

Dovydas Vitkauskas
Grigoriy Dikov

Προστατεύοντας
το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη
στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Εγχειρίδια του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Dovydas Vitkauskas
Grigoriy Dikov

**Προστατεύοντας
το δικαίωμα
σε δίκαιη δίκη
στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης
των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**

Εγχειρίδια του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Συμβούλιο της Ευρώπης,
Στρασβούργο 2012

Ο Grigory Dikon εργάζεται ως νομικός στη Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχεδόν δέκα χρόνια. Πρωτύτερα ασκούσε τη δικηγορία στη Ρωσία, επιβλέποντας παράλληλα μια σειρά σχεδίων νομοθετικής μεταρρύθμισης στη χώρα, διοργανώνοντας σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και δημοσιεύοντας εργασίες ως εμπειρογνώμονας με ειδίκευση στην ποινική δικαιοσύνη και τη δίκαιη δίκη. Σήμερα είναι επίσης Επίκουρος Καθηγητής του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Πανεπιστημιακό Κέντρο Syracuse στο Στρασβούργο.

Ο Dovydas Vitkauskas είναι Σύμβουλος σε θέματα δικαιοσύνης και χρηστής διακυβέρνησης. Με σχεδόν δέκα χρόνια δικηγορίας κατά το παρελθόν στη Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ακαδημαϊκό υπόβαθρο στο λιθουανικό και το αγγλικό δίκαιο, ο Dovydas συμβουλεύει σήμερα μια σειρά από ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για τη νομοθετική και θεσμική μεταρρύθμιση του τομέα της δικαιοσύνης ως επικεφαλής κορυφαίων ομάδων εμπειρογνομώνων, συμβάλλοντας παράλληλα στην εφαρμογή διαφόρων δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πραγματοποιεί επίσης συχνά σεμινάρια για επαγγελματίες νομικούς σε διάφορες χώρες σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και άλλα θέματα που σχετίζονται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα έκδοση αντανακλούν τις απόψεις των συγγραφέων και δεν δεσμεύουν το Συμβούλιο της Ευρώπης. Δεν πρέπει επίσης να θεωρηθεί ότι υποδεικνύουν στα νομικά όργανα που αναφέρονται στο εγχειρίδιο μία επίσημη

ερμηνεία δεσμευτική για τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, τα καταστατικά όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης ή οποιοδήποτε όργανο έχει συσταθεί δυνάμει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Γενική Διεύθυνση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Κράτους
Δικαίου
Συμβούλιο της Ευρώπης
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int/justice
© Συμβούλιο της Ευρώπης, 2012
1^η έκδοση, Φεβρουάριος 2012
Εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης

Περιεχόμενα

Το Άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. . . . .

Εισαγωγή. . . . .

Ο ρόλος του Άρθρου 6: Μέθοδοι και αρχές ερμηνείας . . . . .

Πεδίο εφαρμογής της προστασίας και εφαρμογή του Άρθρου 6. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .

Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .
- Αμφισβήτηση σχετικά με δικαίωμα που βασίζεται στο εθνικό δίκαιο. . . . .
- Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. . . . .

Ποινική δίωξη. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .
- Χαρακτηρισμός στο εσωτερικό δίκαιο. . . . .
- Φύση του αδικήματος. . . . .
- Φύση και βαθμός σοβαρότητας της ποινής. . . . .

Εφαρμογή του Άρθρου 6 στην προδικαστική έρευνα, την έφεση, τις συνταγματικές και λοιπές διαδικασίες επανεξέτασης. .

.....
Δικαίωμα σε δικαστήριο. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .

Πρόσβαση σε δικαστήριο. . . . .

- *Περίληψη*
- Ενεργητική νομιμοποίηση, αγωγή αποζημιώσεως και έκδοση απόφασης από δικαστήριο. . . . .
- . . . . .
- Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις
- Πρακτικά εμπόδια: έλλειψη νομικής βοήθειας. . . . .
- Ασυλία εναγομένου σε αστική υπόθεση. . . . .

Αμετάκλητο των δικαστικών αποφάσεων - δεδικασμένο (res judicata). . . . .

Έγκαιρη εκτέλεση οριστικής δικαστικής απόφασης. . . . .

Ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .

Δικαστήριο "που έχει συσταθεί νομίμως". . . . .

- "Ανεξάρτητο" δικαστήριο. ....
- "Αμερόληπτο" δικαστήριο. ....
- “Δίκαιη” δίκη** . . . . .
- *Περίληψη*. . . . .

- Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακροάσεως. ....
- Ισότητα των όπλων. ....
- Αυτοπρόσωπη παρουσία και δημοσιότητα. ....

- *Περίληψη*. . . . .
- Ακροάσεις και φυσική παρουσία. . . . .
- Αποτελεσματική συμμετοχή. . . . .
- Δημόσιος χαρακτήρας της ακροάσεως – παρουσία τρίτων και μέσων μαζικής ενημέρωσης. . . . .
- Δημόσιος χαρακτήρας της αποφάσεως. . . . .
- *Παράδειγμα παραβίασης της αρχής του δημόσιου χαρακτήρα της αποφάσεως*. . . . .
- *Παραδείγματα μη παραβίασης της αρχής της δημοσιότητας της αποφάσεως*. . . . .

- Χαρακτηριστικά της “δίκαιης” δίκης στις ποινικές διαδικασίες . . . . .

- *Περίληψη*. . . . .
- Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης. . . . .
- Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης- εξαναγκασμένη ομολογία. . . . .
- *Γενικές αρχές*. . . . .
- *Υποχρεώσεις που επιβάλλονται από το νόμο*. . . . .
- *Βίαιες ανακριτικές μέθοδοι*. . . . .
- Κατάφωρη άρνηση της δίκαιης δίκης στο εξωτερικό. . . . .

- Δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση και αξιόπιστες αποδείξεις. . . . .

- Αιτιολογημένη απόφαση. . . . .
- Παράνομες και αναξιόπιστες αποδείξεις. . . . .

- Δίκη εντός εύλογου χρονικού διαστήματος**. . . . .

- Γενικές αρχές. . . . .
- Φύση και πολυπλοκότητα της υπόθεσης. . . . .
- Συμπεριφορά των αρχών. . . . .

- Άρθρο 6 §2: το τεκμήριο της αθωότητας**. . . . .

- Άρθρο 6 §3: δικαιώματα υπεράσπισης**. . . . .

- *Περίληψη*. . . . .

- Κοινοποίηση του κατηγορητηρίου. . . . .

Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης. . . . .
Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση. . . . .
Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων. . . . .
Δωρεάν βοήθεια από διερμηνέα. . . . .

Ευρετήριο υποθέσεων. . . . .

Άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης)

1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίο θα αποφασίση, είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και τον κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διαρκείας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν τω κρινομένω υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίου μέτρω, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η δημοσιότης θα ηδύνατο να παραβλάβη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.
2. Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του.
3. Ειδικώτερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα :
  - α) όπως πληροφορηθή, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας.
  - β) όπως διαθέτη τον χρόνο και τας αναγκαίας ευκολίας προς προετοιμασίαν της υπερασπίσεώς του.
  - γ) όπως υπερασπίση ο ίδιος εαυτόν ή αναθέση την υπεράσπισίν του εις συνήγορον της εκλογής του, εν ή δε περιπτώσει δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώση συνήγορον να τω παρασχεθή τοιούτος δωρεάν, όταν τούτο ενδείκνυται υπό του συμφέροντος της δικαιοσύνης.
  - δ) να εξετάση ή ζητήση όπως εξετασθώσιν οι μάρτυρες κατηγορίας και επιτύχη την πρόσκλησιν και εξέτασιν των μαρτύρων υπερασπίσεως υπό τους αυτούς όρους ως των μαρτύρων κατηγορίας.
  - ε) να τύχη δωρεάν παραστάσεως διερμηνέως, εάν δεν εννοεί ή δεν ομιλεί την χρησιμοποιουμένην εις το δικαστήριο γλώσσαν.

Εισαγωγή

Εισαγωγή

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με το άρθρο 6 είναι ένα πολύπλοκο σύνολο κανόνων. Σκοπός αυτού του εγχειριδίου είναι να κατατοπίσει τους αναγνώστες ως προς το θέμα αυτό σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αναπτύξουν τις δικές τους ικανότητες για την καλύτερη διάρθρωση και στοιχειοθέτηση των νομικών επιχειρημάτων υπέρ (ή κατά την υπεράσπιση) σε ενδεχόμενη παραβίαση της Σύμβασης - σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, είτε στο πλαίσιο της πραγματικής διαδικασίας στο Στρασβούργο είτε στο πλαίσιο μιας περισσότερο υποθετικής ακαδημαϊκής άσκησης.

Απευθύνεται κυρίως σε όσους ασκούν τη δικηγορία. Ως εργαλείο ενός επαγγελματία νομικού περιλαμβάνει μία μάλλον συμπυκνωμένη περίληψη των αρχών που απορρέουν από την πολύ εκτεταμένη νομολογία του Δικαστηρίου δυνάμει του άρθρου 6, ενώ χρησιμοποιεί γλώσσα και ύφος που παραπέμπουν στη νομολογία του Δικαστηρίου.

Στόχος της συγγραφικής ομάδας είναι η απεικόνιση μιας συνεκτικής δομής προερχόμενης από το ευρύ φάσμα των ρητών και σιωπηρών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 6. Ταυτόχρονα, οι συγγραφείς έχουν προσπαθήσει να παραθέσουν όσο το δυνατόν περισσότερες υποθέσεις για να καταδείξουν ότι η νομολογία δεν είναι καθόλου σαφής - ή αποκρυσταλλωμένη- σε αρκετές περιπτώσεις.

Λόγω της ανάγκης συμμόρφωσης προς τον απαιτούμενο βαθμό συντομίας των περιλήψεων, οι αναγνώστες ενδεχομένως να αισθανθούν ότι παρακινούνται σε επιπρόσθετη έρευνα - την οποία μάλιστα οι συγγραφείς ενθαρρύνουν θερμά μέσα από την αναζήτηση και εξέταση κάθε απόφασης που αναφέρεται.

Το ευρετήριο των υποθέσεων (σελίδα 109) μαζί με τους αριθμούς των παραγράφων των αποφάσεων που αναφέρονται στο κείμενο διευκολύνουν το έργο αυτό.

Ο ρόλος του Άρθρου 6: Μέθοδοι και αρχές ερμηνείας

Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «Σύμβαση») εγγυάται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Καθιερώνει την αρχή του κράτους δικαίου, πάνω στην οποία είναι χτισμένη μια δημοκρατική κοινωνία και τον πρωταρχικό ρόλο της δικαστικής εξουσίας στην απονομή της δικαιοσύνης, αντικατοπτρίζοντας την κοινή κληρονομιά των συμβαλλομένων κρατών. Εγγυάται τα δικονομικά δικαιώματα των διαδίκων σε αστικές διαδικασίες (άρθρο 6 § 1) και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου (κατηγορουμένου ως υπόπτου) στο πλαίσιο ποινικής δίκης (άρθρο 6 § 1, 2 και 3). Μολονότι άλλα εμπλεκόμενα στη δίκη πρόσωπα (θύματα, μάρτυρες, κ.λπ.) δεν έχουν έννομο συμφέρον για να υποβάλουν καταγγελία δυνάμει του άρθρου 6 (*Mihova κατά Ιταλίας*¹ Δεκ.), τα δικαιώματά τους λαμβάνονται συχνά υπόψη από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής «Δικαστήριο»).

Όπως ισχύει και για άλλες διατάξεις της Σύμβασης, το άρθρο 6 υπόκειται σε τελεολογική ερμηνεία. Το Δικαστήριο επιχειρεί να δώσει πρακτικό αποτέλεσμα στον στόχο της διάταξης για την προστασία των δικαιωμάτων που είναι πρακτικά και αποτελεσματικά (αρχή της αποτελεσματικότητας) και όχι θεωρητικά και απατηλά (*Sakhnovskiy κατά Ρωσίας* [GC], § 99-107). Ως αποτέλεσμα αυτής της ερμηνείας του άρθρου 6 όχι κατά το γράμμα του νόμου αλλά βάσει του εννοιολογικού πλαισίου, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο (*Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 26-40), το δικαίωμα στην εφαρμογή των αποφάσεων (*Hornsby κατά Ελλάδας*), § 40-45) και το δικαίωμα προσβολής των δικαστικών αποφάσεων (*Brumărescu κατά Ρουμανίας*, § 60-65) απαντώνται σε μια σειρά σιωπηρών απαιτήσεων (και όχι κατά το γράμμα του νόμου) αυτής της διάταξης.

Αν και η Σύμβαση θα πρέπει στο μέτρο του δυνατού να ερμηνεύεται σε αρμονία με τους άλλους κανόνες του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων και των άλλων διεθνών δεσμεύσεων του εναγομένου κράτους, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι οι απαιτήσεις της Σύμβασης δύνανται να τους ακυρώσουν (*Fogarty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 32 -39, βλ. επίσης *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi κατά Ιρλανδίας* [GC], § 108-111, και άλλες υποθέσεις αμφισβήτησης διαφόρων σημείων της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την σκοπιά της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου).

Το άρθρο 6 πρέπει να ερμηνεύεται υπό τις τρέχουσες εξελίξεις, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις επικρατούσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, προσέγγιση που είναι επίσης γνωστή ως η έννοια της «Σύμβασης ως ζωντανού οργανισμού» (*Marckx κατά Βελγίου*, § 41). Κατά την ερμηνεία της Σύμβασης το Δικαστήριο μπορεί επίσης να λαμβάνει υπόψη τους σχετικούς κανόνες και τις αρχές του διεθνούς δικαίου που εφαρμόζονται στις σχέσεις μεταξύ των συμβαλλομένων μερών (*Demir και Baykara κατά Τουρκίας* [GC], §§ 76 – 84).

Το άρθρο 6 απολαμβάνει σημαντική αυτονομία στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου των συμβαλλομένων κρατών, συμπεριλαμβανομένων των ουσιαστικών καθώς και διαδικαστικών διατάξεών του (*Khan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 34-40). Αυτό συνεπάγεται ότι μία διαδικαστική πλημμέλεια κατά την έννοια του εθνικού δικαίου δεν συνιστά απαραίτητα παραβίαση του άρθρου 6. Ταυτόχρονα, ορισμένα στοιχεία του άρθρου 6 έχουν λιγότερη αυτονομία στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου σε σχέση με άλλα. Για παράδειγμα, η ευρύτερη συνάφεια του εθνικού δικαίου συνδέεται πάντοτε με το πλαίσιο στο οποίο δοκιμάζεται η εφαρμογή του (*Roche κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], § 116-126), συμπεριλαμβανομένης σε ορισμένες περιπτώσεις και της εξέτασης επί της ουσίας του άρθρου 6, προκειμένου για τον συμβιβασμό των εγγενών διαφορών των κατηγορητικών και ανακριτικών συστημάτων απόδειξης, όπως όταν το Δικαστήριο ενέκρινε ευρύτερη διακριτική ευχέρεια της δικαστικής εξουσίας στα ηπειρωτικά νομοθετικά συστήματα για την επιλογή των μαρτύρων που επρόκειτο να κληθούν σε δίκη (*Vidal κατά Βελγίου*², § 32-35). Σε ορισμένες περιπτώσεις, η παραβίαση του εθνικού δικαίου - ή η ασάφεια των εθνικών διατάξεων per se - χρησιμοποιήθηκε από το Δικαστήριο ως πρόσθετο επιχείρημα για παραβίαση του άρθρου 6 (*ομάδα DMD a.s. κατά Σλοβακίας*, § 62-72). Σε άλλες πάλι περιπτώσεις το Δικαστήριο, για να στηρίξει τα ευρήματά του δυνάμει του Άρθρου 6, αναφέρθηκε επίσης στις εθνικές αποφάσεις αναγνωρίζοντας την παραβίαση μιας συνταγματικής διάταξης σε πλήρη ταύτιση με το άρθρο 6 (*Henryk Urban και Ryszard Urban κατά Πολωνίας*, § 47-56).

¹ Οι υποθέσεις αναφέρονται την πρώτη φορά με τον τίτλο τους (συμπεριλαμβανομένων των εναγομένων κρατών) και στη συνέχεια μόνο με το όνομα του εναγομένου. Ευρετήριο των υποθέσεων αυτών με ημερομηνίες αναφοράς εμφανίζεται στη σελίδα 109.

² Βλ. επίσης σελ. 21, **Πρόσβαση σε δικαστήριο**, σελ. 34, **Δικαστήριο "που έχει συσταθεί νομίμως"** και σελ. 99, **Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων**.

Το άρθρο 6 ουσιαστικά αφορά την παροχή ή όχι ευρέων δυνατοτήτων στον προσφεύγοντα για να υποστηρίξει την υπόθεσή του και να αμφισβητήσει τα στοιχεία που θεωρεί ψευδή, και όχι το αν τα εθνικά δικαστήρια εξέδωσαν μια σωστή ή εσφαλμένη απόφαση (*Karalevičius κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος). Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, το άρθρο 6 δεν επιτρέπει στο Δικαστήριο να ενεργεί ως όργανο τετάρτου βαθμού δικαιοδοσίας- δηλαδή να αποκαθιστά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ή να επανεξετάζει τις εικαζόμενες παραβιάσεις του εθνικού δικαίου (*Bernard κατά Γαλλίας*, § § 37-41), ούτε να αποφαινεται επί του παραδεκτού των αποδεικτικών στοιχείων (*Schenk κατά Ελβετίας*, § § 45-49). Τα κράτη-μέλη παραμένουν ελεύθερα να εφαρμόζουν το ποινικό δίκαιο για κάθε αξιόποινη πράξη (στο βαθμό που δεν παραβιάζει άλλα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση) και να καθορίζουν τα συστατικά στοιχεία του τεκμαιρόμενου αδικήματος. Ως εκ τούτου, ο ρόλος του Δικαστηρίου δεν είναι να υπαγορεύει το περιεχόμενο του εθνικού ποινικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένης της παροχής ή μη κάποιας συγκεκριμένης υπεράσπισης στους κατηγορούμενους (*Γ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, § § 28-30). Τα τελευταία χρόνια, όμως, το Δικαστήριο έχει κατά καιρούς εντοπίσει παραβιάσεις του άρθρου 6, βάσει συνεχών αντιφατικών δικαστικών αποφάσεων για το ίδιο ζήτημα από το ίδιο εφετείο (*Tudor Tudor κατά Ρουμανίας*, § § 26-33), ή αποφάσεων επί προσφυγής διαφορετικών περιφερειακών δικαστηρίων (*Štefāniča και άλλοι κατά Ρουμανίας*, § § 31-40), τονίζοντας ότι η "βαθιά και μακροχρόνια" φύση των αποκλίσεων αυτών είναι ασυμβίβαστη με την αρχή της ασφάλειας δικαίου στην ευρεία της έννοια. Παράλληλα, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως πρόσφατα τόνισε ότι η λειτουργία του Δικαστηρίου δυνάμει του Άρθρου 6 δεν είναι να συγκρίνει τις διάφορες αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων - ακόμη και σε φαινομενικά παρόμοιες διαδικασίες - εκτός από τις περιπτώσεις εμφανούς αυθαιρεσίας (*Nejdet Şahin και Perihan Şahin κατά Τουρκίας* [GC], § § 59-96).

Το άρθρο 6 θεσπίζει ένα πολύ ισχυρό τεκμήριο, όπως διαπιστώθηκε από τα εθνικά δικαστήρια, εκτός αν οι εγχώριες διαδικασίες περιορίζουν την ουσία των απαιτήσεων του άρθρου 6, όπως στις περιπτώσεις της παγίδευσης (*Ramanauskas κατά Λιθουανίας* [GC], § § 48-74), αν και η τελευταία κατηγορία υποθέσεων αποτελεί μάλλον εξαίρεση και όχι κανόνα.

Το άρθρο 6 αφορά την εξέταση του δικαίου χαρακτήρα της διαδικασίας στο σύνολό της - δηλαδή όλων των σταδίων και όλων των δυνατοτήτων που παρέχονται στον προσφεύγοντα – και όχι την αξιολόγηση μιας μεμονωμένης διαδικαστικής πλημμέλειας per se. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια, το Δικαστήριο έχει αρχίσει να δίνει έμφαση σε ορισμένες κρίσιμες στιγμές της διαδικασίας - και ιδίως στην πρώτη ανάκριση του υπόπτου στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (*Imbrioscia κατά Ελβετίας*, § § 39-44, *Salduz κατά Τουρκίας* [GC], § § 56-62, *Panovits κατά Κύπρου*, § § 66-77, *Dayanan κατά Τουρκίας*, § § 31-43, *Pishchalnikov κατά Ρωσίας*, § § 72-91).

Εάν η επανεξέταση από ανώτερο δικαστήριο μπορεί να διορθώσει ένα διαδικαστικό ελάττωμα ενός προγενέστερου σταδίου της διαδικασίας, αυτό εξαρτάται από τη φύση της παρέμβασης, τις αρμοδιότητες και το εύρος της επανεξέτασης του ανώτερου δικαστηρίου (*Rowe και Davis κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 61-67). Ομοίως, η απουσία διαδικαστικών εγγυήσεων σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας μπορεί να αντισταθμιστεί για τους προσφεύγοντες, ο οποίοι έχουν ασκήσει τα δικαιώματά τους σε προηγούμενο στάδιο (βλ., όμως, *García Hernández κατά Ισπανίας*, § § 26-36).

Κατά κανόνα, ένα άτομο μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι «θύμα» παραβίασης του άρθρου 6, μόνο αν οι διαδικασίες έχουν ολοκληρωθεί και το άτομο έχει καταδικαστεί (*Oleksy κατά Πολωνίας*, Δεκέμβριος), ή έχει χάσει μια αστική υπόθεση (τουλάχιστον εν μέρει). Υπάρχουν, όμως, κάποιες εξαιρέσεις, καθώς η παραβίαση των όρων της "πρόσβασης σε δικαστήριο" ή του "εύλογου χρονικού διαστήματος" δύναται να λάβει χώρα χωρίς να έχει εκδοθεί τελική απόφαση. Το τεκμήριο της αθωότητας (άρθρο 6 § 2) μπορεί συχνά να παραβιαστεί χωρίς το άτομο να έχει διωχθεί ή καταδικαστεί³.

Μολονότι το Δικαστήριο σπάνια έχει υποδηλώσει ότι τα δικαιώματα του άρθρου 6 είναι *σχετικά* δικαιώματα (qualified rights), μια πιο εκτεταμένη επισκόπηση της νομολογίας της Σύμβασης επιβεβαιώνει ότι ορισμένα στοιχεία αυτής της διάταξης -όπως το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο (για παράδειγμα *Ashingdane κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 55-60)- δεν απέχουν πολύ από την επισήμανσή τους ως σχετικών δικαιωμάτων στο ίδιο πνεύμα όπως και τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τα άρθρα 8 έως 11 της Σύμβασης. Βελτιώνοντας την στοιχειοθέτηση σχετικών δικαιωμάτων δυνάμει του άρθρου 6, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η δίκαιη δίκη δεν προσδιορίζεται σύμφωνα με ένα και μοναδικό γνώμονα, ο οποίος παραμένει αμετάβλητος, αλλά πρέπει να εξαρτάται από τις

³ Βλ. παρακάτω σελ. 21, **Πρόσβαση σε δικαστήριο**, και σελ. 81, **Άρθρο 6 § 2: τεκμήριο της αθωότητας**.

περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης. Ως αποτέλεσμα, ένα *suī generis* κριτήριο αναλογικότητας σύμφωνα με το άρθρο 6 έχει εφαρμοστεί στις περισσότερες περιπτώσεις, γνωστό επίσης και ως εξέταση της ουσίας του δικαιώματος -για παράδειγμα, όταν ένας διαφορετικός βαθμός προστασίας του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης καθιερώθηκε για ήσσονος σημασίας ποινικά αδικήματα (πλημμελήματα ή τα λεγόμενα «διοικητικά αδικήματα» σε ορισμένα ευρωπαϊκά νομικά συστήματα), σε αντίθεση με τους κανόνες που ισχύουν για τη διερεύνηση των πιο σοβαρών αδικημάτων (*O'Halloran και Francis κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], § § 43-63) ή όταν ένας χαμηλότερος βαθμός προστασίας σε σχέση με την ισότητα των όπλων επιβεβαιώθηκε σε αστικές υποθέσεις σε σύγκριση με ποινικές υποθέσεις (*Foucher κατά Γαλλίας*, § § 29-38 σε αντίθεση με *Menet κατά Γαλλίας*, § § 43-53).

Τα συμβαλλόμενα κράτη σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης έχουν την υποχρέωση της οργάνωσης των νομικών συστημάτων τους κατά τέτοιον τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η συμμόρφωση με το άρθρο 6. Κατά κανόνα, η αναφορά σε οικονομικές ή πρακτικές δυσκολίες δεν δύναται να δικαιολογήσει τη μη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις αυτές (*Salesi κατά Ιταλίας*, § 24).

Τα περισσότερα δικαιώματα του άρθρου 6 μπορούν να αρθούν. Ωστόσο, η άρση ενός δικαιώματος (ρητή ή σιωπηρή) θα γίνει δεκτή από το Δικαστήριο μόνον εφόσον η άρση είναι πραγματική- δηλαδή κατηγορηματική (δεν πρέπει να υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς την ύπαρξη και το πεδίο εφαρμογής της), ελεύθερη (το άτομο δεν πρέπει να υποχρεωθεί να παραιτηθεί των δικαιωμάτων του με οποιοδήποτε τρόπο, *Deweer κατά Βελγίου*, § § 48-54), συνειδητή (το άτομο πρέπει να κατανοεί τις συνέπειες της άρσης), και να μην αντίκειται σε σημαντικό δημόσιο συμφέρον (*Sejdovic κατά Ιταλίας* [GC], § § 96-104, *Tunc Talát κατά Τουρκίας*, § § 55-64). Η άρση ενός δικαιώματος μπορεί επίσης να εφαρμοστεί εάν το άτομο αδυνατεί να διεκδικήσει ένα ορισμένο δικαίωμα, ή διεκδικήσει το δικαίωμα αυτό με καθυστέρηση (*Bracci κατά Ιταλίας*, § § 62-65).

Πεδίο εφαρμογής της προστασίας και εφαρμογή του Άρθρου 6

Περίληψη

Σύμφωνα με την αρχή της αυτόνομης ερμηνείας του άρθρου 6, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποφασίζει το ζήτημα της εφαρμογής της διάταξης αυτής υπό οποιαδήποτε από τις ακόλουθες κατηγορίες:

- ✧ αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις (*Ringelsen κατά Αυστρίας*, § 94)
- ✧ ποινική δίωξη (*Engel κατά Ολλανδίας*, § § 80-85)

Η εφαρμογή του άρθρου 6 για τις προδικαστικές διαδικασίες, την έφεση και τα άλλα στάδια επανεξέτασης καθιερώνεται με βάση μη αυτόνομα κριτήρια, και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη προσβάσιμων ένδικων μέσων στο εθνικό δίκαιο (*Delcourt κατά Βελγίου*, § § 23-26).

Κατάτι διαφορετικά πρότυπα εφαρμογής ισχύουν για το άρθρο 6 § 2, σε σύγκριση με το άρθρο 6 § 1 και το άρθρο 6 § 3.⁴

Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις

Περίληψη

Η εφαρμογή του άρθρου 6 στην κατηγορία των *αστικών* δικαιωμάτων συνεπάγεται σωρευτική παρουσία όλων των ακόλουθων στοιχείων:

- ✧ να υπάρχει “αμφισβήτηση” σχετικά με ένα “δικαίωμα” ή “υποχρέωση” (*Bentham κατά Ολλανδίας*, §§32-36)
- ✧ το εν λόγω δικαίωμα ή υποχρέωση πρέπει να έχει βάση στο εθνικό δίκαιο (*Roche*, §§116-126) και τέλος
- ✧ το εν λόγω δικαίωμα ή υποχρέωση θα πρέπει να είναι “αστικής” φύσης (*Ringelsen*, §94)

Αμφισβήτηση σχετικά με δικαίωμα που βασίζεται στο εθνικό δίκαιο

Σύμφωνα με τα όσα είναι γνωστά ως κριτήρια Bentham (*Bentham*, § § 32-36), το άρθρο 6 πρέπει να περιλαμβάνει μία “αμφισβήτηση” σχετικά με ένα δικαίωμα ή υποχρέωση η οποία:

- ✧ πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με το ουσιώδες και όχι το τυπικό νόημά της
- ✧ μπορεί να αφορά όχι μόνο την ίδια την ύπαρξη του δικαιώματος αλλά και το πεδίο εφαρμογής του ή τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ασκηθεί
- ✧ μπορεί να αφορά ζητήματα πραγματικά ή νομικά
- ✧ πρέπει να είναι πραγματική και σοβαρή
- ✧ πρέπει να είναι καθοριστική για τα δικαιώματα του προσφεύγοντος και δεν πρέπει να έχει μια απλή αδύναμη σύνδεση ή μακρινές συνέπειες.

Αμφισβήτηση σχετικά με δικαίωμα που βασίζεται στο εθνικό δίκαιο

⁴ Βλ. παρακάτω, σελ. 81, Άρθρο 6 § 2: τεκμήριο της αθωότητας.

<p>Άρνηση της άδειας λειτουργίας εγκατάστασης παροχής φυσικού αερίου, όπου η πραγματική και σοβαρή φύση της αμφισβήτησης πιστοποιείται, μεταξύ άλλων, από το γεγονός της προηγούμενης μακροχρόνιας χρήσης του αντικειμένου από τον προσφεύγοντα (<i>Bentham</i>).</p>
<p>Εκπρόθεσμο αίτημα για την επανεγγραφή δικηγόρου στο Δικηγορικό Σύλλογο (<i>H. κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Προσωρινή αναστολή του δικαιώματος άσκησης της ιατρικής, παρά το γεγονός ότι η αμφισβήτηση επηρέασε το πεδίο εφαρμογής και τον τρόπο άσκησης του εν λόγω δικαιώματος και όχι την ουσία του (<i>Le Compte, Van Leuven και De Meyere κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Αίτημα γιατρού που εκπαιδεύτηκε στην αλλοδαπή να εργαστεί ως γιατρός σε άλλη χώρα, παρά το γεγονός ότι η ισχύουσα εθνική νομοθεσία δεν είναι σαφής ως προς τα απαιτούμενα προσόντα (<i>Chevrol κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Αξίωση για αποζημίωση για υποτιθέμενη παράνομη κράτηση, παρόλο που το δικαίωμα για αποζημίωση υπάρχει μόνο βάσει του εθνικού δικαίου επί της αρχής και όχι επί των ειδικών συνθηκών που αφορούσαν τον εναγόμενο ο οποίος ήταν αντιρρησίας συνείδησης (<i>Γεωργιάδης</i>).</p>
<p>Διαδικασία σχετικά με την αλλαγή ονόματος, ανεξάρτητα από το εάν η εθνική νομοθεσία παρέχει μια σημαντική διακριτική ευχέρεια στις διοικητικές αρχές να αποφασίσουν σχετικά με την ενεργητική νομιμοποίηση του εναγόμενου για μια τέτοια πράξη (<i>Mustafa κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Αδυναμία προσβολής της απόρριψης κατασκευαστικής προσφοράς για λόγους εθνικής ασφάλειας, όταν το εθνικό δίκαιο δεν θέτει ουσιαστικό φραγμό επί των ενεργειών αυτών επιτρέποντας οι απορριπτικές διαδικασίες να γίνονται "κακή τη πίστη" και να προσβάλλονται. (<i>Tinnelly κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).</p>
<p>Ασυλία της αστυνομίας από αδικοπραξία εξ αμελείας που επικυρώθηκε από δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου σε σχέση με το καθήκον της πρόληψης αδικημάτων. Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο θεώρησε βάσιμη μια τέτοια αξίωση δεδομένης της δυνατότητας μήνυσης κατά της αστυνομίας και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις, όπως τα βασανιστήρια ή η παράνομη κράτηση (<i>Osman αλλά βλ. επίσης Roche</i>).</p>

Μία «αμφισβήτηση» με βάση το εθνικό δίκαιο συνεπάγεται τη δυνατότητα αναγνώρισης του αιτήματος σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, τουλάχιστον για σοβαρούς λόγους (*Γεωργιάδης κατά Ελλάδα*, § § 27 - 36). Δεν αρκεί να υπάρχει απλώς ένα δικαίωμα *in abstracto*. Ο ενάγων θα πρέπει να δείξει κάποια σύνδεση με το συγκεκριμένο ισχυρισμό του κατά τις εθνικές διαδικασίες.

Ο χαρακτήρας της νομοθεσίας που διέπει τον τρόπο με τον οποίο θα προσδιοριστεί το ζήτημα (αστικό, εμπορικό, διοικητικό δίκαιο, κ.λπ.) ή η αρχή που έχει δικαιοδοσία επί του θέματος (δικαστήριο, τοπική αρχή ή επαγγελματική οργάνωση) είναι μικρής σημασίας. Εφόσον το εν λόγω όργανο έχει την εξουσία να καθορίζει την «αμφισβήτηση», το άρθρο 6 θα έχει ισχύ (*Ringelsen*). Την ίδια στιγμή, όταν το όργανο που εξετάζει τη αμφισβήτηση δεν έχει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά ενός δικαστηρίου, μπορεί επίσης να προκύψει ζήτημα "αμεροληψίας" ή "ανεξαρτησίας".⁵

Η βάση του αιτήματος στο εθνικό δίκαιο εντοπίζεται όπου ο νόμος επιβάλλει ένα δικονομικό φραγμό για τη διεκδίκηση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος και όχι ένα ουσιαστικό φραγμό επί της πράξης (*Roche*, § § 116-126).

Μη αμφισβήτηση σχετικά με δικαίωμα που βασίζεται στο εθνικό δίκαιο

Επαναξιολόγηση επαγγελματικής πιστοποίησης παρόμοιας με σχολική ή πανεπιστημιακή εξέταση (*Van Marle κατά Ολλανδίας*).

Προσφυγή κατά της λειτουργίας πυρηνικού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής προσφυγής κοντά στην οικεία των προσφευγόντων, ενώ δεν υπήρχε επαρκής λογική σχέση μεταξύ της εν λόγω δράσης και των επιπτώσεων για τη σωματική τους ακεραιότητα. Επίσης διαπιστώθηκε έλλειψη του στοιχείου της προσφυγής ακυρώσεως της αμφισβήτησης (*Balmer- Schafroth και λοιποί κατά Ελβετίας [GC]*).

Προσφυγή κατά προεδρικού διατάγματος για τη δημοσίευση διμερούς συμφωνίας που επέτρεπε τη διεύρυνση αεροδρομίου και μπορούσε να επηρεάσει τα επιχειρηματικά και ιδιοκτησιακά συμφέροντα των προσφευγόντων. Ένα ακόμη παράδειγμα της προσφυγής ακυρώσεως (*Sarl du Parc d'activités de Blotzheim κατά Γαλλίας*).

Προσφυγή κατά της γνωστοποίησης ιατρικών φακέλων που αποστάλθηκαν σε ασφαλιστικό φορέα για την επεξεργασία μιας αξίωσης τραυματισμού, όπου η εκ του νόμου υποχρέωση γνωστοποίησης επισκιάζει σαφώς τη δυνατότητα επίκλησης του απορρήτου βάσει του εθνικού δικαίου (*MS κατά Σουηδίας*).

⁵ Βλ. επίσης, παρακάτω σελ. 34, *Ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο "που έχει συσταθεί νομίμως"*.

<p>Αδυναμία αμφισβήτησης της άρνησης νομικής βοήθειας σε σχέση με ένα πλημμέλημα, παρά την εθνική νομοθεσία, η οποία επιτρέπει τη δυνατότητα (και όχι το "δικαίωμα") για νομική βοήθεια σε σχέση με το εν λόγω αδίκημα (<i>Gutfreund κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Ισχυρισμός ενόχλησης εξαιτίας θορύβου από κοντινό αεροδρόμιο χωρίς να έχει καμία βάση στο εθνικό δίκαιο. Παράδειγμα ενός ουσιαστικού φραγμού (<i>Powell και Rayner κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).</p>
<p>Ασυλία του κράτους από την ευθύνη αποζημίωσης για εικαζόμενες αρνητικές επιπτώσεις σε πρώην στρατευμένους από ιατρικές εξετάσεις που διεξήχθησαν στη δεκαετία του 195, η οποία επικυρώθηκε από τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια μετά από ενδελεχή εξέταση. Ένα ακόμη παράδειγμα ουσιαστικού φραγμού. (<i>Roche</i>).</p>
<p>Προσπάθεια υπεράσπισης εμπορικού σήματος με αναφορά στην υποτιθέμενη εξαγορά του από κρατική εταιρεία πριν από αρκετά χρόνια. Ωστόσο, δεν υπήρχαν αποδείξεις για την αξίωση της εταιρικής διαδοχής και έτσι όλες οι διαδικασίες υπεράσπισης εμπορικού σήματος δεν είχαν κανένα έρεισμα στο εθνικό δίκαιο και δεν ενέπλεσαν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 (<i>ΟΑΟ Plodovaya Kompaniya κατά Ρωσίας</i>).</p>

Θα ήταν ασυμβίβαστο ως προς την αρχή του κράτους δικαίου να αφαιρεθεί από τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων μια ολόκληρη σειρά από αστικές αξιώσεις ή ασυλία από την αστική ευθύνη για μεγάλες ομάδες ή κατηγορίες προσώπων. Τέτοιου είδους πρακτικές, επομένως, θεωρούνται απλώς ως δικονομικός φραγμός (*Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 136-140).

Ωστόσο, το Δικαστήριο απαιτεί ισχυρούς λόγους προκειμένου να διαφοροποιηθεί από τα ευρήματα των εθνικών δικαστηρίων σε σχέση με ουσιαστικούς περιορισμούς στην υποβολή προσφυγής, όπου τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια έχουν επανεξετάσει το ζήτημα, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις αρχές της Σύμβασης. Ως εκ τούτου, όσον αφορά το ζήτημα της εφαρμογής, το άρθρο 6 απολαμβάνει σημαντικής, αλλά όχι πλήρους αυτονομίας από το εθνικό δίκαιο (*Osman, Roche*).

Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις

Η έννοια των αστικών δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων είναι αυτόνομη από τον ορισμό της εγχώριας νομοθεσίας (*Ringeisen*).

Το άρθρο 6 εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το καθεστώς των εμπλεκόμενων μερών και από τον χαρακτήρα της νομοθεσίας που διέπει την επίλυση της αμφισβήτησης. Σημασία έχει ο χαρακτήρας του επίδικου δικαιώματος και το εάν η έκβαση της δίκης θα έχει άμεσο αντίκτυπο στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις ιδιωτικού δικαίου (*Baraona κατά Πορτογαλίας*, § § 38-44).

Η οικονομική φύση του δικαιώματος αποτελεί σημαντικό, αλλά όχι αποφασιστικό κριτήριο για τον καθορισμό της εφαρμογής του άρθρου 6. Η ίδια η πράξη πρέπει να είναι τουλάχιστον χρηματικής φύσεως και να στηρίζεται σε μια υποτιθέμενη παραβίαση των δικαιωμάτων, τα οποία είναι επίσης περιουσιακής φύσεως δικαιώματα (*Procola κατά Λουξεμβούργου*, § § 37-40). Η ύπαρξη μιας οικονομικής απαίτησης στις αιτιάσεις του προσφεύγοντος δεν προσδίδει απαραίτητα στην αμφισβήτηση "αστικό" χαρακτήρα (*Panjeheighalehei κατά Λανίας*, Δεκέμβριος).

Τα ιδιωτικού δικαίου στοιχεία πρέπει να υπερισχύουν έναντι αυτών του δημοσίου δικαίου ώστε μία πράξη να χαρακτηριστεί ως "αστική" (*Deumeland κατά Γερμανίας*, § § 59-74). Την ίδια στιγμή, δεν υπάρχουν περίπλοκα κριτήρια για τον καθολικό ορισμό της "αστικής" αμφισβήτησης σε αντίθεση με τα κριτήρια για τον ορισμό του "ποινικού αδικήματος" (*Engel*).

Αστικές αμφισβητήσεις
Αμφισβητήσεις μεταξύ ιδιωτών, όπως αγωγές για αδικοπραξία, συμβάσεις και υποθέσεις οικογενειακού δικαίου.
Αμφισβητήσεις που αφορούν το δικαίωμα ενός ατόμου να κερδίζει τα προς το ζην από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος - π.χ. άσκηση του επαγγέλματος του γιατρού (<i>Koenig κατά Γερμανίας</i>), του λογιστή (<i>Van Marle</i>) ή του συνηγόρου (<i>H. κατά Βελγίου</i>).
Δικαίωμα άσκησης οικονομικής δραστηριότητας που περιορίζεται με διοικητική ρύθμιση ή με την ανάκληση της άδειας - π.χ. άδεια ταξί (<i>Pudas κατά Σουηδίας</i>) ή εγκατάσταση παροχής φυσικού αερίου (<i>Bentham</i>), πώληση αλκοολούχων ποτών (<i>Tre Traktörer AB κατά Σουηδίας</i>), ή εργασία σε σκυρωρυχείο (<i>Fredin κατά Σουηδίας</i>).
Χρηματική απαίτηση στο επίκεντρο αμφισβήτησης όπως ακύρωση απόφασης για ζημίες λόγω καταχρηστικής καταγγελίας διαγωνισμού για κατασκευαστικά έργα (<i>Stran Ελληνικά Διολιστήρια και Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδας</i>).
Πράξεις που αφορούν συνταξιοδοτικά δικαιώματα, κοινωνικές, ιατροφαρμακευτικές και άλλες παροχές, ανεξάρτητα από το αν τα επίμαχα δικαιώματα προέρχονται από συμβατικές σχέσεις, προηγούμενες ατομικές εισφορές, ή διατάξεις του δημοσίου δικαίου περί κοινωνικής αλληλεγγύης - εφόσον η εκτίμηση του ποσού των χρημάτων είναι το αντικείμενο της αμφισβήτησης (<i>Salesi</i>).
Αμφισβητήσεις εργασιακής απασχόλησης από δημοσίους υπαλλήλους σχετικά με μισθούς, συντάξεις ή αποζημιώσεις - εφόσον το αντικείμενο της προσφυγής δεν είναι η ίδια η απόλυση ή η άρνηση πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες και η εσωτερική νομοθεσία προβλέπει πρόσβαση σε δικαστήριο για τέτοια θέματα (<i>Vilho Eskelinen</i>).
Αμφισβητήσεις εργασιακής απασχόλησης συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν μισθούς ή απολύσεις (<i>Kabkon κατά Ρωσίας</i>).
Αδικοπραξία για υποτιθέμενη κακοδιαχείριση δημοσίων πόρων, όπου η διαδικασία κινηθήκε από δημόσιες αρχές κατά πρώην δημάρχου (<i>Richard-Dubarry κατά Γαλλίας</i>).

<p>Αδικοπραξία εξ αμελείας κατά της αστυνομίας σε σχέση με τη λειτουργία της πρόληψης αδικήματος, όπου η διαδικασία κινηθήκε από άμεσο θύμα της καταγγελλόμενης αμέλειας (<i>Osman</i>).</p>
<p>Αίτημα από δημόσιες αρχές για πρόσβαση σε πληροφορίες, εφόσον η γνωστοποίηση θα μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά τις ατομικές προοπτικές σταδιοδρομίας (<i>Loiseau κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Διοικητικές αποφάσεις που επηρεάζουν άμεσα τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της άρνησης έγκρισης συμφωνητικού πώλησης γης (<i>Ringelsen</i>), όπως επίσης αποφάσεις που επηρεάζουν την ικανότητα του προσφεύγοντος να διαχειρίζεται τα περιουσιακά του στοιχεία στον τομέα της ψυχικής υγείας (<i>Winterwerp κατά Ολλανδίας</i>) αλλά και στην ποινική (<i>Baraona</i>) σφαίρα. Επιπροσθέτως, διαδικασίες σχετικά με το δικαίωμα κατοχής ιδιοκτησίας (<i>Gillow κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>), αποφάσεις περί αναδασμού (<i>Erkner και Hofauer κατά Αυστρίας</i>), απαλλοτριώσεων (<i>Sporrong και Lönnroth κατά Σουηδίας</i>), οικοδομικών αδειών (<i>Mats Jacobsson κατά Σουηδίας</i>), άδειας διατήρησης περιουσιακών στοιχείων που αποκτήθηκαν σε δημοπρασία (<i>HÅKANSSON και Sturesson κατά Σουηδίας</i>), καθώς και περί διαφόρων αποζημιώσεων γης (<i>Lithgow και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>) καθώς και διαδικασίες επιστροφής περιουσίας (<i>Jasiūnienė κατά Λιθουανίας</i>).</p>
<p>Αίτημα αποζημιώσεως εξαιτίας παράνομης κράτησης (<i>Γεωργιάδης</i>).</p>
<p>Αίτημα αποζημιώσεως για εικαζόμενα βασανιστήρια, ακόμη και όταν διαπράχθηκαν από ιδιώτες ή στην αλλοδαπή (<i>Al-Adsani κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).</p>
<p>Καταγγελία για συνθήκες κράτησης (<i>Ganci κατά Ιταλίας</i>).</p>
<p>Αίτημα για απελευθέρωση από ψυχιατρική κλινική (<i>Aerts κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Απόφαση των προνοιακών αρχών που περιορίζουν τη γονική πρόσβαση (<i>Olsson κατά Σουηδίας</i>).</p>
<p>Αξιώσεις των θυμάτων εικαζόμενων εγκληματικών πράξεων που υποβλήθηκαν στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας (<i>Saoud κατά Γαλλίας</i>). Δικαιώματα μιας χήρας στο πλαίσιο ποινικήςδίκης κατά του (αποθανόντος) κατηγορουμένου (<i>Grădinar κατά Μολδαβίας</i>), πειθαρχικές διαδικασίες σε σχέση με κρατούμενο με αποτέλεσμα τον περιορισμό του δικαιώματος του προσφεύγοντος ως προς τις οικογενειακές επισκέψεις στη φυλακή (<i>Gülmez κατά Τουρκίας</i>), ή το δικαίωμα προσωρινής άδειας για κοινωνική επανένταξη (<i>Boulois κατά Λουξεμβούργου</i>, που εκκρεμεί ενώπιον του Τμήματος Μείζονος Συνθέσεως κατά τη στιγμή της</p>

συγγραφής).

Για πολλά χρόνια οι πράξεις που αφορούσαν την πρόσβαση σε υπηρεσίες, την παράνομη απόλυση ή την αποκατάσταση δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίοι κατέλαβαν τα καθήκοντά τους ως θεματοφύλακες της κρατικής εξουσίας θεωρούνταν ότι δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 (*Pellegrin κατά Γαλλίας* [GC], § § 64 - 71). Ωστόσο, από την απόφαση του 2007 στην υπόθεση *Vilho Eskelinen και άλλοι κατά Φινλανδίας* [GC] (§ § 50-64) και έπειτα, το Δικαστήριο ακολουθεί ένα συγκεκριμένο τεκμήριο εφαρμογής του άρθρου 6, εκλαμβάνοντας αυτές τις υποθέσεις ως "αστικές", όταν η αμφισβήτηση αφορά κοινά εργασιακά θέματα (μισθοί, επιδόματα, κ.λπ.), και όταν οι εθνικές νομοθεσίες παρέχουν πρόσβαση σε δικαστήριο για τις κατηγορίες αυτές των αμφισβητήσεων - ακόμη και όταν η μόνη ανοιχτή πρόσβαση στον προσφεύγοντα είναι το Συνταγματικό Δικαστήριο (*Olujić κατά Κροατίας*, § § 31 -43).

Αμφισβητήσεις που κρίνονται ως μη «αστικές»

Διερεύνηση εξαγοράς επιχειρήσεων από κρατικούς επιθεωρητές, παρά τις αδύναμες συνέπειες της έκθεσής τους στη φήμη του προσφεύγοντος (*Fayed κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

Καθορισμός του δικαιώματος κατοχής πολιτικών αξιωμάτων, π.χ. έδρα σε νομοθετικό σώμα (*Ždanoka κατά Λετονίας*, Δεκέμβριος), προεδρεία (*Paksas κατά Λιθουανίας* [GC]) ή δημαρχία (*Chererkon κατά Ρωσίας*).

Διαδικασίες ασύλου, απέλασης και έκδοσης (*Slivenko κατά Λετονίας*, Δεκέμβριος, *Monedero Angora κατά Ισπανίας*).

Διαδικασίες φορολογικού ελέγχου (*Lasmane κατά Λετονίας*, Δεκέμβριος), εκτός αν πρόκειται για προσαυξήσεις και κυρώσεις, όπου το άρθρο 6 εφαρμόζεται στο «ποινικό» πλαίσιο (*Janosevic κατά Σουηδίας*).
Αμφισβητήσεις της νομιμότητας της έρευνας και κατάσχεσης επιχειρήσεων που διενεργούνται από φορολογικές αρχές είναι επίσης αστικές (*Ravon και άλλοι κατά Γαλλίας*).

<p>Διαδικαστική προσφυγή για την απόσυρση ενός δικαστή και της σύνθεσης του δικαστηρίου από ενάγοντα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (<i>Schreiber και Boetsch κατά Γαλλίας</i>, Δεκέμβριος). Κατά συνέπεια δεν υπάρχει ξεχωριστό δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο για καταγγελία των διαδικαστικών αποφάσεων αλλά ένα ενιαίο δικαίωμα πρόσβασης με στόχο τον καθορισμό μιας συναφούς αστικής ή ποινικής υπόθεσης.</p>
<p>Προσφυγές κατά της γενικής ανικανότητας των αρχών ή πλημμελούς εκτέλεσης των επίσημων καθηκόντων τους, εφόσον δεν υπάρχει επαρκής λογική σύνδεση μεταξύ των καταγγελλόμενων πράξεων ή της αδράνειας των αρχών από τη μια πλευρά, και των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ιδιωτικού δικαίου του προσφεύγοντος από την άλλη (τηρουμένων των αναλογιών <i>Schreiber και -Boetsch</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Πειθαρχικές διαδικασίες σχετικά με την απόταξη στρατιωτικού αξιωματούχου λόγω της συμμετοχής του σε μια ομάδα φανατικών ισλαμιστών, χωρίς τη δυνατότητα δικαστικής αναθεώρησης της απόφασης της στρατιωτικής διοίκησης (<i>Suküt κατά Τουρκίας</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Διαδικασίες εντός της Ευαγγελικής Λουθηρανικής Εκκλησίας σχετικά με τη μετάθεση ιερέα σε άλλη ενορία, οι οποίες δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο σύμφωνα με τη φινλανδική νομοθεσία (<i>Ahtinen κατά Φινλανδίας</i>).</p>
<p>Διαδικασία σχετικά με τις εσωτερικές διοικητικές αποφάσεις ενός διεθνούς οργανισμού, του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας (<i>Rambus A.E. κατά Γερμανίας</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Προσφυγή αιτούντος άσυλο για άρνηση χορήγησης ασύλου (<i>Panjeheighalehei</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Διαδικασία σχετικά με τη διόρθωση προσωπικών δεδομένων στη βάση δεδομένων του Σένγκεν (<i>Dalea κατά Γαλλίας</i>, Δεκέμβριος).</p>

Ποινική δίωξη

Περίληψη

Η εφαρμογή του άρθρου 6 στις ποινικές δίωξεις συνεπάγεται μη σωρευτική παρουσία οποιουδήποτε από τα τρία ακόλουθα στοιχεία (*Engel*):

- ✧ χαρακτηρισμός ενός υποτιθέμενου αδικήματος στο εσωτερικό δίκαιο ως ποινικού (πρώτο κριτήριο *Engel*)
- ✧ φύση του αδικήματος (δεύτερο κριτήριο *Engel*)
- ✧ φύση και βαθμός σοβαρότητας της ενδεχόμενης ποινής (τρίτο κριτήριο *Engel*)

Δεν είναι δυνατόν κάθε απόφαση που λαμβάνεται από δικαστή κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας να εξετάζεται στο πλαίσιο του "ποινικού" σκέλους του άρθρου 6. Μόνο διαδικασίες με στόχο τον καθορισμό της ποινικής κατηγορίας (η οποία μπορεί να οδηγήσει σε ποινική καταδίκη) δύναται να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6, στο πλαίσιο αυτής της υποκατηγορίας. Επομένως το άρθρο 6 δεν εφαρμόζεται σε διαδικασίες στις οποίες ο δικαστής αποφασίζει για την ενδεχόμενη προσωρινή κράτηση ενός υπόπτου (*Neumeister κατά Αυστρίας*, § § 22-25)⁶

Αντιθέτως, το άρθρο 6 § 2 μπορεί να εφαρμοστεί στο πλαίσιο διαδικασιών που δεν είναι "ποινικές" - ούτε βάσει του χαρακτηρισμού τους στο εσωτερικό δίκαιο ούτε βάσει της φύσεως ή της ποινή τους - όταν οι διαδικασίες περιέχουν δήλωση ενοχής (με την ποινική έννοια) του προσφεύγοντος (*Βασίλειος Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας*, § § 31-32)⁶.

Χαρακτηρισμός στο εσωτερικό δίκαιο

Το ερώτημα είναι κατά πόσον η παράβαση ορίζεται από την εσωτερική έννομη τάξη ως ποινική, πειθαρχική, ή συγκλίνουσα (*Engel*).

Ο σαφής χαρακτηρισμός της παράβασης ως ποινικής στο εθνικό δίκαιο τοποθετεί αυτόματα το ζήτημα στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6, στο πλαίσιο αυτής της υποκατηγορίας. Ωστόσο, η απουσία τέτοιου χαρακτηρισμού φέρει μόνο σχετική αξία καθώς στη συνέχεια το δεύτερο και το τρίτο κριτήριο έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα (*Weber κατά Ελβετίας*, § § 32-34).

Σε περίπτωση που η εθνική νομοθεσία δεν είναι σαφής σχετικά με το ζήτημα - όπως στην υπόθεση *Ravnsborg κατά Σουηδίας* (§ 33), όπου τέθηκε το θέμα του εγχώριου χαρακτηρισμού του προστίμου που επιβλήθηκε για ανάρμοστες δηλώσεις στο δικαστήριο από εμπλεκόμενο μέρος σε αστική διαδικασία - γίνεται αναπόφευκτη η εξέταση του δεύτερου και του τρίτου κριτηρίου μόνο.

Φύση του αδικήματος

Πρόκειται για ένα κριτήριο με μεγαλύτερη βαρύτητα από το πρώτο – δηλαδή τον χαρακτηρισμό στο εθνικό δίκαιο (*Weber*, § 32).

Συνεπάγεται σύγκριση του εσωτερικού δικαίου και του πεδίου εφαρμογής του με άλλα ποινικά αδικήματα εντός του εν λόγω νομικού συστήματος (*Engel*, § § 80-85).

Οι εθνικές διατάξεις που έχουν ως στόχο να τιωρήσουν ένα συγκεκριμένο αδίκημα είναι επί της αρχής "ποινικές". Σε ορισμένες περιπτώσεις, ωστόσο, ο στόχος της τιμωρίας μπορεί να συνυπάρχει με τον σκοπό της αποτροπής: και οι δύο στόχοι αυτοί μπορεί να είναι παρόντες και ως εκ τούτου δεν αλληλοαποκλείονται (*Öztürk κατά Γερμανίας*, § 53).

Σε περίπτωση που ο νόμος έχει ως στόχο να εμποδίσει ενδεχόμενες παραβάσεις από μια συγκεκριμένη ομάδα ή κατηγορία ανθρώπων (στρατιώτες, φυλακισμένοι, γιατροί, κ.λπ.), υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα αυτές να θεωρηθούν ως πειθαρχικές και να μην καλύπτονται από το άρθρο 6 (*Demicoli κατά Μάλτας*, § 33).

Το γεγονός ότι το αδίκημα αφορά μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού και όχι ένα συγκεκριμένο τομέα είναι ένας μόνο από τους σχετικούς δείκτες που συνήθως υποδεικνύουν την "ποινική" φύση του αδικήματος. Ένας άλλος δείκτης είναι η ακραία βαρύτητα του αδικήματος (*Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 101).

Την ίδια στιγμή, αν η φύση της παράβασης είναι ελάσσονος σοβαρότητας, αυτό δεν σημαίνει από μόνο του ότι η παράβαση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6. Η "ποινική" φύση δεν απαιτεί κατ'ανάγκη έναν ορισμένο βαθμό σοβαρότητας (*Öztürk*, § 53).

Αδικήματα «ποινικής» φύσεως

⁶ Βλ. παρακάτω, σελ. 81, Άρθρο 6 § 2: τεκμήριο της αθωότητας.

<p>Κλήτευση προσφεύγοντος ενώπιον των μελών του κοινοβουλίου για διερεύνηση δημοσίευσης άρθρου που θεωρήθηκε ως συκοφαντική δυσφήμιση, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, και τη σχετική νομοθεσία που αφορά το σύνολο του πληθυσμού (<i>Demicoli</i>).</p>
<p>Διοικητικό πρόστιμο για συμμετοχή σε παράνομη διαδήλωση, με βάση τη νομοθεσία για παραβίαση της δημόσιας τάξης, όπου σχετικοί παράγοντες είναι, μεταξύ άλλων, η σύντομη κράτηση και ανάκριση του προσφεύγοντος από ποινικούς ανακριτές που οδήγησε στην επιβολή του προστίμου, καθώς και το γεγονός ότι αυτού του είδους οι υποθέσεις κρίθηκαν από ποινικά τμήματα των εθνικών δικαστηρίων (<i>Ziliberberg</i>).</p>
<p>Επίπληξη κρατουμένων για χυδαία προσωπική εξύβριση σωφρονιστικών υπαλλήλων και ανταρσία που θα μπορούσε να ισοδυναμεί με αδίκημα μόνο στο ειδικό πειθαρχικό καθεστώς των φυλακών (δεν είναι αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου). Τα πραγματικά περιστατικά, όμως, θα μπορούσαν να βρουν αντιστοιχία σε συνηθισμένα αδικήματα πρόκλησης σωματικής βλάβης και συνωμοσίας, ως σχετικοί παράγοντες στο αθροιστικό εύρημα της «ποινικής» κατηγορίας κατά των κρατουμένων, μαζί με τον ιδιαίτερα σοβαρό χαρακτήρα των κατηγοριών (<i>Campbell και Fell</i>).</p>
<p>Επίπληξη κρατουμένων για τη χρήση απειλητικών εκφράσεων κατά επιμελητή επιτήρησης και για μικρής κλίμακας επίθεση εναντίον δεσμοφύλακα που κρίθηκε ότι είναι «μικτής» φύσεως αδίκημα, αλλά τελικά χαρακτηρίστηκε ως "ποινικό", έπειτα από σωρευτική ανάλυση των ποινών (πρόσθετες ημέρες επιτήρησης) (<i>Ezeh και Connors</i>).</p>
<p>Ποινή σε δικηγόρο για ασέβεια προς το δικαστήριο μετά από προσβλητικά σχόλια κατά δικαστών, στο πλαίσιο του ευρύτερου πεδίου εφαρμογής του επίδικου νόμου (<i>Κυπριανού</i>, § 31 της απόφασης του Δικαστηρίου).</p>
<p>Πρόστιμο σε ενάγοντα σε ποινική δίκη για δυσφήμιση εξαιτίας της αποκάλυψης στον Τύπο ορισμένων διαδικαστικών εγγράφων σχετικά με εκκρεμή έρευνα. Η ποινή είχε προβλεφθεί για τα διάδικα μέρη της διαδικασίας, τα οποία σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου βρίσκονταν έξω από τη στενή ομάδα των δικαστών και δικηγόρων που εμπíπτουν «στο πειθαρχικό τομέα του δικαστικού συστήματος» (<i>Weber</i>, αλλά βλ. επίσης <i>Ravnsborg</i>)</p>

Όπου η εγχώρια νομοθεσία παρέχει ακόμα και μια θεωρητική δυνατότητα συγκλίνουσας ποινικής και πειθαρχικής ευθύνης, υπάρχει ένα επιχείρημα υπέρ του χαρακτηρισμού του αδικήματος ως μικτού. Το μικτό κριτήριο της φύσεως του αδικήματος είναι σημαντικό σε υποθέσεις πιο περίπλοκης σωρευτικής ανάλυσης, όπως εκείνες που σχετίζονται με τις παραβάσεις σωφρονιστικής πειθαρχίας (*Ezeh και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 103 - 130).

Όταν τα γεγονότα της υπόθεσης είναι λιγότερο πιθανό να αποτελέσουν παραβίαση έξω από ένα συγκεκριμένο περιοριστικό πλαίσιο (όπως στρατώνες ή φυλακές), το εν λόγω αδίκημα είναι πιο πιθανό να ορίζεται ως πειθαρχικό και όχι ως ποινικής φύσεως (*Ezeh και Connors*, § 104-106).

Το Δικαστήριο λαμβάνει «δεόντως υπόψη» το σωφρονιστικό πλαίσιο για «πρακτικούς λόγους πολιτικής» κατά την εξέταση της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 6 στο ειδικό πειθαρχικό καθεστώς των φυλακών (*Ezeh και Connors*, § 104-106). Φαίνεται, επομένως, ότι το Δικαστήριο υιοθετεί μια λιγότερο αυστηρή προσέγγιση ως προς τη ρύθμιση της διακριτικής ευχέρειας του κράτους στην οριοθέτηση διαχωριστικών γραμμών μεταξύ ποινικού και πειθαρχικού αδικήματος όσον αφορά το σωφρονιστικό πλαίσιο σε σύγκριση με το στρατό για παράδειγμα.

Αν και το άρθρο 6 δεν ισχύει για τις διαδικασίες έκδοσης (ή απέλασης), τουλάχιστον θεωρητικά, «ο κίνδυνος κατάφωρης αρνησιδικίας στη χώρα προορισμού ... τον οποίο το συμβαλλόμενο κράτος γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει» μπορεί να οδηγήσει σε μια θετική υποχρέωση του κράτους για μη έκδοση δυνάμει του άρθρου 6 (*Mamaikulon και Askarov κατά Τουρκίας* [GC], § § 81 - 91).

Τα μέτρα που επιβάλλονται από τα δικαστήρια για το σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, όπως πρόστιμα, προειδοποιήσεις ή άλλα είδη πειθαρχικής επίπληξης απευθύνονται αυστηρά σε δικηγόρους, εισαγγελείς (*Weber*) και διαδίκους σε δικαστικές διαδικασίες (*Ravnsborg*) και δεν πρέπει να θεωρηθούν ως «ποινικής» φύσεως, εκτός εάν η νομοθεσία που προστατεύει τη φήμη των δικαστηρίων είναι τόσο ευρεία, ώστε επιτρέπει την επίπληξη οποιουδήποτε έξω από το αυστηρό πλαίσιο των ειδικών διαδικασιών - όπως είναι η περίπτωση «προσβολής δικαστηρίου» σε ορισμένα νομικά συστήματα (*Κυπριανού κατά Κύπρου*, § 31 της απόφασης του Δικαστηρίου, αλλά βλ. *Zaicevs κατά Λετονίας*). Προηγούμενη δήλωση του Δικαστηρίου ότι «οι διάδικοι ... δεν υπάγονται στο πειθαρχικό πεδίο του δικαστικού συστήματος» (*Weber*, § 33) φαίνεται να έχει ανατραπεί στη συνέχεια στην υπόθεση *Ravnsborg* και σε άλλες υποθέσεις (§ 34, βλ. επίσης παραδείγματα εντός του πλαισίου).

Αδίκημα που κρίθηκε μη «ποινικής» φύσεως

Πρόστιμο που επιβλήθηκε από το δικαστήριο σε διάδικο σε αστικές διαδικασίες για ανάρμοστες δηλώσεις για το σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, καθώς οι διάδικοι δεσμεύονται επίσης από τις «πειθαρχικές» εξουσίες των δικαστηρίων (*Ravnsborg*).

Φύση και βαθμός σοβαρότητας της ποινής

Το τρίτο κριτήριο *Engel* καθορίζεται είτε σωρευτικά, όταν κανένα συμπέρασμα δεν μπορεί να εξαχθεί μετά από την ανάλυση του πρώτου και του δεύτερου κριτηρίου και μόνο (*Ezeh και Connors*, § § 108-130), είτε εναλλακτικά ως το τελικό κριτήριο το οποίο μπορεί να βεβαιώσει ένα "ποινικό" αδίκημα, ακόμη και όταν η φύση του αδικήματος δεν είναι κατ' ανάγκην "ποινική" (*Engel*).

Υποθέσεις με «ποινικές» κυρώσεις

Περιορισμός στην πειθαρχική μονάδα και στέρηση της ελευθερίας για τρεις έως τέσσερις μήνες σε στρατιωτικές πειθαρχικές διαδικασίες. (*Engel*).

Απώλεια σημαντικού χρονικού διαστήματος από τη μείωση της ποινής φυλάκισης για ανταρσία (*Campbell and Fell*).

Τουλάχιστον επτά "επιπλέον ημέρες" κράτηση στο πλαίσιο σωφρονιστικής πειθαρχικής διαδικασίας (<i>Ezeh and Connors</i>).
Ποινή φυλάκισης έως ένα μήνα (<i>Κυπριανού</i>).
Πρόστιμο αξίας 500 ελβετικών φράγκων θεωρητικά μετατρέψιμο σε ποινή φυλάκισης με αναλογία μία ημέρα κράτησης ανά 30 ελβετικά φράγκα, ακόμα κι αν η μετατροπή θα μπορούσε να επιβληθεί μόνο από δικαστήριο (<i>Weber</i> , αλλά βλ. επίσης αντίθετη απόφαση <i>Ravnsborg</i>).
Φορολογικές επιβαρύνσεις πέραν των μη καταβληθέντων φόρων σε διαδικασίες φορολογικής αξιολόγησης, στο πλαίσιο της τιμωρητικής φύσης της συγκεκριμένης ποινής (<i>Janosevic</i>).
Τροχαίες παραβάσεις που τιμωρούνται με πρόστιμο, συμπεριλαμβανομένης της πρόκλησης τροχαίου ατυχήματος (<i>Öztürk</i>), της εγκατάλειψης τόπου ατυχήματος (<i>Weh κατά Αυστρίας</i>), της υπέρβασης του ορίου ταχύτητας (<i>O'Halloran και Francis</i>), στο πλαίσιο της τιμωρητικής φύσης των ποινών.

Αν και το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει τα πλεονεκτήματα της αποποινικοποίησης ορισμένων συμπεριφορών - όπως οι λιγότερο σοβαρές τροχαίες παραβάσεις - που δεν συνεπάγονται ποινικό μητρώο για το δράστη και ανακουφίζουν το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης από τις λιγότερο σοβαρές υποθέσεις, το άρθρο 6 εμποδίζει τα κράτη να στερούν αυθαίρετα τους παραβάτες ήσσονος σημασίας αδικημάτων από τις πολλαπλές διαδικαστικές εγγυήσεις που πρέπει να εφαρμόζονται σε "ποινικές" υποθέσεις (*Öztürk*).

Υποθέσεις χωρίς «ποινικές» κυρώσεις
Περιορισμός της ελευθερίας (χωρίς να συνεπάγεται στέρηση της ελευθερίας) ή περίοδος κράτησης δύο ημερών στο πλαίσιο πειθαρχικών διαδικασιών ενώπιον στρατιωτικών δικαστηρίων (<i>Engel</i>).
Υποχρεωτική μεταφορά στρατιωτικού αξιωματούχου στον εφεδρικό πίνακα στο πλαίσιο πειθαρχικών διαδικασιών στρατιωτικών δικαστηρίων (<i>Saraiva de Carvalho κατά Πορτογαλίας</i>).
Πρόστιμο 1.000 σουηδικές κορόνες, θεωρητικά μετατρέψιμο σε ποινή φυλάκισης από δεκατέσσερις ημέρες έως τρεις μήνες. Το Δικαστήριο έκρινε την πιθανότητα μιας τέτοιας μετατροπής ως πολύ μακρινή, η οποία θα απαιτούσε μια ξεχωριστή ακροαματική διαδικασία, με αποτέλεσμα ο βαθμός σοβαρότητας της ποινής να μην είναι αρκετός για να χαρακτηριστεί η υπόθεση "ποινική" (<i>Ravnsborg</i> αλλά βλ. αντίθετη απόφαση σε πολύ παρόμοιες συνθήκες <i>Weber</i>).
Διαδικασίες επί υποθέσεων επαγγελματικής απασχόλησης που οδήγησαν σε απαλλαγή του εισαγγελέα σε υπόθεση υποτιθέμενης δωροδοκίας

(<i>Ramanauskas</i> , Δεκέμβριος).
Απόλυση κρατικών αξιωματούχων σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία για θέματα ασφάλειας λόγω εικαζόμενης έλλειψης νομιμοφροσύνης προς το κράτος (<i>Sidabras και Džiautas κατά Λιθουανίας</i> , Δεκέμβριος).
Προειδοποίηση σε δικηγόρο στο πλαίσιο πειθαρχικών διαδικασιών (<i>X κατά Βελγίου</i> , Δεκέμβριος 1980).
Πρόστιμο σε δάσκαλο επειδή έκανε απεργία (<i>S. κατά Γερμανίας</i> , Δεκέμβριος 1984).
Υποχρεωτικός περιορισμός της διαμονής σε μια συγκεκριμένη περιοχή ενός ατόμου του οποίου οι φερόμενες συνδέσεις με τη μαφία αποτελούσαν απειλή για τη δημόσια τάξη (<i>Guzzardi</i>).
Απέλαση για λόγους ασφαλείας, ακόμη και αν βασίζεται σε υποψία εγκληματικής δραστηριότητας (<i>Agee κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>), ή για λόγους παράνομης εισόδου στη χώρα που αποτελεί έτσι και αλλιώς παράβαση (<i>Zamir κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Διαδικασίες έκδοσης, εκτός εάν ενσκόπει το ζήτημα θετικής υποχρέωσης δυνάμει του άρθρου 6, λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα της «κατάφορης αρνησιδικίας στη χώρα προορισμού» (<i>Mamatkulov και Askarov</i>).
Περιορισμοί σε ασφαλιστικές εταιρείες με την αιτιολογία ότι ο ελεγκτής δεν ήταν ικανό και κατάλληλο πρόσωπο, ακόμη και αν οι ισχυρισμοί εναντίον του περιλαμβάνουν καταγγελίες για παραβατική συμπεριφορά (<i>Karlan κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Πρόστιμο σε φαρμακοποιό για αντιδεοντολογική συμπεριφορά σχετικά με παράτυπη τιμολόγηση φαρμάκων (<i>M. κατά Γερμανίας</i> , Δεκέμβριος 1984).

Το κριτήριο αυτό υποδηλώνει εκτίμηση της μέγιστης δυνατής ποινής που ενδέχεται να επιβληθεί στον παραβάτη βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας και όχι της πραγματικής ποινής που επιβάλλεται υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις (*Ezeh και Connors*).

Η ποινή πρέπει να είναι τιμωρητική και όχι απλώς αποτρεπτική για να χαρακτηριστεί "ποινική". Υπό το πρίσμα της τιμωρητικής φύσεως της συγκεκριμένης ποινής, ο πιθανός βαθμός σοβαρότητας (ποσοτικό κριτήριο) της ποινής καθίσταται άνευ σημασίας (*Öztürk*).

Μια ποινή που σχετίζεται με τη στέρηση της ελευθερίας ως κύρωση, ακόμη και αν είναι σχετικά περιορισμένης διάρκειας, σχεδόν αυτόματα μετατρέπει τις διαδικασίες σε "ποινικές". Στην υπόθεση *Zaicevs κατά Λετονίας* (§ § 31-36) η επιβολή "διοικητικής κράτησης" τριών ημερών για ασέβεια προς το δικαστήριο είχε θεωρηθεί ως παραβίαση υποκείμενη στη σφαίρα του ποινικού δικαίου (βλ. επίσης *Menesheva κατά Ρωσίας*, § § 94-98).

Εφαρμογή του Άρθρου 6 στην προδικαστική έρευνα, την έφεση, τις συνταγματικές και λοιπές διαδικασίες επανεξέτασης

Σε υποθέσεις που αφορούν μία "κατηγορία ποινικής φύσεως" η προστασία του άρθρου 6 αρχίζει με επίσημη κοινοποίηση της υπόνοιας έναντι του προσώπου (*Eckle κατά Γερμανίας*, § § 73-75), ή με πρακτικά μέτρα, όπως η έρευνα, όταν καταρχήν το άτομο επηρεάζεται ουσιαστικά από την «κατηγορία» (*Foti κατά Ιταλίας*, § § 52-53). Όταν ένα πρόσωπο ανακρίνεται από την αστυνομία υπό συνθήκες που υποδηλώνουν ότι η αστυνομία τον θεωρεί ως πιθανό ύποπτο και οι απαντήσεις του αργότερα χρησιμοποιηθούν εναντίον του στη δίκη, το άρθρο 6 βρίσκει εφαρμογή και σε αυτή την ανάκριση, ακόμη και αν το άτομο δεν έχει το επίσημο καθεστώς του ύποπτου ή του κατηγορουμένου (*Aleksandr Zaichenko κατά Ρωσίας*, § § 41-60).

Το άρθρο 6 δεν απαιτεί από τα κράτη να συστήσουν εφετεία και ακυρωτικά δικαστήρια. Ωστόσο, όταν ένα τέτοιο σύστημα έχει συσταθεί, θα ισχύει για όσο διάστημα η εγγύρια διαδικασία αναγνωρίζει στον προσφεύγοντα προσβάσιμα ένδικα μέσα ενώπιον ανώτερου εθνικού δικαστηρίου (*Chatellier κατά Γαλλίας*, § § 34-43).

Το άρθρο 6 εφαρμόζεται όταν το ανώτερο δικαστήριο ασχολείται μόνο με νομικά ζητήματα (και όχι πραγματικά και νομικά), ακόμη και αν τελικά δύναται μόνο να καταργήσει ή να επιβεβαιώσει την πρωτοβάθμια απόφαση αντί να υιοθετήσει νέα απόφαση (*Delcourt*, § § 23-26). Ωστόσο, όλες οι εγγυήσεις του άρθρου 6 δεν εφαρμόζονται στο στάδιο της προσφυγής με τον ίδιο τρόπο όπως και πριν από την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου. Αν η αυτοπρόσωπη παρουσία ενός μέρους εξασφαλίστηκε ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, η εμφάνισή του ενώπιον του εφετείου μπορεί να μην είναι απαραίτητη, υπό την προϋπόθεση ότι ο δικηγόρος του είναι παρών ή / και δεν υπάρχει ανάγκη επανεξέτασης γεγονότων ή απόφασης για την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του προσφεύγοντος (*Sobolewski (Ap. 2) κατά Πολωνίας*, § § 37-44).

Ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται το άρθρο 6 στα διάφορα στάδια της έφεσης εξαρτάται από τις ειδικές συνθήκες της εν λόγω διαδικασίας. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύνολο των διαδικασιών στην εσωτερική έννομη τάξη - επομένως αδυναμίες που παρατηρούνται σε κάποιο στάδιο μπορούν να αντισταθμιστούν σε επόμενο στάδιο (*Fejde κατά Σουηδίας*, § § 31-34). Ωστόσο, το Δικαστήριο πρόσφατα άρχισε να δίνει μεγαλύτερη προσοχή σε περιστατικά που αφορούν ορισμένες κρίσιμες στιγμές της διαδικασίας, όπως η απουσία αποτελεσματικής νομικής εκπροσώπησης κατά την πρώτη ανάκριση του ύποπτου (*Panovits*, § § 66-77) ή κατά το τελικό στάδιο της δίκης (*Günces κατά Τουρκίας*, § § 125 - 133), η οποία οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία στο σύνολό της ήταν άδικη, ακόμη και όταν ο δικηγόρος ήταν κατά τα άλλα παρών.

Το άρθρο 6 καλύπτει το σύνολο της δίκης σε αστικές και ποινικές υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένου του προσδιορισμού των ζημιών και της ποινής, ακόμη και όταν το θέμα της ποινής έχει ανατεθεί στην εκτελεστική εξουσία (*T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 106-110).

Ωστόσο, το άρθρο 6 δεν εφαρμόζεται στις διάφορες διαδικασίες που σχετίζονται με τον καθορισμό της "ποινικής δίωξης", οι οποίες λαμβάνουν χώρα μετά την καταδίκη και όταν η ποινή έχει τεθεί σε ισχύ (*Delcourt*), όπως για παράδειγμα:

- ✧ η αίτηση για αποφυλάκιση με επιτήρηση ή υπό όρους (*X κατά Αυστρίας*, Δεκέμβριος, 1961)
- ✧ το αίτημα για επανάληψη της δίκης (*Franz Fischer κατά Αυστρίας*, Δεκέμβριος)
- ✧ το αίτημα για μείωση της ποινής (*X κατά Αυστρίας*, Δεκέμβριος, 1962)
- ✧ οι δικαστικές διαδικασίες αφότου ο προσφεύγων κρίθηκε ως ακατάλληλος για ποινική δίκη (*Antoine κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος)
- ✧ οι δικαστικές διαδικασίες για τον προσδιορισμό του σωφρονιστικού ιδρύματος για την έκτιση της ποινής (*X. κατά Αυστρίας*, Δεκέμβριος, 1977)
- ✧ ο προσδιορισμός της κατηγορίας ασφάλειας του κρατουμένου (*X κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, 1979)
- ✧ η ανάκληση της ελευθερίας κρατουμένου που είχε αφεθεί ελεύθερος υπό όρους (*Ganusauskas κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος)
- ✧ η παράταση της ποινής κατά συρροήν παραβάτη στη διάθεση της κυβέρνησης (*Koendjibiharie κατά Ολλανδίας*)

Το άρθρο 6 δεν έχει εφαρμογή σε διαδικασίες ενώπιον συνταγματικών δικαστηρίων στα περισσότερα νομικά συστήματα, εφόσον τα συνταγματικά δικαστήρια αποφασίσουν σχετικά με τη συμβατότητα της νομοθεσίας in abstracto (*Valašinas κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος). Ωστόσο, το άρθρο 6 μπορεί να εφαρμοστεί όταν η απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου είναι ικανή να επηρεάσει την έκβαση της αμφισβήτησης στην οποία εφαρμόζεται το άρθρο 6 (*Olujić*, § § 31-43).

Το άρθρο 6 δεν έχει εφαρμογή σε ανεπιτυχείς προσπάθειες για την αναθεώρηση ποινικών ή αστικών διαδικασιών - βάσει νέων δεδομένων είτε μέσω έκτακτων ή ειδικών διαδικασιών επανεξέτασης επί νομικών ζητημάτων – οι οποίες δεν είναι άμεσα προσβάσιμες στο ίδιο το άτομο και τίθενται στη διακριτική ευχέρεια της συγκεκριμένης αρχής (*Tumilovich κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).

Το άρθρο 6 δεν τίθεται σε εφαρμογή όσο οι εθνικές αρχές δεν συμφωνούν να ανοίξει εκ νέου η υπόθεση, ακόμη και αν το σχετικό αίτημα του προσφεύγοντος κατατέθηκε συνέπεια της απόφασης του Δικαστηρίου για παραβίαση της Σύμβασης σε σχέση με επίδικες εσωτερικές διαδικασίες (*Franz Fischer*, Δεκέμβριος).

Ωστόσο, όταν μια υπόθεση ανοίγει εκ νέου ή αποφασίζεται έκτακτη επανεξέταση οι εγγυήσεις του άρθρου 6 τίθενται σε εφαρμογή για τις επακολουθούμενες δικαστικές διαδικασίες (*Vanyan κατά Ρωσίας*, § § 56-58).

Δικαίωμα σε δικαστήριο

Περίληψη

Προκειμένου να τεθεί σε ισχύ η εφαρμογή του άρθρου 6 και η προστασία των δικαιωμάτων που είναι πρακτικά και αποτελεσματικά και όχι θεωρητικά και απατηλά το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει αναπτύξει τα ακόλουθα δομικά στοιχεία ως μέρος του ευρύτερου «δικαιώματος σε δικαστήριο»:

- ✧ την πρόσβαση σε δικαστήριο (*Golder*)
- ✧ το αμετάκλητο των δικαστικών αποφάσεων (*Brumărescu*)
- ✧ την έγκαιρη εκτέλεση των τελεσίδικων δικαστικών αποφάσεων (*Hornsby*)

Το δικαίωμα σε δικαστήριο ανήκει στα σχετικά δικαιώματα (*Ashingdane*) και λαμβάνει συνήθως διαφορετικές μορφές στις αστικές και τις ποινικές υποθέσεις.

Πρόσβαση σε δικαστήριο

Περίληψη

Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο αφορά τέσσερις κύριες προβληματικές περιοχές:

- ✧ την απουσία ή έλλειψη ενεργητικής νομιμοποίησης του προσφεύγοντος είτε για άσκηση αστικής αγωγής (*Golder*) ή ποινικής έφεσης (*Papon κατά Γαλλίας*, §§90-100) είτε για έκδοση απόφασης από το δικαστήριο (*Ganci*)
- ✧ τα διαδικαστικά εμπόδια πρόσβασης, όπως προθεσμίες (*Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδας*, § § 32-37) και δικαστικά έξοδα (*Kreuz κατά Πολωνίας*, § § 52-67)
- ✧ τα πρακτικά εμπόδια πρόσβασης, όπως η έλλειψη νομικής βοήθειας (*Airey κατά Ιρλανδίας*, § § 22-28)
- ✧ την ασυλία των πολιτικών κατηγορουμένων (*Osman*)

Ενεργητική νομιμοποίηση, αγωγή αποζημιώσεως και έκδοση απόφασης από δικαστήριο

Πρόκειται για το δικαίωμα άσκησης αγωγής σε δικαστήριο με δικαιοδοσία να εξετάσει τα πραγματικά και νομικά ζητήματα σχετικά με την εκκρεμή ενώπιόν του αμφισβήτηση, με σκοπό την έκδοση δεσμευτικής απόφασης (*Le Compte, Van Leuven και De Meyere*, § § 54 - 61). Ταυτόχρονα, το άρθρο 6 δεν δημιουργεί ουσιαστικά δικαιώματα (για παράδειγμα για την καταβολή αποζημίωσης). Η διεκδίκηση ενός δικαιώματος στο δικαστήριο πρέπει να έχει βάση στην εθνική νομοθεσία και ο ενάγων θα πρέπει να έχει προσωπικό συμφέρον στην έκβαση της δίκης, δηλαδή η υπόθεση δεν θα πρέπει να είναι αμφισβητήσιμη.

Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο εδράζεται στην αρχή του διεθνούς δικαίου που απαγορεύει την αρνησιδικία (*Golder*).

Ισχύει τόσο για τις "αστικές" όσο και για τις "ποινικές" διαδικασίες (*Deweer*, § § 48-54).

Περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα σε έκδοση απόφασης από το δικαστήριο (*Ganci*).

Υπάρχει σχετική επικάλυψη μεταξύ αυτού του δικαιώματος και του δικαιώματος σε «δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως» στο βαθμό που και τα δύο απαιτούν την πρόσβαση σε ένα δικαστικό όργανο ικανό για την υιοθέτηση δεσμευτικών αποφάσεων και όχι απλώς συμπερασμάτων που έχουν χαρακτήρα συστάσεων (*Bentham*, § § 40-43).

Όταν μια απόφαση που αφορά «αστικά» δικαιώματα ή αδικήματα «ποινικής φύσεως» εκδίδεται από διοικητικά, πειθαρχικά ή εκτελεστικά όργανα, πρέπει να υπάρχει ένα διαρθρωτικό δικαίωμα προσφυγής σε δικαστική αρχή στο εσωτερικό δίκαιο - η δυνατότητα προσφυγής σ' ένα τουλάχιστον στάδιο επανεξέτασης από δικαστήριο είναι ένα αυτόνομο προαπαιτούμενο του άρθρου 6 (*Albert και Le Compte*, § § 25-37).

Ταυτόχρονα, το ίδιο το άρθρο 6 δεν παρέχει το δικαίωμα άσκησης προσφυγής σε ανώτερο δικαστήριο βάσει της απόφασης ενός κατώτερου δικαστηρίου. Μόνον όταν η εγχώρια διαδικασία προβλέπει ένα τέτοιο δικαίωμα το άρθρο 6 θα εφαρμοστεί στα ανώτερα στάδια της δικαστικής δικαιοδοσίας- επομένως η δυνατότητα προσφυγής σε δύο ή περισσότερα στάδια δικαστικής επανεξέτασης αποτελεί μη-αυτόνομη απαίτηση του άρθρου 6 (*Delcourt* αλλά βλ. *Γόρου (No 2) κατά*

Ελλάδας, § § 27-36, όπου το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως εξέτασε επί της ουσίας σύμφωνα με το άρθρο 6 την άρνηση του εισαγγελέα να ασκήσει έφεση επί νομικών ζητημάτων, ακόμη και αν το ελληνικό δίκαιο δεν παρέχει στον προσφεύγοντα άμεση δυνατότητα για κατ' έφεση εξέταση της υπόθεσής του, η οποία εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του εισαγγελέα).

Το δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση - αν και ορισμένες φορές εξετάζεται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από την άποψη της «αμεροληψίας» της διαδικασίας (*Hirvisaari κατά Φινλανδίας*, § § 30-33)⁷ - ανήκει δομικά στην έννοια του δικαιώματος σε δικαστήριο, καθώς απαιτεί επίσης τον προσδιορισμό των σχετικών πραγματικών και νομικών ζητημάτων που τίθενται από τον προσφεύγοντα σε μια συγκεκριμένη υπόθεση (*Chevrol*, § § 76-84).

Το δικαίωμα αγωγής αποζημιώσεως για υλική και ηθική βλάβη έχει θεωρηθεί ως συστατικό στοιχείο του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο σε αστικές υποθέσεις στις οποίες οι προσφεύγοντες είναι είτε άτομα είτε επιχειρήσεις (*Zivulinskas κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος, με αναφορά, *mutatis mutandis*, στην υπόθεση *Comingersoll SA κατά Πορτογαλίας* [GC], § 35). Ωστόσο, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να αποφασίζουν για το δικαίωμα του ατόμου σε αποζημίωση καθώς και το ύψος αυτής. Το άρθρο 6 εξετάζει μόνο εάν αυτό το ζήτημα έχει αντιμετωπιστεί κατά τρόπο αυθαίρετο ή εξ ολοκλήρου αβασίμο (*Zivulinskas*).

Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο συγκαταλέγεται στα σχετικά δικαιώματα: τα κράτη δύνανται να επιβάλουν περιορισμούς σε διαδίκους, εφόσον οι περιορισμοί αυτοί επιδιώκουν θεμιτό αποτέλεσμα, είναι αναλογικοί και δεν είναι τόσο μεγάλης εμβέλειας ώστε να ακυρώσουν την ίδια την ουσία του δικαιώματος (*Ashingdane*). Το ερώτημα παραμένει κατά πόσον οι περιορισμοί που είναι αποδεκτοί βάσει του άρθρου 6 πρέπει κατ'ανάγκη να είναι "σύννομοι", ακόμη και αν ορισμένες υποθέσεις υποδεικνύουν ότι θα έπρεπε να είναι (*Kohlhofer και Minarik κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, § § 91-102).

Κάθε νομική διάταξη που επιτρέπει τη διακριτική ευχέρεια της εκτελεστικής εξουσίας στον περιορισμό της ενεργητικής νομιμοποίησης για άσκηση προσφυγής πρέπει να υποβάλει τη διακριτική αυτή ευχέρεια σε δικαστικό έλεγχο (*Tinnelly*, § § 72-79).

Όσο πιο μακρινή είναι η σύνδεση ανάμεσα στα φερόμενα αιτήματα ή την αδράνεια του εναγομένου από τη μία πλευρά και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ενάγοντος βάσει του ιδιωτικού δικαίου από την άλλη, τόσο λιγότερο πιθανό είναι ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα εντοπίσει παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο, εφόσον βέβαια κρίνει ότι το άρθρο 6 δύναται να εφαρμοστεί στη συγκεκριμένη υπόθεση (*Schreiber και Boetsch*).⁸

Περιορισμοί στην πρόσβαση σε δικαστήριο: παραβιάσεις

Αδυναμία κρατουμένου που κατηγορείται για επίθεση στη φυλακή να ασκήσει αγωγή για δυσφήμιση (*Golder*).

Καμία απάντηση από εθνικό δικαστήριο επί σχετικών νομικών και πραγματικών ζητημάτων που προέβαλε ο προσφεύγων σε αστική υπόθεση και υιοθέτηση από το συγκεκριμένο δικαστήριο της γνωμοδότησης της εκτελεστικής εξουσίας επί της ουσίας της υπόθεσης (*Chevrol*).

⁷ Βλ. επίσης παρακάτω, σελίδα 72, Δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση και αξιόπιστες αποδείξεις.

⁸ Βλ. επίσης παραπάνω, σελίδα 10, Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις.

<p>Αδυναμία άσκησης προσφυγής για μηχανικό ώστε να ανακτήσει τις εισφορές του λόγω της απαίτησης να υποβάλει αγωγή ένας επαγγελματικός φορέας εκ μέρους του (<i>Philis κατά Ελλάδα</i>).</p>
<p>Αδυναμία υποβολής αίτησης αναρέσεως σε ποινική υπόθεση, εκτός εάν το άτομο παραδοθεί και τεθεί υπό κράτηση (<i>Paron</i>).</p>
<p>Υπόθεση κατά την οποία ο προσφεύγων, μειοψηφών μέτοχος εταιρείας, δεν μπορούσε να καθορίσει την τιμή των μετοχών του σε αναγκαστική εξαγορά από πλειοψηφούντα μέτοχο παρά μόνο με προσφυγή σε ad-hoc όργανο διαίτησίας, σύμφωνα με σύμβαση μεταξύ της εταιρείας και του πλειοψηφούντος μετόχου, ενώ η διαίτησία δεν είχε τα χαρακτηριστικά δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως (<i>Suda κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας</i>).</p>
<p>Κατηγορούμενος σε ποινική δίκη επέισθη από τις αρχές να αποσύρει προσφυγή λόγω ψευδών διαβεβαιώσεων μικρότερης ποινής από εκείνη που επιβλήθηκε από το δικαστήριο (<i>Marpa Zeeland BV και Metal Welding BV κατά Ολλανδίας</i>).</p>
<p>Αδυναμία μετόχου και διευθύνοντος συμβούλου εταιρείας να προσβάλει απόφαση για εκκαθάριση της εταιρείας, όπου το δικαίωμα αυτό ανήκε μόνο σε ad hoc εκπρόσωπο (<i>Arma κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Αδυναμία ενάγοντος να κάνει αντίγραφο από ένα κρίσιμο έγγραφο στην κατοχή του εναγομένου, στερώντας του τη δυνατότητα να παρουσιάσει αποτελεσματικά την υπόθεσή του (<i>K.H. και άλλοι κατά Σλοβακίας</i>). Αλλά αυτή η περίπτωση μπορεί να είναι πιο σωστά ιδωμένη από την σκοπιά του προαπαιτούμενου της ισότητας των όπλων (βλ. παρακάτω ισότητα των όπλων).</p>

Ακόμη και στις περιπτώσεις που το άρθρο 6 δεν παραβιάζεται ή είναι ανεφάρμοστο, μπορεί να έρχονται στο προσκήνιο άλλες διατάξεις της Σύμβασης, προσφέροντας δικαιώματα συγκρίσιμα με το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο, όπως είναι οι εγγυήσεις που παρέχονται στα θύματα εγκλήματος μέσω της θετικής υποχρέωσης προστασίας της ζωής (*Osman*, § § 115-122) και διερεύνησης του θανάτου (*Paul και Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 69-87), βάσει του άρθρου 2, της προστασίας και διερεύνησης κακομεταχείρισης βάσει του άρθρου 3 (*Z και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου*), της προστασίας της οικογενειακής ζωής και της οικείας (για παράδειγμα, *Fadeyeva κατά Ρωσίας*, § § 116-134 σε σχέση με την ανεπάρκεια των εσωτερικών ενδίκων μέσων για τη μετεγκατάσταση κατοίκων περιβαλλοντικά επικίνδυνων περιοχών), ή της εγγύησης του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής (ως αποτέλεσμα της περιορισμένης εμβέλειας του δικαστικού ελέγχου των εκ του νόμου συστημάτων για την αύξηση της εναέριας κυκλοφορίας στην περιοχή των σπιτιών των προσφευγόντων (*Hatton κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], § § 116 έως 130).

Περιορισμοί στην πρόσβαση σε δικαστήριο: παραδείγματα μη παραβιάσεων
Περιορισμός της ενεργητικής νομιμοποίησης ψυχικά ασθενών για άσκηση αγωγής αποζημιώσεως κατά ιατρικού προσωπικού για πράξεις από αμέλεια ή κακή πίστη – ανάμεσά τους και η οριοθέτηση ευθύνης του ιατρικού προσωπικού, όπου αυτού του είδους η νομιμοποίηση έγινε δεκτή (<i>Ashingdane</i>).
Άρνηση διορισμού κηδεμόνα για άτομο που πάσχει από διανοητική διαταραχή με σκοπό την άσκηση προσφυγής θεωρώντας ότι δεν έχει καμία προοπτική επιτυχίας, όπου ο ψυχικά ασθενής δεν ήταν σε θέση να ασκήσει τέτοια προσφυγή ο ίδιος (<i>X και Y κατά Ολλανδίας</i> , 1985).
Περιορισμός στην πρόσβαση - λόγω υποχρεωτικής ειδικής άδειας από δικαστή για άσκηση προσφυγής - προκειμένου να αποτραπεί η κατάχρηση των νομικών διαδικασιών από κακόβουλο διάδικο (<i>H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i> , 1985).
Περιορισμός της ατομικής πρόσβασης από τους μετόχους εταιρείας εθνικών συμφερόντων- λόγω της απαίτησης εκλογής αντιπροσώπου όλων των μετόχων της που να αναγνωρίζεται ως διάδικος στη διαδικασία - προκειμένου να αποφευχθεί η πολλαπλότητα των ίδιων απαιτήσεων (<i>Lithgow και άλλοι</i> , αλλά βλ. <i>Philis</i>).
Αδυναμία μέλους του κοινοβουλίου να απαιτήσει τη συνέχιση της ποινικής διαδικασίας εναντίον του, η οποία είχε ανασταλεί λόγω της βουλευτικής του ασυλίας (<i>Kart κατά Τουρκίας</i>).
Η αναλογικότητα των αποζημιώσεων υλικής ή ηθικής βλάβης που επιδικάζονται από τα εθνικά δικαστήρια δεν θέτει ζητήματα σύμφωνα με το άρθρο 6, όταν τα εθνικά δικαστήρια δεν αντιμετωπίζουν το θέμα με αυθαίρετο ή εξ ολοκλήρου αβάσιμο τρόπο (<i>Živilinskas</i> , Δεκέμβριος).

Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις

Είναι αποδεκτό επί της αρχής ότι πρέπει να καθορίζονται διαδικαστικές απαιτήσεις και προϋποθέσεις στο εσωτερικό δίκαιο με σκοπό την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Δεν θα πρέπει, ωστόσο, να θίγουν την ίδια την ουσία του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο (*Χατζηαναστασίου*, § § 32-37).

Ο προσφεύγων πρέπει να αποδείξει τη δέουσα επιμέλεια, προκειμένου να συμμορφωθεί με τις διαδικαστικές απαιτήσεις του εθνικού δικαίου, όπως είναι οι προθεσμίες για την άσκηση προσφυγής (*Jodko κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος).

Δεν είναι σαφές κατά πόσον θεωρείται δικαίωμα αυτό καθεαυτό η ενημέρωση κατά την απόφαση του δικαστηρίου περί των προβλεπόμενων προθεσμιών για την άσκηση προσφυγής. Αλλά το δικαίωμα αυτό μπορεί να υφίσταται όπου υπάρχουν δύο ταυτόχρονες προθεσμίες σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο – η πρώτη σε σχέση με την ίδια την προσφυγή και η δεύτερη σε σχέση με την χρονική προθεσμία τεκμηρίωσης της προσφυγής (*Vacher κατά Γαλλίας*⁹, § § 22-31), ή όταν το εφετείο δεν ενημέρωσε τον προσφεύγοντα σχετικά με την προθεσμία εξεύρεσης άλλου δικηγόρου, όταν ο δικηγόρος μέσω νομικής βοήθειας αρνήθηκε να εκπροσωπήσει τον προσφεύγοντα κατά την προσφυγή (*Kulikowski κατά Πολωνίας*, § § 60-71).

Οι κατηγορούμενοι του ποινικού δικαίου που βρίσκονται υπό κράτηση μπορεί να υποχρεωθούν να επιδείξουν τη δέουσα επιμέλεια για να μάθουν την αιτιολογία της απόφασης του δικαστηρίου κατά της οποίας σκοπεύουν να προσφύγουν. Δεν υπάρχει δικαίωμα, ως εκ τούτου, επίδοσης γραπτής απόφασης (*Jodko, Δεκέμβριος*)¹⁰. Ωστόσο, εφόσον το εθνικό δίκαιο ορίζει σαφώς την υποχρέωση για τις αρμόδιες αρχές να γνωστοποιήσουν μια δικαστική απόφαση, η άδεια άσκησης προσφυγής του προσφεύγοντος δεν μπορεί να απορριφθεί εάν οι καθυστερήσεις οφείλονται στις αρχές κατά την άσκηση του καθήκοντος της υπηρεσίας, ακόμη και αν ήταν θεωρητικά δυνατό για τον προσφεύγοντα να ενημερωθεί για την απόφαση από άλλες πηγές (*Davran κατά Τουρκίας*, § § 31-47).

Οι εγχώριοι κανόνες της διαδικασίας μπορεί να απαιτούν επίσης από τον προσφεύγοντα να συντάξει την αγωγή ή την προσφυγή, συμπεριλαμβανομένων των πραγματικών και νομικών επιχειρημάτων τους, σύμφωνα με μια ορισμένη μορφή. Ωστόσο, το προαπαιτούμενο αυτό δεν θα πρέπει να οδηγεί σε υπερβολική τυπολατρία, ενώ απαιτείται από τα εθνικά δικαστήρια μια ορισμένη ανακριτική έρευνα για να αποφανθούν αυτεπάγγελτα ως προς το βάσιμο των επιχειρημάτων του προσφεύγοντος, ακόμη και αν αυτά δεν έχουν διατυπωθεί με απολύτως σαφή και ακριβή τρόπο (*Dattel (Ap. 2) κατά Λουξεμβούργου*, § § 36 - 47).

Δυσανάλογοι περιορισμοί όσον αφορά την πρόσβαση σε δικαστήριο

Απαίτηση καταβολής σημαντικού χρηματικού ποσού για δικαστικά έξοδα που συνιστούσε μέρος αστικής αγωγής αποζημιώσεως κατά του εναγομένου που ήταν κρατική αρχή (*Kreuz, αλλά βλ. Schneider κατά Γαλλίας*, Δεκέμβριος).

Αδυναμία παράτασης προθεσμίας για άσκηση προσφυγής ή συμπληρωματικής αγωγής, εφόσον η γραπτή έκδοση της προσβαλλόμενης αποφάσεως μαζί με την αιτιολογία επιδόθηκε περισσότερο από ένα μήνα μετά την έκδοση του διατακτικού, δηλαδή μετά τη λήξη της προθεσμίας διάρκειας πέντε ημερών που προέβλεπε ο νόμος για άσκηση προσφυγής (*Χατζηαναστασίου*, αλλά επίσης βλ. *Jodko* παρακάτω).

Αίτηση αναίρεσεως που ενώ υποβλήθηκε εμπρόθεσμα ακυρώθηκε με την αιτιολογία ότι ο προσφεύγων δεν την είχε τεκμηριώσει εντός ορισμένης προθεσμίας, λόγω της μη γνώσης της ύπαρξης δύο ταυτόχρονων προθεσμιών, αφενός για την κατάθεση της αίτησης αναίρεσεως και αφετέρου για την υποβολή της σχετικής αιτιολογίας (*Vacher*).

⁹ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 89, Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης.

¹⁰ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 59, Δημόσιος χαρακτήρας της απόφασης.

<p>Παράλειψη εφετείου να ενημερώσει κατηγορούμενο χωρίς νομική εκπροσώπηση σχετικά με νέα προθεσμία για την εξεύρεση δικηγόρου, προκειμένου να ασκήσει έφεση (<i>Kulikowski</i>).</p>
<p>Προσφυγή από περιβαλλοντική Μη Κυβερνητική Οργάνωση, που αμφισβήτησε αστική πολεοδομική άδεια, απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι δεν περιέγραφε τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, αν και το δικαστήριο είχε πλήρη επίγνωση των γεγονότων από τις προηγούμενες διαδικασίες (<i>L'Erablère ASBL κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Αγωγή που απορρίφθηκε, καθώς ήταν «αδύνατο να γίνει κατανοητό το νόημα και το πεδίο εφαρμογής της» – η παραβίαση συνίσταται στην έλλειψη αυτεπάγγελτης έρευνας από το δικαστήριο της καταγγελίας που ήταν διατυπωμένη αορίστως (<i>Dattel (Αρ. 2) κατά Λουξεμβούργου</i>).</p>
<p>Αδυναμία εναγομένου σε αστική υπόθεση να ασκήσει προσφυγή χωρίς να πληρώσει ένα πολύ σημαντικό ποσό που επιδικάστηκε στον ενάγοντα σε πρώτο βαθμό, όπου η πρωτόδικη απόφαση ήταν άμεσα εκτελεστή (<i>Chatellier</i>).</p>
<p>Απαίτηση απέναντι σε πολιτικώς ενάγοντα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών -οι οποίες διεκόπησαν σύμφωνα με το καταστατικό των περιορισμών - να ξεκινήσει νέα υπόθεση ενώπιον των αστικών δικαστηρίων (<i>Atanasova κατά Βουλγαρίας</i>).</p>
<p>Άρνηση του δικαστηρίου να δεχτεί συλλογική αγωγή σε ηλεκτρονική μορφή. Σε έντυπη μορφή η αγωγή θα ανερχόταν σε 42 εκατομμύρια σελίδες (<i>Συνέταιροι Δικηγόροι a.s κατά Σλοβακίας</i>).</p>
<p>Άρνηση, χωρίς προφανή λόγο, αποδοχής προς εξέταση κατά την προσφυγή των αιτημάτων του ενός αντιδίκου (<i>Dunayev κατά Ρωσίας</i>).</p>

Η συνέχιση της αστικής διαδικασίας μπορεί να εξαρτάται από την εκπλήρωση ορισμένων διαδικαστικών απαιτήσεων του προσφεύγοντος, όπως η προσωπική παρουσία. Ωστόσο, η άρνηση του εφετείου να εξετάσει προσφυγή, όπου ο ενάγων ήταν απών για μία ημέρα λόγω ασθενείας ενώ ο δικηγόρος του ήταν παρών, θεωρήθηκε ως "ιδιαίτερα αυστηρή και βαριά τιμωρία" κατά παράβαση του άρθρου 6 § 1 (*Kari-Pekka Pietiläinen κατά Φινλανδίας*, § 29-35).

Η υποχρέωση καταβολής δικαστικών εξόδων, όπως τα τέλη χαρτοσήμου, σε αστικές υποθέσεις είναι συμβατή με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο εφ' όσον δεν βλάπτει την ίδια την ουσία του δικαιώματος (*Kreuz*).

Η εκ των προτέρων καταβολή σημαντικών δικαστικών εξόδων που απαιτεί το δικαστήριο από τον προσφεύγοντα είναι συμβατή με το άρθρο 6, όταν ο εναγόμενος είναι ιδιώτης και όταν ο νόμος επιτρέπει τη σύνδεση μεταξύ του τέλους χαρτοσήμου και του ποσού της αγωγής για ηθική βλάβη (*Jankauskas κατά Λιθουανίας*,

Δεκέμβριος). Όμως, τα ιδιαίτερα υψηλά δικαστικά έξοδα ενδέχεται να παραβιάζουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο αν πρόκειται για κρατική εξουσία στη θέση διαδικού (*Kreuz*), ή όταν μέρος της αγωγής για ηθική βλάβη απαιτείται ως μέρος των δικαστικών εξόδων (*Jankauskas*, Δεκέμβριος).

Περιορισμοί όσον αφορά την πρόσβαση σε δικαστήριο που κρίθηκαν μη δυσανάλογοι
Επιβολή εκ του νόμου διαφόρων τυπικών περιορισμών επί της αρχής για την άσκηση αγωγής ή προσφυγής για το σκοπό της ορθής απονομής δικαιοσύνης, όπως η ανάγκη άσκησης προσφυγής στο αρμόδιο δικαστήριο (<i>MPP "Golub" κατά Ουκρανίας</i>) και οι διάφορες προσθεσμίες προσφυγής (<i>Stubbings</i> και <i>άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Εκπρόθεσμη αίτηση προσφυγής λόγω έλλειψης επιμέλειας από τον προσφεύγοντα στην προσπάθειά του να λάβει γραπτή έκδοση της προσβαλλόμενης αποφάσεως του δικαστηρίου (<i>Jodko</i> , Δεκέμβριος).
Σημαντικό ποσό του τέλους χαρτοσήμου που αναλογεί στο 5% του ποσού που ζητείται ως χρηματική αποζημίωση στο πλαίσιο δίκης για δυσφήμιση, αφού δεν υπάρχει τέλος χαρτοσήμου σε σχέση με το ποσό της ηθικής αποζημίωσης που απαιτήσε ο προσφεύγων (<i>Jankauskas</i> , Δεκέμβριος).
Ποσό των δικαστικών εξόδων που σχετίζεται με αξίωση για υλική ζημία, ακόμα κι αν ήταν πιθανό ο ενάγων να λάβει πολύ λιγότερα σε σχέση με ό,τι απαιτήσε, λόγω της αφερεγγυότητας του οφειλέτη (<i>Urbanek κατά Αυστρίας</i>).
Πρόστιμα για υπερβολική ταχύτητα που απαιτείται να πληρωθούν από τον προσφεύγοντα εκ των προτέρων, προκειμένου να είναι σε θέση να τα αμφισβητήσει στο δικαστήριο -στο πλαίσιο της συχνότητας των προσφυγών σε σχέση με όρια ταχύτητας και της ανάγκης να αποφευχθεί η υπερφόρτωση των δικαστηρίων (<i>Schneider</i> , Δεκέμβριος, <i>αλλά επίσης βλ. Kreuz</i>).

Ο ενάγων ή εναγόμενος ο οποίος χάνει σε μια αστική υπόθεση μπορεί να υποχρεωθεί να αναλάβει την κάλυψη των εξόδων του διαδικού που έχει κερδίσει. Αυτό δεν είναι αντίθετο προς το άρθρο 6 § 1 υπό την προϋπόθεση ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν λάβει υπόψη τους οικονομικούς πόρους του ενδιαφερομένου, και ότι το χορηγούμενο ποσό δεν είναι απαγορευτικό *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox κατά Γαλλίας*, § § 13-16).

Τα εθνικά δικαστήρια είναι καταρχήν τα πλέον ενδεδειγμένα για να προσδιορίσουν κατά πόσον ή όχι είναι αρμόδια για την εκδίκαση μιας υπόθεσης. Η άρνηση του δικαστηρίου να δεχτεί μια αγωγή λόγω έλλειψης εδαφικής ή ουσιαστικής αρμοδιότητας σε μια συγκεκριμένη υπόθεση δεν παραβιάζει το δικαίωμα του

προσφεύγοντος σε δικαστήριο. Ωστόσο, όταν ένα δικαστήριο παραπέμπει την υπόθεση σε κάποιο άλλο που είναι προδήλως αναρμόδιο, δύναται να εγείρεται θέμα όσον αφορά το δικαίωμα πρόσβασης (*Zylkon κατά Ρωσίας*, § § 23-29).

Πρακτικά εμπόδια: έλλειψη νομικής βοήθειας

Δεν υπάρχει αυτό καθαυτό δικαίωμα σε νομική βοήθεια όσον αφορά τις αστικές υποθέσεις, ενώ η αυτόνομη απαίτηση για παροχή νομικής βοήθειας σε αστικές υποθέσεις προκύπτει μόνο στις εξής περιπτώσεις (*Airey*, § 26):

- ✧ όταν η εγχώρια διαδικασία υποχρεώνει τον προσφεύγοντα να εκπροσωπηθεί από δικηγόρο σε ένα ορισμένο (ανώτερο) στάδιο δικαιοδοσίας, όπως το ακυρωτικό δικαστήριο είτε
- ✧ λόγω της πολυπλοκότητας της διαδικασίας ή της υπόθεσης.

Η αποτελεσματική πρόσβαση σε δικαστήριο μπορεί επίσης να επιτευχθεί μέσω δωρεάν νομικής βοήθειας, καθώς και με την απλοποίηση των διαδικασιών που επιτρέπουν την προσωπική εκπροσώπηση σε αστικές υποθέσεις (*Airey*, § 26).

Επιπρόσθετα, όπου το κράτος έχει δημιουργήσει δικό του σύστημα νομικής βοήθειας, η άρνηση νομικής συνδρομής θεωρείται ως παρέμβαση στην πρόσβαση σε δικαστήριο (μη αυτόνομη απαίτηση). Ωστόσο, δεν υπάρχει παραβίαση του δικαιώματος αυτού, εφόσον το κράτος έχει δημιουργήσει ένα αποτελεσματικό μηχανισμό προκειμένου να προσδιορίσει ποιες υποθέσεις πληρούν τις προϋποθέσεις για νομική βοήθεια και ποιες όχι. Η Σύμβαση αφήνει μια μάλλον ευρεία διακριτική ευχέρεια στα κράτη να αποφασίζουν σχετικά (*Granger κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 43 - 48).

Δυσανάλογοι περιορισμοί στη χορήγηση νομικής βοήθειας

Σημαντική καθυστέρηση μέχρι να επιτραπεί η πρόσβαση κρατουμένου σε νομική βοήθεια με σκοπό να κινηθούν διαδικασίες για σωματικές βλάβες (*Campbell και Fell*).

Άρνηση νομικής βοήθειας σε άπορο προσφεύγοντα σε διαδικασία διαζυγίου, όπου η αυτοπρόσωπη παρουσία ήταν ανέφικτη (*Airey*, αλλά επίσης βλ. *Webb και Granger* παρακάτω).

Πρακτικά εμπόδια που αντιμετώπισε ο προσφεύγων κατά τη μήνυση δικηγόρου μετά από μια σειρά δικηγόρων της νομικής βοήθειας που αποσύρθηκαν από την υπόθεση, επειδή δεν επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε μήνυση εναντίον συναδέλφου τους (*Bertuzzi κατά Γαλλίας*).

Άρνηση νομικής βοήθειας από το δικαστήριο χωρίς προηγούμενη ακρόαση, ενώ η άρνηση δεν υπόκειτο σε έφεση (*Bakan κατά Τουρκίας*).

Περιορισμοί στη χορήγηση νομικής βοήθειας που κρίθηκαν μη δυσανάλογοι

Άρνηση νομικής βοήθειας σε αστική υπόθεση, με την αιτιολογία της έλλειψης προοπτικής επιτυχίας ή της επιτόλαιας ή κακόβουλης φύσης της αίτησης (*Webb*, Δεκέμβριος).

Θεσμικός αποκλεισμός ορισμένων τύπων αστικών διαφορών από το σύστημα νομικής βοήθειας (*Granger*).

Επιβολή χαμηλών προστίμων για να αποθαρρύνουν κακόβουλους διαδίκους από την υποβολή σοβαρών αιτήσεων για διόρθωση αποφάσεων (*Toyaksi και άλλοι κατά Τουρκίας*).

Συστήματα υποχρεωτικής νομικής εκπροσώπησης ενώπιον των ανώτατων δικαστηρίων - στα οποία μη νομικά εκπροσωπούμενα άτομα δεν μπορούν να προσφύγουν στο ανώτατο επίπεδο της δικαιοδοσίας - δεν είναι αντίθετα προς το άρθρο 6 § 1 (*Webb κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος), αλλά θα πρέπει να συνοδεύονται από διαδικαστικές εγγυήσεις κατά πιθανής αυθαιρεσίας. Επομένως, όταν δικηγόρος του συστήματος νομικής βοήθειας αρνήθηκε να προσφύγει στο Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο με την πεποίθηση ότι υπήρχε μικρή πιθανότητα επιτυχίας, η απόφαση του δικηγόρου θα πρέπει να είχε τεθεί εγγράφως προς εξακρίβωση της αιτιολογίας της (*Staroszczyk κατά Πολωνίας*, § § 121 - 139).

Ασυλία εναγομένου σε αστική υπόθεση

Το ζήτημα της ασυλίας που απολαμβάνουν ορισμένες εγχώριες ή αλλοδαπές αρχές από πολιτικές αγωγές είναι μάλλον ασαφές, δεδομένου ότι σε ορισμένες παρόμοιες υποθέσεις κατά του Ηνωμένου Βασιλείου, για παράδειγμα, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 (*Osman*). Σε άλλες πάλι περιπτώσεις το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε καμία παραβίαση (*Z και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου*), ενώ υπάρχουν υποθέσεις όπου το άρθρο 6 έχει κριθεί ανεφάρμοστο εξ' ολοκλήρου (*Roche*).¹¹

Τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια απολαμβάνουν μία μάλλον σημαντική διακριτική ευχέρεια καθορίζοντας κατά πόσο οποιαδήποτε τέτοια απαίτηση έχει βάση στο εθνικό δίκαιο και, ως εκ τούτου, αν το άρθρο 6 δύναται να εφαρμοστεί, αλλά και πάλι θα πρέπει να συντρέχουν σοβαροί λόγοι προκειμένου να απομακρυνθεί το Δικαστήριο από τα συμπεράσματά τους (*Roche*).

Δυσανάλογη εφαρμογή ασυλίας

¹¹ Βλ. επίσης τα προηγούμενα, σελ. 7, Αμφισβήτηση σχετικά με δικαίωμα που βασίζεται στο εθνικό δίκαιο.

<p>Ασυλία της αστυνομίας απέναντι σε αγωγή για αδικοπραξία εξ αμελείας όσον αφορά τη διενέργεια έρευνας, λαμβάνοντας υπόψη την ισχυριζόμενη αδυναμία της αστυνομίας να προστατεύσει τη ζωή και την υγεία μιας οικογένειας που υπέστη παρενόχληση από ψυχικά διαταραγμένο άτομο (<i>Osman</i>, αλλά επίσης βλ. <i>Z και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).</p>
<p>Μέλη του κοινοβουλίου που επωφελούνται από βουλευτική ασυλία σε σχέση με δηλώσεις που στερούνται οποιασδήποτε ουσιαστικής σχέσης με τις κοινοβουλευτικές δραστηριότητες (<i>Cordona κατά Ιταλίας</i>, αλλά επίσης βλ. <i>A. κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).</p>
<p>Αστική αγωγή κατά μέλους του κοινοβουλίου σε σχέση με δημόσια δήλωσή του, που απορρίφθηκε από το δικαστήριο, με την αιτιολογία της ασυλίας του κατηγορουμένου, παρά το γεγονός ότι η δήλωση αυτή έγινε εκτός του πλαισίου της κοινοβουλευτικής συζήτησης (<i>CGIL και Cofferati</i>).</p>
<p>Ασυλία ξένης πρεσβείας απέναντι σε εικαζόμενη διακριτική απόλυση, λόγω των ουσιαστικά ιδιωτικού δικαίου εργατικών σχέσεων που διακυβευόνταν (<i>Cudak κατά Αιθιοπίας [GC]</i>, <i>Sabeh El Leil κατά Γαλλίας</i>, αλλά βλ. επίσης <i>Fogarty</i>).</p>

Όταν εφαρμόζεται το άρθρο 6, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ λειτουργικής ασυλίας - δηλαδή ασυλίας που βασίζεται σε μία ορισμένη λειτουργία, όπως αυτή που παρέχεται στην αστυνομία όσον αφορά την ερευνητική της λειτουργία (*Osman*) και της γενικότερης θεσμικής ασυλίας που εδράζεται στη νομική ευθύνη, όπως αυτή που απολαμβάνουν οι ξένες πρεσβείες (*Fogarty*) ή τα άλλα κράτη (*Al-Adsani*, § § 52-67). Η ασυλία πρέπει κατά προτίμηση να είναι λειτουργική και όχι θεσμική: η φύση της διαφοράς και όχι το νομικό καθεστώς των διαδικών πρέπει να καθορίζει το εάν η ασυλία είναι δικαιολογημένη (*Fogarty*, § § 32-39).

Μια εύλογη σχέση αναλογίας είναι απαραίτητη για την αξιολόγηση των ισχυριζόμενων πράξεων που καταγγέλει ο ενάγων από τη μία πλευρά και την ανάγκη προστασίας του κατηγορουμένου από την άλλη με βάση ένα θεμιτό σκοπό που επιδιώκεται από το κράτος (*Osman*, § 147).

Κατά την αξιολόγηση της εν λόγω αναλογικότητας αποδίδεται στο εναγόμενο κράτος ένα περιθώριο εκτίμησης (*Fogarty*, § § 32-39). Παρά το περιθώριο αυτό, το Δικαστήριο είναι όλο και πιο πρόθυμο να αναθεωρήσει ορισμένες αποφάσεις των εθνικών αρχών - συμπεριλαμβανομένων των κοινοβουλίων - σχετικά με το εάν η ασυλία είναι δικαιολογημένη ή μη (βλ. *CGIL και Cofferati κατά Ιταλίας*, § § 63-80, όπου το Δικαστήριο διαφώνησε με την Ιταλική Βουλή των Αντιπροσώπων ως προς το εάν μια δήλωση ενός από τα μέλη του έγινε κατά την άσκηση των καθηκόντων του ως βουλευτή).

Εφαρμογή ασυλίας που κρίθηκε ως μη δυσανάλογη

<p>Ασυλία τοπικών αρχών απέναντι σε αγωγή για αμέλεια όσον αφορά την αδυναμία τους να λάβουν θετικά μέτρα για την απομάκρυνση ορισμένων παιδιών από γονείς που τα κακοποιούσαν (<i>Z και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>, αλλά επίσης βλ. <i>Osman</i>).</p>
<p>Ασυλία που συνδεόταν με δηλώσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια κοινοβουλευτικών συζητήσεων νομοθετικών σωμάτων με στόχο την προστασία των συμφερόντων του Κοινοβουλίου στο σύνολό του, σε αντίθεση με συζητήσεις μεμονωμένων βουλευτών (<i>A κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>, το 2002, αλλά επίσης βλ. και <i>Κόρδοβα CGIL</i> και <i>Coffèrati</i>).</p>
<p>Ασυλία ξένης πρεσβείας στο πλαίσιο φερόμενων μεροληπτικών πρακτικών προσλήψεως, λόγω των ουσιαστικά δημοσίου δικαίου σχέσεων που διακυβεύονται (<i>Fogarty</i>, αλλά επίσης βλ. και <i>Cudak Sabeh El Leil</i>).</p>
<p>Ασυλία ξένου κράτους απέναντι σε αγωγή αποζημίωσης για ισχυριζόμενα βασανιστήρια στην εν λόγω χώρα του εξωτερικού, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, ορισμένους πρακτικούς λόγους, όπως η αδυναμία τελικά εκτέλεσης οποιασδήποτε πιθανής απόφασης (<i>Al-Adsani</i>).</p>
<p>Αδυναμία υποβολής μήνυσης κατά δικαστή για αποφάσεις που ελήφθησαν από τον ίδιο με την ιδιότητα του προεδρεύοντος δικαστηρίου σε διαφορετικό πλαίσιο νομικών διαδικασιών (<i>Schreiber</i> και <i>Boetsch</i>, <i>Esposito κατά Ιταλίας</i>, Δεκέμβριος, βλ. επίσης παραπάνω, Αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις).</p>

Αν και η Σύμβαση θα πρέπει «στο μέτρο του δυνατού να ερμηνεύεται σε αρμονία με τους άλλους κανόνες του διεθνούς δικαίου», συμπεριλαμβανομένων και των άλλων διεθνών δεσμεύσεων του εναγομένου κράτους, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι οι απαιτήσεις της Σύμβασης δύνανται να τους ακυρώσουν (*Fogarty*, § § 32-39).

Το κριτήριο της αναλογικότητας της ασυλίας αφορά τη στάθμιση των υπάρχοντων ανταγωνιστικών δημοσίων συμφερόντων, προκειμένου να αποφευχθεί η κάλυψη τυχόν παραβάσεων με το πέπλο της ασυλίας. Στο πλαίσιο της αναλογικότητας αυτής πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η φύση της διαφοράς, η ανάλυση του διακυβεύματος για τον προσφεύγοντα καθώς και η σοβαρότητα της εικαζόμενης πράξης ή παράλειψης του εναγομένου (*Osman*, § 151).

Ακόμη και μια λειτουργική ασυλία μπορεί να παραβιάζει το άρθρο 6, εάν ερμηνευθεί με μεγάλη ευρύτητα από τις εθνικές αρχές (*Osman*), ενώ ακόμη και μια θεσμική ασυλία μπορεί να συνεχίσει να είναι συμβατή με το άρθρο 6, εάν θεωρηθεί, μεταξύ άλλων, ότι με την άρση της ασυλίας δεν πρόκειται να υπάρξει κανένα πρακτικό αποτέλεσμα (*Al-Adsani*).

Αμετάκλητο των δικαστικών αποφάσεων - δεδικασμένο (*res judicata*)

Δεδικασμένο σημαίνει ότι μόλις μια αστική δικαστική απόφαση, ή μια ποινική αθώωση, έχει καταστεί τελεσίδικη, πρέπει αμέσως να γίνει δεσμευτική και δεν πρέπει να υπάρχει κίνδυνος να ανατραπεί (*Bruma-rescu*).

Το δικαίωμα αυτό εδράζεται στην αρχή της ασφάλειας δικαίου (*Ryabykh κατά Ρωσίας*, § § 51-58). Τα κυριότερα παραδείγματα παραβίασης της διάταξης αυτής συνίστανται σε παρεμβάσεις μέσω εκτάκτων ή ειδικών προσφυγών από διάφορους υψηλόβαθμους κρατικούς αξιωματούχους με στόχο την επανεξέταση της υπόθεσης όταν οι προθεσμίες για κανονική προσφυγή έχουν εξαντληθεί (*Brumărescu, Ryabykh*).

Η εξουσία επανεξέτασης από ανώτερο δικαστήριο θα πρέπει να ασκείται κατ'αρχήν μέσα από τα κανονικά στάδια των διαδικασιών προσφυγής και αναίρεσως με περιορισμένους βαθμούς εξέτασης και προβλεπόμενες προθεσμίες (*Ryabykh*, βλ. επίσης *OOO "Link Oil SPB" κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).

Η έκτακτη αναθεώρηση πρέπει να περιορίζεται αυστηρά σε εξαιρετικές συνθήκες και δεν πρέπει να μετατρέπεται σε συγκεκριμένη προσφυγή: η απλή πιθανότητα να υπάρχουν δύο απόψεις σχετικά με ένα νομικό ζήτημα δεν αποτελεί λόγο επανεξέτασης (*Ryabykh*). Ωστόσο, η ποινική καταδίκη μπορεί να ανααιρεθεί μετά από έκτακτη αναθεώρηση, υπό τον όρο ότι η αναίρεση υπαγορεύεται από ένα σοβαρό σφάλμα κατά την αρχική διαδικασία (*Lenskaya κατά Ρωσίας*, § § 36-44).

Τα κράτη δεν θα πρέπει να επηρεάζουν τη δικαστική επίλυση μιας διαφοράς με τη θέσπιση νέας νομοθεσίας. Ακόμα κι αν μια νομοθετική παρέμβαση που προκαθορίζει την έκβαση της εκκρεμούσας υπόθεσης μπορεί να δικαιολογηθεί από την «επιτακτική ανάγκη γενικού συμφέροντος», οικονομικοί λόγοι δεν θα μπορούσαν να αιτιολογήσουν μια τέτοια παρέμβαση (*Arnolin κατά Γαλλίας*, § § 73-83). Ταυτόχρονα, δεν υπάρχει παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου, αν ο διάδικος χάσει την υπόθεση εξαιτίας αλλαγής στη νομολογία που επηρεάζει τους διαδικαστικούς κανόνες και η οποία έλαβε χώρα ενώ η διαδικασία ήταν ακόμη σε εξέλιξη (*Legrand κατά Γαλλίας*, § § 39-43).

Μια υπόθεση μπορεί να ανοίξει εκ νέου βάσει των καινούριων περιστάσεων που προκύπτουν. Ωστόσο, η νέα νομοθεσία που θεσπίστηκε με αναδρομική ισχύ, δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε τέτοιες "περιστάσεις" (*Maggio και άλλοι κατά Ιταλίας*, § § 44 – 50, *SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais και άλλοι κατά Γαλλίας*, § § 29-34). Κάθε κομμάτι της νέας νομοθεσίας θα πρέπει, ως εκ τούτου, να εφαρμόζεται επί της αρχής μόνο για μελλοντικές έννομες σχέσεις.

Η αρχή του δεδικασμένου αυτή καθεαυτή δεν απαιτεί από τα εθνικά δικαστήρια να ακολουθήσουν προηγούμενες αποφάσεις σε παρόμοιες υποθέσεις. Η επίτευξη συνοχής της νομοθεσίας απαιτεί χρόνο και το χρονικό διάστημα κατά το οποίο υπάρχει αντιφατική νομολογία μπορεί, επομένως, να γίνει ανεκτό χωρίς να υπονομεύεται η ασφάλεια δικαίου. Αυτό σημαίνει ότι δύο δικαστήρια, το καθένα με τη δική του περιοχή δικαιοδοσίας, μπορούν να επιδικάζουν παρόμοιες (επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων) υποθέσεις και να καταλήγουν σε αποκλίνοντα, αλλά παρόλα αυτά ορθολογικά και αιτιολογημένα συμπεράσματα (*Nejdet Şahin και Perihan Şahin*, § § 61-96).

Έγκαιρη εκτέλεση οριστικής δικαστικής απόφασης

Το δικαίωμα αυτό πηγάζει από την αρχή της αποτελεσματικότητας, προκειμένου να αποτραπεί μια πύρρειος νίκη για τον προσφεύγοντα σε υποθέσεις που δεν υπάρχει καταγγελία για αδικία επί της διαδικασίας (*Hornsby*).

Το κράτος δεν μπορεί να επικαλείται έλλειψη πόρων ως δικαιολογία για τη μη καταβολή οφειλών που είναι αποτέλεσμα δικαστικής απόφασης κατά κρατικής αρχής (*Burdov κατά Ρωσίας*, § § 34-38). Ωστόσο, η έλλειψη πόρων μπορεί να δικαιολογήσει τη μη εκτέλεση μιας οριστικής απόφασης εναντίον ιδιώτη ή εταιρείας (*Bobrova κατά Ρωσίας*, § § 16-17). Σε αυτές τις "οριζόντιες" διαφορές (όπου οι αντιμαχόμενοι είναι ιδιώτες), ο ρόλος των αρχών είναι να συνδράμουν σε εύλογο πλαίσιο τους ενάγοντες για την εκτέλεση της απόφασης υπέρ τους, αλλά όχι να εξασφαλίσουν την εκτέλεσή της σε όλες τις περιστάσεις. (*Fuklev κατά Ουκρανίας*, § § 84-86).

Παραβίαση του δικαιώματος εκτέλεσης οριστικής απόφασης

Μη καταβολή της πληρωμής των αποζημιώσεων που εξέδωσαν τα εθνικά δικαστήρια εις βάρος των υπηρεσιών κοινωνικής ασφάλισης παρά την απόφαση εκτέλεσης που ελήφθη υπέρ του προσφεύγοντα περίπου έξι χρόνια αργότερα (<i>Burdov</i>).
Άρνηση από τις αρχές εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων για τη διακοπή λειτουργίας μονάδων παραγωγής θερμικής ενέργειας (<i>Okgay και άλλοι κατά Τουρκίας</i>).
Καθυστέρηση επτά ετών από την πλευρά των αρχών όσον αφορά τη συμμόρφωση με απόφαση κατεδάφισης ενοικία για τους προσφεύγοντες (<i>Κυρτάτος κατά Ελλάδας</i>).
Μη εκτέλεση μετά από περισσότερα από οκτώ χρόνια δικαστικής απόφασης που υποχρεώνει τις αρχές να παραχωρήσουν οικόπεδο ως αποζημίωση σύμφωνα με την ειδική εθνική νομοθεσία για την αποκατάσταση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (<i>Jasiūniene, αλλά βλ. Užkurėlienė</i>).
Αδυναμία απελευθέρωσης του προσφεύγοντα μετά την αθώωσή του (<i>Assanidze κατά Γεωργίας</i>).

Η εγγύηση αυτή είναι αυτόνομη από τις αξιώσεις του εθνικού δικαίου. Η παραβίαση των εγχώριων προθεσμιών για την εκτέλεση δικαστικής απόφασης δεν σημαίνει κατ'ανάγκην παράβαση του άρθρου 6. Τυχόν καθυστέρηση στην επιβολή του νόμου μπορεί να είναι αποδεκτή για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, υπό τον όρο ότι δεν βλάπτει την ίδια την ουσία του δικαιώματος σε δικαστήριο (*Burdov*).

Τα κριτήρια αξιολόγησης για το εάν ενδείκνυται η καθυστέρηση στην εκτέλεση δικαστικής απόφασης δεν είναι ισοδύναμα με τις πιο αυστηρές αξιώσεις του «ευλόγου χρόνου». Το κριτήριο αυτό ισχύει μόνο σε σχέση με τις δικαστικές διαδικασίες καθορισμού της ίδιας της διαφοράς¹², αν και ορισμένα στοιχεία, όπως η πολυπλοκότητα της υπόθεσης και η συμπεριφορά των διαδίκων, είναι σχετικά και με τα δύο κριτήρια (*Užkurėlienė και άλλοι κατά Λιθουανίας*, § § 31-37).

Δεδομένου ότι η εκτέλεση μιας δικαστικής απόφασης παραχώρησης οικοπέδου περιλαμβάνει περισσότερες από μία ενέργειες συγκριτικά με την καταβολή χρημάτων (όπως στην υπόθεση *Burdov*), ουσιαστικά μεγαλύτερες καθυστερήσεις στην εκτέλεση μπορούν να γίνουν αποδεκτές σύμφωνα με το άρθρο 6 στις εν λόγω υποθέσεις (*Užkurėlienė*).

Αυτός είναι ένας από τους λίγους (μέχρι στιγμής) τομείς όπου επαναλαμβανόμενα προβλήματα μη-εκτέλεσης σε σχέση με ορισμένες χώρες έχουν αντιμετωπιστεί μέσω μιας πιλοτικής απόφασης, η οποία αναδεικνύει ένα συστημικό πρόβλημα και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μπορεί να απαιτήσει από το εναγόμενο κράτος να εφαρμόσει ποικίλα μέτρα - συμπεριλαμβανομένων και νομοθετικών - μέσα σε περιορισμένο χρονικό πλαίσιο (*Burdov (Αρ. 2) κατά Ρωσίας*, § § 125-146).

¹² Βλ. επίσης σελ. 76, Δίκη εντός εύλογου χρονικού διαστήματος.

Μη παραβίαση του δικαιώματος εκτέλεσης οριστικής απόφασης

Καθυστέρηση τεσσάρων ετών για εκτέλεση δικαστικής απόφασης στο πλαίσιο της διαδικασίας επιστροφής γης, λόγω της πολυπλοκότητας των βημάτων που απαιτούνταν και της σχετικά διαφορούμενης στάσης των προσφευγόντων στη διαδικασία (*Užkurēlienē*, βλ. επίσης *Jasiūnienē*).

Αδυναμία του κράτους να καταβάλει στον ενάγοντα τα ποσά που είχαν επιδικάσει τα εθνικά δικαστήρια εις βάρος πτωχευμένου ιδιώτη εναγομένου (*Shestakov*, Δεκέμβριος).

Ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως

Περίληψη

Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει τρία κύρια χαρακτηριστικά που απαιτούνται από ένα δικαστικό όργανο, ορισμένα από τα οποία μερικές φορές αλληλοεπικαλύπτονται:

- ✧ δικαστήριο "που έχει συσταθεί νομίμως" (*H. κατά Βελγίου*)
- ✧ "ανεξάρτητο" δικαστήριο (*Campbell και Fell*, § § 78-82)
- ✧ "αμερόληπτο" δικαστήριο (*Piersack κατά Βελγίου*, § § 30-32)

Όταν ένα επαγγελματικό, πειθαρχικό ή εκτελεστικό όργανο δεν συμμορφώνεται με τις παραπάνω απαιτήσεις, το άρθρο 6 θεωρείται ότι εφαρμόζεται υπό την προϋπόθεση ότι ο προσφεύγων έχει στη συνέχεια πρόσβαση σε πλήρη δικαστικό έλεγχο επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων (*A. Menarini Diagnostics SRL κατά Ιταλίας*, § § 57-67).

Οι αξιώσεις της "αμεροληψίας", της "ανεξαρτησίας" και της "συστάσεως νομίμως" ισχύουν μόνο για δικαστικά όργανα.

Η αστυνομία ή οι διοικητικές αρχές δεν χρειάζεται να είναι αμερόληπτες, ανεξάρτητες, ή να έχουν συσταθεί νομίμως. Ωστόσο, όταν ο θεσμός του ανακριτή ή ανακριτή-δικαστή υπάρχει εντός του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, η αξίωση για αμεροληψία, μπορεί να ισχύει για τον εν λόγω θεσμό (*Vera Fernández-Huidobro κατά Ισπανίας*, § § 108-114). Ομοίως, όταν ένας βοηθός δικαστής de facto εκτελεί σημαντικές λειτουργίες στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας το προσωπικό ενδιαφέρον του για την έκβαση της υπόθεσης μπορεί να επηρεάσει την αμεροληψία του δικαστηρίου (*Bellizzi κατά Μάλτας*, § § 57-62).

Δικαστήριο "που έχει συσταθεί νομίμως"

Η διάταξη αυτή αφορά κατ'αρχήν το ερώτημα κατά πόσον ένα συγκεκριμένο πειθαρχικό ή διοικητικό όργανο που κρίνει μια υπόθεση έχει τα χαρακτηριστικά ενός "δικαστηρίου" κατά την αυτόνομη έννοια του άρθρου 6, ακόμη και αν δεν έχει οριστεί ως "δικαστήριο" στην εσωτερική έννομη τάξη (*H. κατά Βελγίου*, § § 50-55). Αυτή είναι η μόνη διάταξη του άρθρου 6, η οποία ρητά παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο και που δικαιολογεί σε ένα βαθμό την εξέταση "νομιμότητας" από το Δικαστήριο. Την ίδια στιγμή, υπάρχει ένα ισχυρό τεκμήριο ότι τα εγχώρια δικαστήρια γνωρίζουν τους κανόνες της δικαιοδοσίας καλύτερα και αν το ζήτημα της δικαιοδοσίας έχει επαρκώς συζητηθεί σε εθνικό επίπεδο, το Δικαστήριο έχει την τάση να συμφωνεί με τα εθνικά δικαστήρια σε αποφάσεις σχετικά με την αρμοδιότητα εκδίκασης υποθέσεων (*Khodorkovskiy (Ap. 2) κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).¹³

Όργανα που κρίθηκαν ότι δεν "έχουν συσταθεί νομίμως"

Δικαστές εκλεγέντες για μια συγκεκριμένη υπόθεση, χωρίς τον προαπαιτούμενο από το νόμο κλήρο και παρελθούσας της προβλεπόμενης προθεσμίας. (*Posokhon κατά Ρωσίας*, αλλά βλ. *Daktaras*, Δεκέμβριος, για μια πιο συνηθισμένη ερμηνεία της παρούσας κατηγορίας).

¹³ Βλ. παραπάνω, σελ. 21, Ενεργητική νομιμοποίηση, αγωγή αποζημίωσης και έκδοση απόφασης από δικαστήριο και σελ. 24, Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις.

Εκκρεμής υπόθεση που ανατέθηκε από τον ίδιο τον πρόεδρο του δικαστηρίου στον εαυτό του και εκδικάστηκε την ίδια ημέρα για ασαφείς λόγους και κατά τρόπο που στερείται διαφάνειας όσον αφορά τη διαδικασία (<i>DMD Group, a.s.</i>).
Όταν η νομοθεσία περί νομικών και λαϊκών δικαστών καταργήθηκε, κατά το διάστημα που δεν είχε υιοθετηθεί νέος νόμος, οι λαϊκοί δικαστές συνέχισαν να εκδικάζουν υποθέσεις σύμφωνα με την καθιερωμένη παράδοση (<i>Pandjikidze και άλλοι</i>).

Σημείο αφετηρίας είναι η λειτουργία του οργάνου ως προς τον προσδιορισμό των θεμάτων αρμοδιότητάς του με βάση το κράτος δικαίου (*Belilos κατά Ελβετίας*, § § 62 έως 73), το οποίο δηλώνει κυρίως την απουσία απόλυτης διακριτικής ευχέρειας της εκτελεστικής εξουσίας (*Lavents κατά Λετονίας*, § § 114-121).

Το όργανο δεν χρειάζεται να είναι μέρος του συνήθους δικαστικού μηχανισμού και το γεγονός ότι έχει και άλλες λειτουργίες εκτός από τη δικαστική δεν καθιστά κατ'ανάγκη τη λειτουργία του εκτός της έννοιας του «δικαστηρίου» (*H. κατά Βελγίου*). Ο όρος «που έχει συσταθεί νομίμως» έχει ως στόχο να εξασφαλίσει ότι η δικαστική οργάνωση δεν εξαρτάται από τη διακριτική ευχέρεια της εκτελεστικής εξουσίας αλλά ότι διέπεται από τη νομοθεσία που θεσπίζει το κοινοβούλιο.

Τα μέλη του οργάνου δεν θα πρέπει απαραίτητα να είναι δικηγόροι ή δικαστές (*Ettl κατά Αυστρίας*, § § 36-41).

Το όργανο πρέπει να έχει την εξουσία να λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις (*Šrámek κατά Αυστρίας*, § § 36-42) και όχι μόνο να παράσχει συμβουλές ή απόψεις, ακόμη και αν οι συμβουλές αυτές συνήθως ακολουθούνται στην πράξη (*Benthem*, § § 37 - 44).

Όργανα που κρίθηκαν ότι “έχουν συσταθεί νομίμως”
Ορισμένα επαγγελματικά πειθαρχικά όργανα, όπως το Συμβούλιο του Δικηγορικού Συλλόγου, παρόλο που επικαλύπτουν αυτορρυθμιστικές, διοικητικές, συμβουλευτικές, πειθαρχικές και δικαστικές λειτουργίες (<i>H. κατά Βελγίου</i>).
Πειθαρχικά όργανα στο στρατό και σε σωφρονιστικά ιδρύματα (<i>Engel</i>).
Διοικητικά όργανα που ασχολούνται με θέματα που αφορούν την πώληση γης (<i>Ringeisen</i>) και την αγροτική μεταρρύθμιση (<i>Ettl</i>).

Όργανα διαιτησίας που ασχολούνται με αποζημιώσεις λόγω κρατικοποίησης και υποχρεωτικής εξαγοράς μετοχών (<i>Lithgow και άλλοι</i>).
Εργατικό δικαστήριο σε σχέση με το οποίο υπουργός είχε την αρμοδιότητα κατ'εξουσιοδότηση μέσω νομοθεσίας, να θεσπίσει διατάξεις ως προς τον τόπο συστάσεώς του και της εδαφικής δικαιοδοσίας που θα έπρεπε να έχει (<i>Zand</i> , Δεκέμβριος).
Ειδικό ποινικό δικαστήριο παρά την αμφισβητούμενη εδαφική δικαιοδοσία του υπό τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης (<i>Daktaras</i> , Δεκέμβριος, αλλά βλ. επίσης <i>Posokhov</i> ως ένα μάλλον εξαιρετικό παράδειγμα).
Γερμανικό δικαστήριο που δίκασε άτομο κατηγορούμενο για πράξεις γενοκτονίας που διαπράχθηκαν στη Βοσνία (<i>Jorgic κατά Γερμανίας</i>).
Ειδικό δικαστήριο που συστήθηκε για την εκδίκαση υποθέσεων διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος (<i>Fruni κατά Σλοβακίας</i>).

Η δικαιοδοσία του δικαστηρίου πρέπει να ορίζεται από το νόμο. Δεν είναι απαραίτητο, ωστόσο, κάθε λεπτομέρεια της δικαστικής οργάνωσης να πρέπει να ρυθμίζεται από το πρωτογενές δίκαιο (*Zand κατά Αυστρίας*, Δεκέμβριος). Ταυτόχρονα, είναι απαράδεκτο η θέση και ο ρόλος του δικαστή να ρυθμίζεται μόνο δυνάμει εθίμου (*Pandjigidze και άλλοι κατά Γεωργίας*, § § 103-111).

Η εξέταση της έννοιας του "δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως" περιλαμβάνει μια γενικότερη εξέταση του θεσμικού συστήματος πάνω στο οποίο εδράζεται όλη η κατηγορία των εν λόγω οργάνων. Κατά κανόνα δεν αφορά την εξέταση της αρμοδιότητας ενός συγκεκριμένου οργάνου υπό τις περιστάσεις της κάθε υπόθεσης - όπως η επανεξέταση της εγχώριας νομιμότητας της εδαφικής ή ιεραρχικής αρμοδιότητας ενός συγκεκριμένου δικαστηρίου ή της σύνθεσης της έδρας που ασχολήθηκε με τις αιτιάσεις του προσφεύγοντος (*Daktaras κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος, βλ. επίσης το δόγμα του *τετάρτου βαθμού*).

Μόνο σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις το Δικαστήριο δεσμεύεται να εξετάσει την έννοια του "δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως", συμπεριλαμβανομένης της εγχώριας νομιμότητας της σύνθεσης της έδρας. Το βάρος της αποδείξης από την άποψη αυτή είναι πολύ αυστηρό και ο ενάγων (*Lavents*) πρέπει να αποδείξει τη συνολική απουσία της εγχώριας νομικής βάσης και όχι μια απλή αμφιβολία ή ανεπάρκεια ικανότητας από ένα συγκεκριμένο όργανο ή μέλος του.

“Ανεξάρτητο” δικαστήριο

Η έννοια της ανεξαρτησίας συγγέεται σε κάποιο σημείο με το πρώτο χαρακτηριστικό ("δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως"), δεδομένου ότι συνεπάγεται την ύπαρξη διαδικαστικών εγγυήσεων για το διαχωρισμό της δικαστικής εξουσίας από τις άλλες εξουσίες, κυρίως την εκτελεστική (*Clarke κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος). Η ανεξαρτησία επίσης συχνά ερμηνεύεται σε συνδυασμό με την “αντικειμενική αμεροληψία”, χωρίς να υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των δύο (*Moiseyev κατά Ρωσίας*, § § 175 - 185). 14

¹⁴ Βλ. επίσης σελ. 39, “Αμερόληπτο” δικαστήριο.

Απαιτείται επίσης ένας ορισμένος βαθμός θεσμικού διαχωρισμού του οργάνου από την εκτελεστική εξουσία. Ένας υπουργός ή μια κυβέρνηση δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ως "ανεξάρτητο" δικαστήριο (*Bentham*).

Η απλή πιθανότητα η εκτελεστική εξουσία να είναι σε θέση να αλλάξει την απόφαση του οργάνου ή να αναστείλει την εκτέλεσή της στερεί το όργανο από τα χαρακτηριστικά ενός "ανεξάρτητου" δικαστηρίου (*Van de Hurk κατά Ολλανδίας*, § 45-55).

Το γεγονός ότι οι δικαστές των δικαστηρίων του κοινού δικαίου ορίζονται από την εκτελεστική εξουσία, όπως για παράδειγμα από υπουργούς, ή χρηματοδοτούνται μέσω διαδικασιών και διατυπώσεων ρυθμιζόμενων από την κυβέρνηση, δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι οι δικαστές στερούνται «ανεξαρτησίας» (*Clarke*, Δεκέμβριος). Υπό αυτή την οπτική είναι αναγκαία μια πιο διεξοδική ανάλυση του τρόπου διορισμού, των όρων της θητείας και των νομικών εγγυήσεων έναντι εξωτερικών πιέσεων.

Η εγγύηση της ασφάλειας απέναντι σε ενδεχόμενη απομάκρυνση των μελών του δικαστηρίου κατά τη διάρκεια της θητείας τους με απόφαση της εκτελεστικής εξουσίας αποτελεί αναγκαίο συμπλήρωμα της «ανεξαρτησίας» τους, αλλά ο χαρακτήρας της μονιμότητας δεν χρειάζεται να αναγνωρίζεται τυπικά στη νομοθεσία, υπό την προϋπόθεση ότι αναγνωρίζεται στην πράξη (*Campbell και Fell*).

Όργανα που κρίθηκαν ως μη "ανεξάρτητο" δικαστήριο
Στρατοδικείο με δικαιοδοσία σε απλούς πολίτες.
Όργανο αποτελούμενο από έναν μόνο αστυνομικό αξιωματούχο, υπό τη σκοπιά της θεωρητικής υπαγωγής του αξιωματούχου - ως ζήτημα εικόνας της ανεξαρτησίας κυρίως – στους ανωτέρους αστυνομικούς που άσκησαν προσφυγή κατά του ενάγοντος (<i>Belilos</i> , παρόλο που το θέμα της παραστάσεως συνήθως εξετάζεται στο πλαίσιο της "αμεροληψίας" βλ. παρακάτω "αμερόληπτο" δικαστήριο).
Δύο νομικοί και λαϊκοί αξιολογητές που δικάζουν την αναθεώρηση μίσθωσης, διορισθέντες από τις ενώσεις που έχουν έννομο ενδιαφέρον για τη συνέχιση των υφιστάμενων όρων της μίσθωσης (<i>Langborger κατά Σουηδίας</i> , βλ. επίσης παρακάτω έλεγχος της "αμεροληψίας", "αμερόληπτο" δικαστήριο).
Μικτό δικαστήριο με συμμετοχή λαϊκών δικαστών (βοηθοί δικαστές), χωρίς επαρκείς εγγυήσεις ως προς την ανεξαρτησία τους, όπως η προστασία από την πρόωρη λήξη της θητείας τους ή από περιορισμούς λόγω της εκδίκασης υποθέσεων που αφορούν τα μέρη για λογαριασμό των οποίων είχαν διοριστεί (<i>Luka κατά Ρουμανίας</i>).

Στρατιωτικό δικαστήριο όπου οι δικαστές είχαν διοριστεί από τον εναγόμενο (Υπουργείο Άμυνας), από το οποίο και ήταν εξαρτημένοι οικονομικά, λόγω ιδίως του ρόλου του υπουργείου όσον αφορά την παροχή στέγης σε αξιωματικούς (<i>Miroshnik κατά Ουκρανίας</i>).
Ειδική επιτροπή με ανακριτικές και δικαστικές λειτουργίες για τη διεξαγωγή πειθαρχικής διαδικασίας εναντίον μιας χρηματιστηριακής εταιρείας (<i>Dubus SA κατά Γαλλίας</i>).
Αξιολογητές σε πολωνικά δικαστήρια που μπορούσαν να απαλλαγούν από τα καθήκοντά τους με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, δεδομένης της απουσίας επαρκών εγγυήσεων για την προστασία των αξιολογητών από αυθαίρετη άσκηση εξουσίας από υπουργό (<i>Henryk Urban και Ryszard Urban</i>).

Δεν έχει οριστεί καμία συγκεκριμένη χρονικά θητεία ως αναγκαία ελάχιστη, ωστόσο, η σχετικά σύντομη αλλά παρόλα αυτά αποδεκτή θητεία διάρκειας τριών ετών σε περίπτωση σωφρονιστικού πειθαρχικού οργάνου είναι ίσως το ελάχιστο πρότυπο αναφοράς (*Campbell και Fell*).

Ένα σύστημα που επιτρέπει μικτά δικαστήρια, τα οποία συνθέτουν τακτικοί δικαστές αλλά και λαϊκοί δικαστές (βοηθοί δικαστές) είναι συμβατό με την απαίτηση ανεξαρτησίας μόνον εφόσον προσφέρονται επαρκείς εγγυήσεις για την ανεξαρτησία των δικαστών, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας από την πρόωγη λήξη της θητείας ή από περιορισμούς λόγω της εκδίκασης υποθέσεων των οποίων τα μέρη ενδεχομένως είχαν κάποιο ρόλο στο διορισμό των δικαστών (*Luka κατά Ρουμανίας*, § § 55-61).

Το Δικαστήριο έχει τονίσει συχνά τη σημασία της εικόνας ανεξαρτησίας - δηλαδή αν ένας αμερόληπτος παρατηρητής αντιλαμβάνεται το όργανο ως ένα "ανεξάρτητο" δικαστήριο (*Belilos*). Τα ερωτήματα σχετικά με την εικόνα ανεξαρτησίας σε μια συγκεκριμένη υπόθεση συνήθως αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο του ελέγχου της "αμεροληψίας" (*Daktaras κατά Λιθουανίας*, § § 30-38), αλλά σε ορισμένες σπάνιες εξαιρέσεις έχουν εξεταστεί από την οπτική γωνία της "ανεξαρτησίας" - όπου το ζήτημα κρίθηκε όχι από δικαστήρια του κοινού δικαίου, αλλά από ειδικά δικαστήρια (*Belilos*).

Η διαδικασία διορισμού των δικαστών προκειμένου να καθίσουν στην έδρα σε μια συγκεκριμένη υπόθεση ενδέχεται επίσης να δημιουργεί αμφιβολίες για την ανεξαρτησία τους. Στην υπόθεση *Moiseyev* (§ § 175-185), το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση της «ανεξαρτησίας» και «αμεροληψίας», διότι η σύνθεση του δικαστηρίου τροποποιήθηκε (με απόφαση του προέδρου του δικαστηρίου) έντεκα φορές, ενώ μόνο σε δύο περιπτώσεις δόθηκε αιτιολόγηση για μια τέτοια τροποποίηση. Μια παρόμοια υπόθεση (*Ομάδα DMD, a.s.* § § 62-72) ερμηνεύθηκε στο πλαίσιο του πρώτου στοιχείου που είναι το "δικαστήριο που έχει συσταθεί νομίμως".

Όργανα που κρίθηκαν ως "ανεξάρτητο" δικαστήριο
Βιομηχανικό δικαστήριο, η εκτέλεση της απόφασης του οποίου υπόκειται σε εκτελεστική κρίση (<i>Van de Hurk</i>).
Σωφρονιστικό πειθαρχικό όργανο του οποίου τα μέλη διορίστηκαν από τον υπουργό, αλλά δεν υπόκειντο σε οδηγίες ως προς το δικαιοδοτικό τους ρόλο (<i>Campbell και Fell</i>).

Δικαστικό όργανο αποζημιώσεων, δύο μέλη του οποίου διορίστηκαν από τον υπουργό – ο οποίος είναι ο εναγόμενος της επίμαχης διαδικασίας – όπου οι διάδικοι όταν πρωτύτερα τους ζητήθηκε η γνώμη τους δεν εξέφρασαν διαφωνία ως προς τον διορισμό (<i>Lithgow και άλλοι</i>).
Ειδικό αγροτικό δικαστικό όργανο αποτελούμενο από δημοσίους υπαλλήλους με υποχρέωση βάσει νόμου να ενεργούν ως ανεξάρτητοι (<i>Ringeisen</i>).
Στρατιωτικό δικαστήριο με δικαιοδοσία επί των μερών που ήταν μέλη των ενόπλων δυνάμεων (<i>Incal κατά Τουρκίας</i> , αλλά συγκρίνετε με <i>Miroshnik κατά Ουκρανίας</i>).
Μικτό στρατοδικείο με αστικό δικαστή, όπου ο κατηγορούμενος είχε δικαίωμα να αντιταχθεί σε ορισμένους διορισμούς στο εν λόγω δικαστήριο (<i>Cooper κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).

Η χρηματοδότηση που λαμβάνουν τα δικαστήρια από τον κρατικό προϋπολογισμό δεν αποτελεί λόγο αμφιβολίας για την ανεξαρτησία τους, εκτός αν, σε περιπτώσεις όπου το κράτος είναι ο εναγόμενος, είναι δυνατόν να αποδειχθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των χρηματοδοτήσεων που λαμβάνονται από το δικαστήριο και της συγκεκριμένης υπόθεσης (*Porubova κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).

Όταν η ανεξαρτησία και η αμεροληψία του προέδρου του δικαστηρίου τίθενται υπό αμφισβήτηση δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 6 § 1, εάν ο πρόεδρος δεν συμμετείχε προσωπικά στην εξέταση της υπόθεσης και δεν έδωσε συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με την εφαρμογή του νόμου σε άλλους δικαστές, ακόμα και αν επέβλεπε την εφαρμογή των αυστηρών κανόνων της κατανομής των υποθέσεων και της ανάθεσης των εισηγητών όπως επίσης και εάν έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση των επιδόσεων και την πειθαρχική διαδικασία.¹⁵

Ακόμα και αν ένα ανώτερο δικαστήριο (εφετείο) είναι "ανεξάρτητο", αυτό δεν είναι ικανό από μόνο του να αντισταθμίσει την έλλειψη ανεξαρτησίας του κατώτερου δικαστηρίου, εκτός αν το ανώτερο δικαστήριο αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο ζήτημα της ανεξαρτησίας μέσω αποφάσεως (*Henryk Urban και Ryszard Urban*, § 47-56).

“Αμερόληπτο” δικαστήριο

Ενώ η έννοια της «ανεξαρτησίας» του δικαστηρίου περιλαμβάνει δομική εξέταση της νομοθεσίας και θεσμικές διασφαλίσεις έναντι παρεμβάσεων στις δικαστικές υποθέσεις από άλλες μορφές εξουσίας, η "αμεροληψία" συνεπάγεται εξέταση της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου έναντι των μερών μιας συγκεκριμένης υπόθεσης (*Piersack*). Η παρουσία ακόμη και ενός προκατειλημμένου δικαστή στα έδρανα του δικαστηρίου μπορεί να οδηγήσει σε παραβίαση του προαπαιτούμενου της αμεροληψίας, ακόμη και αν δεν συντρέχουν λόγοι αμφιβολίας για την αμεροληψία των υπολοίπων (ή της πλειοψηφίας των υπολοίπων) δικαστών (*Sander κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 18-35).

¹⁵ *Parlov-Tkalčić κατά Κροατίας*, § 81-97, αν και αυτή η υπόθεση εξετάστηκε σύμφωνα με το κριτήριο της "αμεροληψίας" με παρόμοιο τρόπο όπως η υπόθεση *Daktaras* και άλλες ανάλογες υποθέσεις που αναφέρονται παρακάτω, σελ.41 και 43.

«Αμεροληψία» είναι η ανυπαρξία μεροληψίας ή προκατάληψης προς τους διαδίκους. Η εξέταση της αμεροληψίας υφίσταται σε δύο μορφές: υποκειμενική και αντικειμενική (*Piersack*).

Η υποκειμενική εξέταση απαιτεί ένα πιο αυστηρό επίπεδο εξατομίκευσης/αιτιώδους συνάφειας προϋποθέτοντας ότι παρατηρείται προσωπική προκατάληψη από οποιοδήποτε μέλος του δικαστηρίου έναντι ενός εκ των διαδίκων. Η υποκειμενική αμεροληψία θεωρείται τεκμαιρόμενη, εκτός εάν υπάρχει απόδειξη για το αντίθετο (*Piersack*). Παραδείγματα έλλειψης υποκειμενικής αμεροληψίας είναι τα εξής:

- ✧ δημόσιες δηλώσεις δικαστή που εμπεριείχαν εκτίμηση της ποιότητας της υπεράσπισης και των προοπτικών έκβασης μιας ποινικής υπόθεσης (*Lavents*, όπου η υπόθεση αφορούσε τη διαπίστωση του τεκμηρίου της αθωότητας για τους λόγους αυτούς) ή αρνητικούς χαρακτηρισμούς κατά του προσφεύγοντος (*Oluji*, § 56-68).
- ✧ δήλωση δικαστών ενώπιον του δικαστηρίου ότι ήταν "βαθύτατα προσβεβλημένοι" κρίνοντας τον δικηγόρο του προσφεύγοντος ένοχο ασέβειας προς το δικαστήριο (*Κυπριανού*, 118-135, όπου το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι δεν προέκυψε ξεχωριστό ζήτημα σχετικά με το τεκμήριο της αθωότητας).
- ✧ δήλωση του ανακριτή-δικαστή κατά την απόφαση παραπομπής του προσφεύγοντος σε δίκη ότι υπάρχουν «επαρκείς ενδείξεις ενοχής του προσφεύγοντος», όπου ο συγκεκριμένος δικαστής εκδίκασε στη συνέχεια την υπόθεση του προσφεύγοντος και τον έκρινε ένοχο (*Adamkiewicz κατά Πολωνίας*, § § 93-108).

Δικαστήρια που κρίθηκαν ως στερούμενα αμεροληψίας (αντικειμενική εξέταση)

Δικαστής σε ποινική υπόθεση που είχε υπάρξει επικεφαλής του τμήματος δίωξης και υπεύθυνος για τη δίωξη του κατηγορουμένου (*Piersack*).

Δικαστής σε ποινική υπόθεση που είχε προηγουμένως ενεργήσει ως ανακριτής στην υπόθεση (*De Cubber*).

Δικαστής που είχε διατάξει στο παρελθόν την παράταση προσωρινής κράτησης με αναφορά στη σοβαρότητα των αποδεικτικών στοιχείων σε βάρος του προσφεύγοντος (*Hauschildt*). Η αμεροληψία δεν τίθεται όμως υπό αμφισβήτηση για το λόγο και μόνο της παράτασης της προσωρινής κράτησης (*Perote Pellon κατά Ισπανίας*).

Δικαστές που ενεργούσαν τόσο ως κατηγοροί όσο και ως εκδικάζοντες σε υπόθεση για ασέβεια προς το δικαστήριο (*Κυπριανού*).

Παρέμβαση από ανώτερο δικαστή, ο οποίος είχε διορίσει τους δικαστές στο επίπεδο της αναίρεσης και υπέβαλε *sui generis* προσφυγή στην υπόθεση, αλλά δεν εκδίκασε ο ίδιος την υπόθεση (*Daktaras*).

Έλλειψη επαρκών εγγυήσεων για την προστασία κατώτερου δικαστηρίου από την πίεση από ανώτερα δικαστήρια να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη απόφαση (*Salov*).

<p>Δικαστήριο που αποφάνθηκε επί νόμου, όπου τα μέλη της έδρας είχαν προηγουμένως συμμετάσχει στη σύνταξη του νόμου αυτού και είχαν αποφανθεί σχετικά υπό τη συμβουλευτική τους ιδιότητα (<i>Procola</i>, αλλά βλ. <i>Kleyn</i>).</p>
<p>Δικαστής σε ανώτερο βαθμό, ο οποίος είχε ενεργήσει προηγουμένως ως νομικός σύμβουλος για τους αντιπάλους των προσφευγόντων σε κατώτερο στάδιο της ίδιας διαδικασίας (<i>Mežnarić κατά Κροατίας</i>).</p>
<p>Δικαστής εμπλεκόμενος προηγουμένως στη διευθέτηση οικονομικών διαφορών του συζύγου της προσφεύγουσας με τράπεζα, ο οποίος εξέτασε προσφυγή κατά της ίδιας τράπεζας (<i>Sigurdsson</i>, αλλά βλ. <i>Pullar</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Ολιγάριθμοι ένορκοι σε δίκη δυσφήμισης, οι οποίοι ήταν μέλη του κόμματος, το οποίο ήταν ο κύριος στόχος του υποτιθέμενου δυσφημιστικού υλικού (<i>Holm</i>, αλλά βλ. <i>Salaman</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Σώμα ενόρκων όπου ορισμένα μέλη είχαν προηγουμένως διηγηθεί ρατσιστικά ανέκδοτα που αφορούσαν τον προσφεύγοντα, παρά το γεγονός ότι ο ένορκος που είχε προβεί σε αυτές τις επιζήμιες δηλώσεις στη συνέχεια τις ανακάλεσε ως εσφαλμένες, όπως έκανε επίσης και το σώμα των ενόρκων το σύνολό του (<i>Sander</i>).</p>
<p>Εισαγγελέας μιλώντας στους ενόρκους ανεπίσημα κατά τη διάρκεια διαλείμματος της δίκης, όπου ο προεδρεύων δικαστής παρέλειψε να ρωτήσει τους ενόρκους σχετικά με τη φύση των παρατηρήσεων που αντάλλαξαν και την πιθανή επίδρασή τους στις απόψεις των ενόρκων (<i>Farhi</i>).</p>
<p>Στενός οικογενειακός δεσμός (θείος-ανηψιός) μεταξύ δικαστή και δικηγόρου του αντιδίκου (<i>Micallef κατά Μάλτας</i>).</p>
<p>Δύο μέλη του δικαστηρίου που είχαν διατάξει νωρίτερα την προφυλάκιση και κράτηση της προσφεύγουσας – με αιτιολόγηση που δεν είχε ως βάση αίτημα κράτησης από εισαγγελέα, υποδηλώνοντας τη σιωπηρή αποδοχή της επάρκειας των αποδεικτικών στοιχείων σε βάρος της προσφεύγουσας (<i>Cardona Serrat κατά Ισπανίας</i>).</p>

Ασφυκτική κάλυψη από τον Τύπο της δίκης δύο ανήλικων συγκατηγορουμένων σε συνδυασμό με την έλλειψη αποτελεσματικής συμμετοχής των κατηγορουμένων (*T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 83-89, βλ. επίσης παρακάτω σχετικά με την απαίτηση της αποτελεσματικής συμμετοχής).

Η αντικειμενική εξέταση της αμεροληψίας απαιτεί λιγότερο αυστηρά κριτήρια εξατομίκευσης/αιτιώδους συνάφειας και, ως εκ τούτου, λιγότερο σοβαρό βάρος απόδειξης για τον προσφεύγοντα. Η *εμφάνιση* μεροληψίας ή βάσιμης αμφιβολίας ως προς την έλλειψη μεροληψίας είναι επαρκής από τη σκοπιά του μέσου λογικού παρατηρητή (*Piersack*). Σε αντίθεση με την υποκειμενική εξέταση, ο ισχυρισμός της έλλειψης αντικειμενικής αμεροληψίας δημιουργεί ένα θετικό τεκμήριο για τον προσφεύγοντα που μπορεί να αντικρούσει μόνο το εναγόμενο κράτος, εάν υφίστανται επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις που να αποκλείουν κάθε τέτοια βάσιμη αμφιβολία (*Salon κατά Ουκρανίας*, § § 80 -86, *Farhi κατά Γαλλίας*, § § 27-32).

Βάσιμες αμφιβολίες όσον αφορά την αμεροληψία μπορεί να πηγάζουν από την προηγούμενη ενασχόληση του δικαστή με έναν από τους διαδίκους (*Piersack*), τη διασύνδεση εισαγγελικών και δικαστικών λειτουργιών όπου το ίδιο πρόσωπο συμμετέχει σε διάφορα στάδια της ίδιας διαδικασίας (*De Cubber κατά Βελγίου*, § § 24-30), την απόπειρα από τους ίδιους τους δικαστές συμμετοχής τους σε διάφορους βαθμούς της αρμοδιότητας των δικαστηρίων (*Salon*), τις παρεμβάσεις από μη εμπλεκόμενους στην υπόθεση δικαστές (*Daktaras*), την επικάλυψη των νομοθετικών/συμβουλευτικών και δικαστικών λειτουργιών (*Procola*, § § 41 - 46), την οικογένεια, τις επιχειρήσεις ή άλλες προηγούμενες σχέσεις μεταξύ των διαδίκων και του δικαστή (*Sigurdsson κατά Ισλανδίας*, § § 37-46), και από τις ίδιες κοινωνικές συνήθειες και πρακτικές, όπως είναι οι θρησκευτικές πρακτικές, τις οποίες μοιράζονται ένας από τους διαδίκους και ένα μέλος του δικαστηρίου (*Holm κατά Σουηδίας*, § § 30-33).

Παρόλα αυτά, μια επαρκώς ισχυρή αιτιώδης συνάφεια πρέπει να διαγράφεται μεταξύ ενός στοιχείου που φέρεται να θέτει υπό αμφισβήτηση την αντικειμενική αμεροληψία του δικαστηρίου και είτε των γεγονότων που πρέπει να αξιολογηθούν (*Kleyn κατά Ολλανδίας*, § § 190 -202) είτε των εμπλεκόμενων προσώπων (*Sigurdsson*). Κατά συνέπεια, η απλή υπαγωγή ενός μέλους του δικαστηρίου σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή ένωση -όπως στο ίδιο πολιτικό κόμμα ή την ίδια θρησκευτική ομάδα με έναν από τους διαδίκους της υπόθεσης- δεν επαρκεί για την αποδοχή της εγκυρότητας της αμφιβολίας στο πλαίσιο της αντικειμενικής εξέτασης. Απαιτείται η ύπαρξη επαρκούς εξατομίκευσης/αιτιώδους συνάφειας της εικαζόμενης μεροληψίας του δικαστηρίου ακόμη και στο πλαίσιο της αντικειμενικής εξέτασης (συγκρίνετε, για παράδειγμα, τα διαφορετικά συμπεράσματα σε παρόμοιες περιστάσεις στις υποθέσεις: *Holm* και *Salaman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, *Sigurdsson* και *Pullar κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, και δείτε επίσης τα παραδείγματα του παρακάτω πλαισίου).

Ένας πιο σημαντικός βαθμός εξατομίκευσης της βάσιμης αμφιβολίας του λογικού παρατηρητή ορισμένες φορές καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ της αντικειμενικής και υποκειμενικής εξέτασης (*Sander*, § § 22-35).

Δικαστήρια που κρίθηκαν ως μη στερούμενα αμεροληψίας

Δικαστήριο, όπου ο ίδιος δικαστής είχε εξετάσει την υπόθεση σε πρώτο βαθμό, λαμβάνοντας υπόψη την παραπομπή της υπόθεσης από το εφετείο (*Stow και Gai κατά Πορτογαλίας*).

Δικαστήριο, όπου μέλη αρμόδια για να αποφανθούν επί ενός νόμου είχαν προηγουμένως συμβουλευτικό ρόλο κατά την εξέταση του νομοσχεδίου αλλά όχι επί των πτυχών του νόμου που είχαν λογική σύνδεση με τη συγκεκριμένη διαφορά (*Kleyn*).

<p>Ιατρικό πειθαρχικό όργανο με τη συμμετοχή ιατρών, οι οποίοι ήταν μέλη ενός επαγγελματικού σωματείου στο οποίο οι κατηγορούμενοι ήταν αντίθετοι να συμμετάσχουν (<i>Le Compte, Van De Leven και Meyere</i>).</p>
<p>Δικαστήριο που είχε προηγουμένως εκδικάσει διαδοχικά όμοιες ή παρεμφερείς υποθέσεις και θα μπορούσε να είχε καθιερώσει μια ορισμένη πρακτική (<i>Gillow</i>.)</p>
<p>Δικαστής που ανήκε στους Ελευθεροτέκτονες κλήθηκε να εξετάσει την εγκυρότητα διαθήκης που συντάχθηκε από Τέκτονα υπέρ ενός άλλου μέλους του δόγματος και όχι του προσφεύγοντος (<i>Salaman</i>, Δεκέμβριος, αλλά βλ. <i>Holm</i>).</p>
<p>Δικαστήριο, όπου ένας από τους ενόρκους είχε προηγουμένως εργαστεί για τον βασικό μάρτυρα κατηγορίας σε ποινική υπόθεση και διαπιστώθηκε έλλειψη επαρκούς αιτιώδους συνάφειας δεδομένου ότι ο ενόρκος είχε απολυθεί από τη δουλειά αυτή (<i>Pullar</i>, Δεκέμβριος, αλλά βλ. <i>Sigurds-Sigurds-son</i>).</p>
<p>Δικαστήριο, όπου ο δικαστής έδωσε στους ενόρκους πλήρεις και κατηγορηματικές οδηγίες να αγνοήσουν την αρνητική δημοσιότητα σχετικά με τον προσφεύγοντα (<i>Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza)</i>, (No. 1), Δεκέμβριος).</p>
<p>Δικαστήριο, όπου ένας από τους λαϊκούς δικαστές, του οποίου η αμεροληψία ήταν υπό αμφισβήτηση, κάθισε στην έδρα για ένα μικρό χρονικό διάστημα και σύντομα απομακρύνθηκε από τη διαδικασία, η οποία κατέληξε σε απόφαση που ελήφθη χωρίς τον λαϊκό αυτό δικαστή (<i>Procedo Capital Corporation κατά Νορβηγίας</i>).</p>
<p>Δικαστήριο, όπου ο βοηθός δικαστής είχε προηγουμένως εργαστεί ως σύμβουλος για έναν από τους διαδίκους δεδομένης της έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων ότι ο βοηθός δικαστής είχε σχέση με τη συγκεκριμένη υπόθεση (<i>Bellizzi</i>).</p>

Μολονότι έχει επισημανθεί ότι η υπερβολικά ασφυκτική κάλυψη από τον Τύπο μιας ποινικής δίκης μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την αμεροληψία των διαδικασιών και την αμεροληψία των ενόρκων (*Hauschildt κατά Δανίας*, § § 45-53) και σε μικρότερο βαθμό την αμεροληψία των επαγγελματικών δικαστηρίων (*Butkevicius κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος), δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί κάποιος έλεγχος ως προς το τι είδους θετική υποχρέωση δημιουργείται για τα δικαστήρια ή άλλα όργανα.¹⁶ Όταν ένας προεδρεύων δικαστής δίνει εντολή στους ενόρκους να αγνοήσουν την ειδησεογραφική κάλυψη των γεγονότων και την εικόνα της

¹⁶ Βλ. επίσης σχετικά με την υπερβολική δημοσιότητα την υπόθεση *T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (§§83-89) και παρακάτω σελ.56, **Αποτελεσματική συμμετοχή**.

προσωπικότητας του κατηγορουμένου που κατασκευάζεται από τον Τύπο -απευθύνοντας παράλληλα επανειλημμένες προειδοποιήσεις προς τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να σεβαστούν τη δικαιοσύνη και το τεκμήριο της αθωότητας – δεν ανακύπτει κάποιο πρόβλημα δυνάμει του άρθρου 6 (*Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza)* (Αρ. 1) *κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, § § 36-40).

Η σαφής αναγνώριση της ενοχής από τον δικαστή πριν από την καταδίκη αποτελεί ένδειξη παραβίασης του άρθρου 6 § 1 από τη σκοπιά της υποκειμενικής αμεροληψίας και παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας σύμφωνα με το άρθρο 6 § 2 (*Lavents, Κυπριανού*).¹⁷ Στις περισσότερες υποθέσεις, ωστόσο, τυχόν παραβίαση του άρθρου 6 § 2 απορρέουσα από δήλωση του δικαστή υπερισχύει ως *lex specialis* και καθιστά την εξέταση σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 περιττή, εκτός εάν η εν λόγω δήλωση δεν ισοδυναμεί με σαφή αναγνώριση της ενοχής, όπου στην περίπτωση αυτή η εξέταση της αμεροληψίας θα ήταν περισσότερο σχετική (*Κυπριανού*).

Η υποψία που εκφράζεται σε δικαστική δήλωση, η διατύπωση της οποίας δεν είναι αρκετά ισχυρή ώστε να ισοδυναμεί με παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας σύμφωνα με το άρθρο 6 § 2, μπορεί να εξακολουθεί να είναι επαρκής για να αποκλείσει τον δικαστή ως προκατειλημμένο από αντικειμενικής άποψης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 (*Hauschildt*) ή ακόμη και από υποκειμενικής άποψης, όταν η δήλωση αναφέρεται σε κάποια προσωπικά χαρακτηριστικά του εναγομένου και υπερβαίνει τις συνήθεις διαδικαστικές απαιτήσεις (*Κυπριανού*).¹⁸

Η απόφαση του δικαστή να αρνηθεί την εγγύηση στον κατηγορούμενο δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι αυτός ο δικαστής είναι ανίκανος να εξετάσει την υπόθεση του κατηγορουμένου επί της ουσίας. Ωστόσο, εκεί όπου ο νόμος απαιτεί ο δικαστής που διατάζει την κράτηση να έχει βέβαιη υποψία ότι το άτομο έχει διαπράξει το αδίκημα το οποίο του καταλογίζεται, ο συγκεκριμένος δικαστής δεν μπορεί να είναι αυτός που θα εκδικάσει την υπόθεση (*Ekeberg και άλλοι κατά Νορβηγίας*, § § 34-50). Ο δικαστής πρέπει να είναι εξαιρετικά προσεκτικός στην επιλογή της διατύπωσης κατά την παραγγελία της κράτησης. Δεν υπάρχει καμία προκατάληψη, αν ο δικαστής που διατάζει την προφυλάκιση περιγράφει απλώς μια «κατάσταση υποψίας» εις βάρος του εναγομένου. Εντούτοις, ο δικαστής είναι προκατειλημμένος από την σκοπιά του άρθρου 6, εάν στην απόφαση περί αρνήσεως εγγυήσεως αναφέρεται - με κάθε λεπτομέρεια και με κατηγορηματικούς όρους- στο ρόλο του προσφεύγοντος στο αδίκημα και την ύπαρξη επαρκών αποδεικτικών στοιχείων «αποδείξεως της ενοχής». Συνεπώς, ο δικαστής δεν μπορεί να εκδικάσει τη συγκεκριμένη υπόθεση (*Chesne κατά Γαλλίας*, § § 34-40).

---

¹⁷ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 81. **Άρθρο 6 §2: τεκμήριο της αθωότητας.**

¹⁸ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 81. **Άρθρο 6 §2: τεκμήριο της αθωότητας.**

“Δίκαιη” δίκη

Περίληψη

Η πρωταρχική διαφορά της απαίτησης της «δίκαιης» δίκης σε σχέση με όλα τα άλλα στοιχεία του άρθρου 6 είναι ότι καλύπτει τη διαδικασία στο σύνολό της και το ερώτημα κατά πόσον ένα άτομο είχε μια «δίκαιη» δίκη εξετάζεται μέσα από τη σωρευτική ανάλυση όλων των σταδίων, όχι μόνο βάσει ενός συγκεκριμένου περιστατικού ή μιας διαδικαστικής πλημμέλειας. Κατά συνέπεια, τυχόν σφάλματα σε ένα στάδιο της διαδικασίας μπορούν να διορθωθούν σε μεταγενέστερο στάδιο (*Monnell και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 55-70, αλλά βλ. επίσης και τα προηγούμενα).

Η έννοια της «δίκαιης» δίκης είναι αυτόνομη από τον τρόπο που η εσωτερική διαδικασία ερμηνεύει την παραβίαση των σχετικών κανόνων και διατάξεων (*Khan*, § § 34-40), με αποτέλεσμα μια διαδικαστική πλημμέλεια που ανέρχεται σε παραβίαση της εσωτερικής διαδικασίας -ακόμη και αν είναι κατάφορη- δεν συνεπάγεται αυτή καθαυτή "άδικη" δίκη (*Gäfgen κατά Γερμανίας* [GC], § § 162-188), και *αντίστροφα*, τυχόν παραβίαση του άρθρου 6 μπορεί να εντοπιστεί ακόμη και όταν η εγχώρια νομοθεσία έχει τηρηθεί.

Από την άλλη πλευρά, στη μάλλον εξαιρετική υπόθεση *Barberà, Messegué και Jabardo κατά Ισπανίας* (§ § 67-89), η εγχώρια διαδικασία κρίθηκε ως άδικη, εξαιτίας του σωρευτικού αποτελέσματος ποικίλων διαδικαστικών πλημμελειών - παρά το γεγονός ότι κάθε σφάλμα ξεχωριστά δεν θα μπορούσε να πείσει το Δικαστήριο ότι η διαδικασία ήταν "άδικη".

Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, το άρθρο 6 δεν επιτρέπει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να ενεργεί ως δικαστήριο τετάρτου βαθμού - δηλαδή να αποκαταστήσει τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ή να επανεξετάσει τις εικαζόμενες παραβιάσεις του εθνικού δικαίου (*Bernard*, § § 37-41), ούτε να αποφανθεί επί του παραδεκτού των αποδεικτικών στοιχείων (*Schenk*, § § 45-49).

Το άρθρο 6 ορίζει ένα πολύ ισχυρό τεκμήριο βάσει των ευρυμάτων των εθνικών δικαστηρίων, εκτός αν η εγχώρια διαδικασία περιορίζει την ουσία των απαιτήσεων του άρθρου 6, όπως για παράδειγμα σε υποθέσεις παγίδευσης (*Ramanauskas* [GC], § § 48-74).

Βελτιώνοντας τη στοιχειοθέτηση σχετικών δικαιωμάτων δυνάμει του άρθρου 6, το Δικαστήριο εφαρμόζει ένα *suī generis* κριτήριο αναλογικότητας, γνωστό επίσης ως έλεγχος της ουσίας του δικαιώματος - για παράδειγμα, όταν ένας διαφορετικός βαθμός προστασίας του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης καθιερώθηκε για ήσσονος σημασίας ποινικά αδικήματα (πλημμελήματα ή τα λεγόμενα «διοικητικά αδικήματα» σε ορισμένα ευρωπαϊκά νομικά συστήματα), σε αντίθεση με τους κανόνες που ισχύουν για τη διερεύνηση των πιο σοβαρών αδικημάτων (*O'Halloran και Francis κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], § § 43-63) ή όταν ένας χαμηλότερος βαθμός προστασίας όσον αφορά την ισότητα των όπλων επιβεβαιώθηκε σε αστικές υποθέσεις σε σύγκριση με ποινικές υποθέσεις (*Foucher κατά Γαλλίας*, § § 29-38 σε αντίθεση με *Menet κατά Γαλλίας*, § § 43-53).

Η «δίκαιη» δίκη κατά την έννοια του άρθρου 6 εξαρτάται κυρίως από το αν παρέχονται στους προσφεύγοντες επαρκείς δυνατότητες για να υποστηρίξουν την υπόθεσή τους και να αντικρούσουν τα στοιχεία που θεωρούν ψευδή (*Karalevičius*, Δεκέμβριος) και όχι από το εάν τα εθνικά δικαστήρια εξέδωσαν σωστή ή εσφαλμένη απόφαση.

Κατά την τεολογική ερμηνεία του άρθρου 6 η «δίκαιη» δίκη περιλαμβάνει τις ακόλουθες σιωπηρές απαιτήσεις σε ποινικές και αστικές υποθέσεις:

- ✧ κατ' αντιμωλία διαδικασία (αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως), (*Rowe and Davis*)
- ✧ ισότητα των όπλων (*Brandstetter v. Austria*, §§41-69)
- ✧ παρουσία (*Ekbatani v. Sweden*, §§24-33) και δημοσιότητα (*Riepan v. Austria*, §§27-41).

Η «δίκαιη» δίκη περιλαμβάνει επίσης τις ακόλουθες πρόσθετες σιωπηρές απαιτήσεις σε ποινικές υποθέσεις:

- ✧ δικαίωμα υπεράσπισης έναντι αστυνομικής παγίδευσης (*Ramanauskas*)

- ✧ δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης (*Saunders κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 67-81)
- ✧ δικαίωμα μη απέλασης ή έκδοσης σε χώρα όπου μπορεί το άτομο να έλθει αντιμέτωπο με κατάφωρη άρνηση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (*Mamatkulov και Askarov*, §§82-91).

Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακροάσεως

Το προαπαιτούμενο της «εκατέρωθεν ακροάσεως» δυνάμει του άρθρου 6 συνεπάγεται ότι οι διάδικοι έχουν την ευκαιρία να γνωρίζουν και να σχολιάζουν κατά τη δίκη τις παρατηρήσεις που καταθέτει ή τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζει το άλλο μέρος που σημαίνει ουσιαστικά ότι τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία ή πειστήρια τίθενται στη διάθεση των δύο μερών (*Ruiz-Mateos κατά Ισπανίας*). Αυτή η μάλλον στενή αντίληψη της κατ’αντιμωλία διαδικασίας (adversarial/adversaire) προέρχεται από το γαλλικό νομικό σύστημα και δεν απαιτεί τη δημιουργία πλήρως συζητητικών συστημάτων (ή κατηγορητικών συστημάτων στην ποινική σφαίρα) προσκόμισης αποδείξεων και διαχείρισης αποδεικτικών στοιχείων, παρόμοια με αυτά που υπάρχουν στις χώρες κοινού δικαίου. Αν και το Δικαστήριο έχει πολλές φορές επιβεβαιώσει την ικανότητα του συζητητικού και του ανακριτικού νομικού συστήματος να συνυπάρχουν σε συμμόρφωση με διάφορα πρότυπα του άρθρου 6, κάποιες ιδιαιτερότητες του ανακριτικού συστήματος - για παράδειγμα, σε σχέση με την περιορισμένη ικανότητα των διαδίκων να καλέσουν μάρτυρες στη δίκη - έχουν δώσει αφορμή για παραβίαση της αρχής της «δίκαιης» δίκης. (*Vidal*, §§32-35).¹⁹

Μολονότι το εθνικό δίκαιο είναι εκείνο που καθορίζει τους κανόνες σχετικά με το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων και τα εθνικά δικαστήρια είναι αρμόδια επομένως να αξιολογούν τα στοιχεία, η φύση των αποδείξεων που γίνονται παραδεκτές και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται από τα εθνικά δικαστήρια είναι σχετικές δυνάμει του άρθρου 6 (*Schenk*).²⁰

Η πρόσβαση σε στοιχεία “ζωτικής” σημασίας για την έκβαση της υπόθεσης θα πρέπει να επιτρέπεται (*McMichael κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 78-82), ενώ η πρόσβαση σε λιγότερο σημαντικά στοιχεία μπορεί να περιοριστεί.

Σε μια ποινική δίκη η αρχή της «εκατέρωθεν ακροάσεως» του άρθρου 6 § 1 συνήθως συμπίπτει με τα δικαιώματα υπεράσπισης στο πλαίσιο του άρθρου 6 § 3, όπως το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων. Ως εκ τούτου, οι καταγγελίες για παραβιάσεις των διατάξεων αυτών εξετάζονται συνήθως συνδυαστικά (*Bricmont κατά Βελγίου*, § § 76-93).

Μια πιο συγκεκριμένη απαίτηση της «εκατέρωθεν ακροάσεως» σε μια ποινική δίκη απαιτεί την κοινοποίηση στην υπεράσπιση των αποδεικτικών στοιχείων υπέρ ή κατά του κατηγορουμένου. Εντούτοις, το δικαίωμα στην κοινοποίηση δεν είναι απόλυτο και μπορεί να περιορίζεται για την προστασία μιας μυστικής ανακριτικής μεθόδου ή της ταυτότητας ενός εκπροσώπου ή μάρτυρα (*Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 33-39).

Η χρήση των εμπιστευτικών αποδεικτικών στοιχείων μπορεί να είναι αναπόφευκτη, για παράδειγμα όταν αντιτρομοκρατικά ή εθνικής ασφάλειας μέτρα τίθενται σε κίνδυνο (*Khan*, § § 34-40). Ωστόσο, το αν πρέπει ή όχι να γνωστοποιηθούν οι αποδείξεις αυτές στην υπεράσπιση δεν μπορεί να αποφασιστεί μόνο από την κατηγορούσα αρχή. Προκειμένου να είναι συμβατό με το άρθρο 6 το ζήτημα της μη κοινοποίησης θα πρέπει: α) να τίθεται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας, β) να λαμβάνει έγκριση από τα εθνικά δικαστήρια μέσω της εξισορρόπησης μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος και του συμφέροντος της υπεράσπισης -και αυτό μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαίο (*Rowe και Davis*).

Οι δυσκολίες που προκαλούνται στην υπεράσπιση από τη μη κοινοποίηση πρέπει επαρκώς να αντισταθμίζονται από τις διαδικασίες που ακολουθούνται από τις δικαστικές αρχές (*Fitt κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 45-46). Οι διαδικασίες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν την κοινοποίηση στην υπεράσπιση περίληψης των εμπιστευτικών αποδείξεων (*Botmeh και Alami κατά Ηνωμένου Βασιλείου* §§42-45).

¹⁹Βλ. παρακάτω σελ., 48, *Ισότητα των όπλων*, και σελ. 99, *Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων*.

²⁰Βλ. επίσης παρακάτω σελ. 72, *Δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση και αξιόπιστες αποδείξεις*.

Παραβιάσεις της αρχής της “εκατέρωθεν ακροάσεως”
Άρνηση του αιτήματος διαδίκου να υποβάλει παρατηρήσεις σε «αστικές» διαδικασίες για την επανεξέταση υπόθεσης ενώπιον του συνταγματικού δικαστηρίου (<i>Ruiz-Mateos</i>).
Έλλειψη πρόσβασης προσφευγόντων σε εκθέσεις από κοινωνικές υπηρεσίες που ήταν "ζωτικής" σημασίας στο πλαίσιο διαδικασίας παιδικής μέριμνας και εν όψει σχετικής εξέτασης από τα δικαστήρια (<i>McMichael</i>).
Δικαστής απέρριψε τη δυνατότητα εξέτασης εμπιστευτικών αποδεικτικών στοιχείων προκειμένου να εγκρίνει τη μη κοινοποίησή τους, παρά το γεγονός ότι το ζήτημα θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί στο πλαίσιο αιτήσεως αναίρεσεως (<i>Dowsett κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Πλημμέλεια εφετών δικαστών να εξετάσουν εμπιστευτικά αποδεικτικά στοιχεία για να αποφανθούν σχετικά με τη μη κοινοποίησή τους (<i>Rowe και Davis</i>).
Καταστροφή πριν από τη δίκη των πρωτότυπων -φερόμενων ως πλαστών-επιταγών, επικυρωμένα αντίγραφα των οποίων αποτελούσαν «σημαντικό αποδεικτικό στοιχείο» κατά του προσφεύγοντος (<i>Γεώργιος Παπαγεωργίου</i>).
Πλημμέλεια δικαστή να διατάξει τουλάχιστον μερική κοινοποίησή εμπιστευτικών αποδεικτικών στοιχείων που θα μπορούσαν να θέσουν υπό αμφισβήτηση τη νομιμότητα της υποκλοπής τηλεφωνικών συνδιαλέξεων κατά του προσφεύγοντος (<i>Mirilashvili κατά Ρωσίας</i> , βλ. επίσης παρακάτω, ισότητα των όπλων).
Σημαντικό μέρος της δικογραφίας θεωρήθηκε ως "άκρως απόρρητο" από τον εισαγγελέα, όπου η υπεράσπιση δεν ήταν σε θέση να το επανεξετάσει παρά μόνο στη γραμματεία του δικαστηρίου και χωρίς τη δυνατότητα αντιγράφων ή σημειώσεων (<i>Matyjek κατά Πολωνίας</i> , βλ. επίσης παρακάτω, ισότητα των όπλων).

Η αρχή της «εκατέρωθεν ακροάσεως» υπό την έννοια του άρθρου 6 συνεπάγεται λοιπόν την ανάλυση της ποιότητας της εγχώριας διαδικασίας που αφορά την ικανότητα της υπεράσπισης να θέτει επιχειρήματα κατά της μη κοινοποίησης ενώπιον των δικαστηρίων, τόσο σε πρώτο βαθμό όσο και κατά την προσφυγή (*Rowe*

και *Davis*) αλλά και την υποχρέωση των εγχώριων δικαστηρίων να προβούν σε αντιστάθμιση - αλλά όχι εξέταση της ορθότητας της απόφασης μη κοινοποίησης, καθώς το ίδιο το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να αποφασίσει επί της απολύτου αναγκαιότητας χωρίς να λάβει γνώση των μυστικών αποδεικτικών στοιχείων (*Fitt*).

Την ίδια στιγμή, η αυστηρή εξέταση της αναγκαιότητας της μη κοινοποίησης - σε συνδυασμό με τους υπάρχοντες περιορισμούς σχετικά με τη χρήση των άλλων μορφών μυστικών αποδείξεων, όπως ανωνύμων μαρτύρων (*Doorson κατά Ολλανδίας*, § § 66-83) - υποδηλώνει ότι οποιαδήποτε μη κοινοποίηση μπορεί είναι συμβατή με την αρχή της «εκατέρωθεν ακροάσεως», μόνον εφόσον το αποδεικτικό αυτό στοιχείο δεν χρησιμοποιείται σε καθοριστικό βαθμό για να στοιχειοθετηθεί μια καταδίκη (*Doorson*) ή δεν αποτελεί κρίσιμο κομμάτι των αποδεικτικών στοιχείων στην υπόθεση (*Γεώργιος Παπαγεωργίου κατά Ελλάδας*, § § 35-40).²¹

Σε περίπτωση που η πλήρης δημοσιοποίηση των αποδεικτικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται κατά του εναγομένου είναι αδύνατη (για παράδειγμα όταν αντίκειται σε ένα σημαντικό δημόσιο συμφέρον όπως στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας), τα δικαιώματα της υπεράσπισης μπορεί να αντισταθμιστούν από τον διορισμό ειδικού εισαγγελέα με τη δυνατότητα να εκπροσωπεί τον κατηγορούμενο, χωρίς, ωστόσο, να του αποκαλύπτει τα «μυστικά» στοιχεία που η κατηγορούσα αρχή θέλει να παρακρατήσει. Τουλάχιστον κάποιες βασικές πληροφορίες σχετικά με τα ενοχοποιητικά πειστήρια θα πρέπει να διατίθενται τόσο στο δικηγόρο όσο και στον κατηγορούμενο.²²

Όσο πιο σημαντικά είναι τα μυστικά αποδεικτικά στοιχεία για τη στοιχειοθέτηση της καταδίκης, τόσο πιο πιθανό είναι να απαιτείται η δημοσιοποίηση των στοιχείων δυνάμει του άρθρου 6 (*Fitt*).

Η μη δημοσιοποίηση δεν θα γίνει δεκτή σύμφωνα με το άρθρο 6 - ακόμη και αν έχει αξιολογηθεί δεόντως από τα εθνικά δικαστήρια - όταν μπορεί να εμποδίσει τον κατηγορούμενο να τεκμηριώσει μια καταφατική υπεράσπιση, όπως η παγίδευση (*Edwards και Lewis κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση Τμήματος του Δικαστηρίου 2003, § § 49-59).

Μη παραβίαση της αρχής της “εκατέρωθεν ακροάσεως”

Μη κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων που ελέγχονται από δικαστές και εφέτες δικαστές και δεν αποτελούν μέρος της υπόθεσης (*Fitt*).

Μερική δημοσιοποίηση μυστικών αποδεικτικών στοιχείων σε εμπειρογνώμονα δικηγόρο σε διαδικασία που αφορούσε κατηγορία για τρομοκρατία, όπου τα στοιχεία που δόθηκαν στην υπεράσπιση ήταν επαρκώς λεπτομερή ώστε να επιτρέπουν στους προσφεύγοντες να αμυνθούν αποτελεσματικά (*A. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC]).²²

Ισότητα των όπλων

Η «ισότητα των όπλων» περιλαμβάνει την υποχρέωση να δίνεται εύλογη δυνατότητα σε κάθε διάδικο μέρος να παρουσιάσει την υπόθεσή του σε συνθήκες που δεν το θέτουν σε καθαρά μειονεκτική κατάσταση σε σύγκριση με τον αντίδικό του (*Brandstetter*).

²¹Βλ. όμως, *Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, §§120-165 και σελ. 99, Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων.

²²Βλ. στο πλαίσιο της αρχής της “εκατέρωθεν ακροάσεως”, ως μέρος των σιωπηρών διατάξεων του δικαιώματος στην ταχεία αναθεώρηση της κράτησης σύμφωνα με το άρθρο 5 § 4 της Σύμβασης, την υπόθεση *A. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], § § 212-224, *Kurup κατά Λανίας*, Δεκέμβριος, και στη συνέχεια, σελ. 92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση, σχετικά με άλλους αιτιολογημένους περιορισμούς στην επικοινωνία μεταξύ πελάτη και δικηγόρου.

Ενώ η "ισότητα των όπλων" δηλώνει ουσιαστικά την ίση δικονομικά δυνατότητα παρουσίασης μιας υπόθεσης, συνήθως επικαλύπτεται με την αρχή της εκατέρωθεν ακροάσεως -όταν η τελευταία ερμηνεύεται σύμφωνα με τη μάλλον στενή αντίληψη του Δικαστηρίου σχετικά με την πρόσβαση και τη γνώση των αποδεικτικών στοιχείων²³ - και δεν είναι σαφές με βάση την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου κατά πόσο οι δύο αρχές στην πραγματικότητα έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη (αλλά βλ. *Yvon κατά Γαλλίας*, § § 29 - 40). Μπορούμε με ασφάλεια να σημειώσουμε ότι ζητήματα μη κοινοποίησης αποδεικτικών στοιχείων προς την υπεράσπιση²⁴ μπορούν να αναλυθούν τόσο από την άποψη της αρχής της εκατέρωθεν ακροάσεως (ικανότητα να γνωρίζουν και να ελέγχουν τα αποδεικτικά στοιχεία ενώπιον του δικαστή) όσο και από την σκοπιά της εγγύησης της "ισότητας των όπλων" (ικανότητα να γνωρίζουν και να ελέγχουν τα αποδεικτικά στοιχεία επί ίσοις όροις με το άλλο διάδικο μέρος).

Σε ορισμένες αστικές υποθέσεις θα ήταν ίσως σκόπιμο να εξετάσει κανείς το ζήτημα της δυνατότητας πρόσβασης και αντίκρουσης των αποδεικτικών στοιχείων ως μέρος της γενικής αρχής της «πρόσβασης σε δικαστήριο» (*McGinley και Egan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*)²⁵. Στην υπόθεση *Varnima Corporation International SA κατά Ελλάδας* (§ § 28 - 35), για παράδειγμα, τα εθνικά δικαστήρια είχαν εφαρμόσει δύο διαφορετικές προθεσμίες υποβολής των αντίστοιχων αιτημάτων κάθε διαδίκου (η προσφεύγουσα εταιρεία και το κράτος), απαρρίπτοντας την προσφυγή της εταιρείας αλλά αποδεχόμενα το αίτημα που είχε κατατεθεί από τις αρχές).

Μια μικρή ανισότητα, η οποία δεν επηρεάζει την αμεροληψία της διαδικασίας στο σύνολό της, δεν συνιστά παραβίαση του άρθρου 6 (*Verdú Verdú κατά Ισπανίας*, § § 23-29). Ταυτόχρονα, κατά γενικό κανόνα, τα διάδικα μέρη και μόνο έχουν την ευθύνη να αποφασίσουν εάν οι παρατηρήσεις που κατατέθηκαν από άλλον συμμετέχοντα στη διαδικασία απαιτούν σχολιασμό, ανεξάρτητα από την πραγματική επίδραση που θα μπορούσαν να έχουν πάνω στους δικαστές (*Ferreira Alves (Ar. 3) κατά Πορτογαλίας*, § § 35-43).

Μολονότι δεν υπάρχει εξαντλητικός ορισμός για τις ελάχιστες απαιτήσεις της "ισότητας των όπλων", οφείλουν να υπάρχουν οι προσήκουσες διαδικαστικές εγγυήσεις κατάλληλες ως προς τη φύση της υπόθεσης και αντίστοιχες του διακυβεύματος μεταξύ των μερών. Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν τη δυνατότητα για: α) προσκόμιση αποδείξεων, β) αντίκρουση αποδεικτικών στοιχείων γ) παρουσίαση επιχειρημάτων σχετικών με την ουσία της υπόθεσης (*H. κατά Βελγίου*, § § 49-55).

Επίσης, δεν πρέπει να χορηγούνται στον αντίδικο επιπλέον προνόμια για την προβολή των αξιώσεών του, όπως το δικαίωμα να παρίσταται ενώπιον δικαστηρίου ενώ η άλλη πλευρά απουσιάζει (*Borgers κατά Βελγίου*, § § 24-29).

Η παρουσία εισαγγελέα στο πλαίσιο αστικής δίκης μεταξύ δύο ιδιωτών μπορεί να αιτιολογηθεί εάν η διαφορά επηρεάζει επίσης το δημόσιο συμφέρον ή αν ένα από τα μέρη ανήκει σε ευάλωτη ομάδα που έχει ανάγκη ειδικής προστασίας (*Batsanina κατά Ρωσίας*, § § 20-28).

Παραβιάσεις της "ισότητας των όπλων"

Κρατικός εκπρόσωπος είχε τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του σε ακυρωτικό δικαστήριο, απουσία της υπεράσπισης (*Borgers*).

²³Βλ. παραπάνω σελ., 46, Αρχή της «εκατέρωθεν ακροάσεως».

²⁴Βλ. παραπάνω σελ.49.

²⁵ Βλ. παραπάνω σελ.21, Πρόσβαση σε δικαστήριο.

<p>Άνιση τήρηση προθεσμιών απέναντι στα μέρη για να υποβάλουν συμπληρωματικά υπομνήματα σε ακυρωτικό δικαστήριο (<i>Wynen κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Άρνηση πρόσβασης σε ορισμένα στοιχεία που επικαλέστηκε ο διάδικος σε αστική υπόθεση, σε συνδυασμό με το διαδικαστικό προνόμιο που δόθηκε στον αντίδικο να είναι εμπειρογνώμονας στην υπόθεση (<i>Yvon</i>, αλληλοεπικάλυψη με την αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως - βλ. επίσης παραπάνω, αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως).</p>
<p>Ο διορισμένος από το δικαστήριο εμπειρογνώμονας απολάμβανε πιο ουσιαστικό διαδικαστικό ρόλο (αστυνομικός στερούμενος ουδετερότητας απέναντι στον κατηγορούμενο), σε σύγκριση με τον εμπειρογνώμονα της υπεράσπισης, στον οποίο δεν επιτρέπη να παραστεί σε ολόκληρη την ακροαματική διαδικασία (<i>Boenisch</i>, αλλά βλ. επίσης <i>Brandstetter</i> και το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων παρακάτω).</p>
<p>Αιφνιδιαστική και πλήρης αλλαγή των αποδεικτικών στοιχείων από διορισμένο από το δικαστήριο εμπειρογνώμονα κατά τη διάρκεια της ίδιας ακρόασης που είχε καθοριστική επίδραση στη γνώμη των ενόρκων, ενόψει της άρνησης του δικαστηρίου να διορίσει άλλον εμπειρογνώμονα (<i>G.B. κατά Γαλλίας</i>, αλλά βλ. <i>Boenisch</i>, <i>Brandstetter</i> για την πιο συνηθισμένη προσέγγιση).</p>
<p>Σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ εμπειρογνομόνων και κατηγορουμένου σε υπόθεση αστικού δικαίου, όπου υπήρχαν υποψίες για ιατρικό λάθος ιατρικού φορέα (<i>Sara Lind Eggertsdóttir</i>).</p>
<p>Ψευδής άρνηση από ένα διάδικο μέρος της ύπαρξης εγγράφων που θα βοηθούσαν τον αντίδικο (<i>McGinley και Egan</i> - αλληλοεπικάλυψη με την αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως - βλ. επίσης παραπάνω, αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως).</p>
<p>Άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία στο προδικαστικό στάδιο ποινικής διαδικασίας, με την αιτιολογία ότι ο προσφεύγων είχε επιλέξει να αυτοεκπροσωπηθεί, όπου η εθνική νομοθεσία απαιτούσε δικηγόρο για νομική εκπροσώπηση (<i>Foucher</i>, αλλά βλ. <i>Menet</i>, βλ. επίσης παρακάτω επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης, καθώς και νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση).</p>
<p>Πρακτικά εμπόδια, όπου ο δικηγόρος του προσφεύγοντος είχε αφηθεί να περιμένει σε κοινόχρηστο χώρο τη νύχτα πριν του επιτραπεί να υποβάλει αγωγή νωρίς το πρωί (<i>Makhfi κατά Γαλλίας</i>, βλ. επίσης παρακάτω επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης).</p>

Νόμος που πέρασε αμέσως μετά τη διένεξη προκειμένου να επηρεάσει την έκβαση της δίκης (<i>Stran Ellhniká Διυλιστήρια και Στρατής Ανδρεάδης</i>).
Άρνηση δικαστηρίου να εξετάσει μάρτυρες διαδίκου, ενώ είχε ακούσει τους μάρτυρες που πρότεινε ο αντίδικος και παραδέχθηκε τη μαρτυρία τους σχετικά με θέμα που είχε προηγουμένως οριστεί από το δικαστήριο ως «σαφές» (<i>Peric κατά Κροατίας</i>).
Αποδοχή ως αποδεικτικών στοιχείων από το δικαστήριο γραπτών αναφορών από την ανάκριση αρκετών μαρτύρων που ελήφθησαν από την κατηγορούσα αρχή πριν από τη δίκη αλλά άρνηση αποδοχής των γραπτών αναφορών των μαρτύρων που ελήφθησαν από την υπεράσπιση, ενώ ακολούθησε άρνηση του δικαστηρίου να καλέσει τους μάρτυρες υπεράσπισης στη δημόσια συνεδρίαση – κρίθηκε ως παραβίαση σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § (<i>Miri-lash-vili</i>).

Η απαίτηση της "ισότητας των όπλων" απολαμβάνει σημαντικής αυτονομίας, αλλά δεν είναι πλήρως αυτόνομη από το εθνικό δίκαιο επειδή το άρθρο 6, λαμβάνει υπόψη τις εγγενείς διαφορές μεταξύ των κατηγορητικών συστημάτων - στο βαθμό για παράδειγμα που τα διάδικα μέρη αποφασίζουν μέσα στο συγκεκριμένο νομικό σύστημα να παρουσιάσουν αποδεικτικά στοιχεία ή να καλέσουν μάρτυρες στη δίκη - και των ανακριτικών συστημάτων, όπου το δικαστήριο αποφασίζει τι είδους και πόσα από τα πειστήρια πρόκειται να παρουσιαστούν στη δίκη. Ο προσφεύγων σε ένα ανακριτικό σύστημα για παράδειγμα, δεν μπορεί να επικαλεστεί την αρχή της «ισότητας των όπλων» ή το άρθρου 6 § 3δ, προκειμένου να καλέσει οποιοδήποτε μάρτυρα της επιλογής του να καταθέσει στη δίκη (*Vidal*).²⁶

Η νομολογία σχετικά με το ζήτημα των εμπειρογνομόνων είναι μάλλον πολύπλοκη επειδή από τη μία πλευρά φαίνεται να αντιμετωπίζονται όπως όλοι οι άλλοι μάρτυρες (*Mirilashvili*), από την άλλη πλευρά, όμως, γείρονται ενδεχομένως ορισμένα πρόσθετα κριτήρια ουδετερότητας των εμπειρογνομόνων, οι οποίοι έχουν έναν "πιο ουσιαστικό διαδικαστικό ρόλο" από εκείνον ενός απλού μάρτυρα (*Boenisch κατά Αυστρίας*, § § 28-35, *Brandstetter*, § § 41-69).

Επισημαίνεται ότι δεν υπάρχει απόλυτο δικαίωμα του διαδίκου για τον διορισμό εμπειρογνώμονα της επιλογής του προκειμένου να καταθέσει στη δίκη ή το δικαίωμα να ορίσει έναν άλλο εμπειρογνώμονα. Επιπλέον, το Δικαστήριο παραδοσιακά θεωρεί ότι δεν υπάρχει κανένα δικαίωμα απαίτησης της ουδετερότητας του εμπειρογνώμονα, ο οποίος έχει οριστεί από το δικαστήριο εφόσον ο εν λόγω πραγματογνώμονας δεν απολαμβάνει κανένα διαδικαστικό προνόμιο που να θέτει σε σημαντικά μειονεκτική κατάσταση τον προσφεύγοντα (*Brandstetter*).

Εντούτοις, στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου έχει δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην απαίτηση της ουδετερότητας των επίσημων εμπειρογνομόνων, ιδίως όταν η γνώμη του εμπειρογνώμονα έχει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία (*Sara Lind Eggertsdóttir κατά Ισλανδίας*, § § 55-41). Το δικαίωμα διορισμού αντι-εμπειρογνώμονα μπορεί να ανακύψει όταν τα συμπεράσματα του αρχικού διορισμένου από την αστυνομία πραγματογνώμονα οδηγούν σε ποινική δίωξη και δεν υπάρχει άλλος τρόπος να αμφισβητηθεί αυτή η έκθεση πραγματογνωμοσύνης στο δικαστήριο (*Stoimenov κατά πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας* § § 38-43).

²⁶ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 99, **Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων**.

Μη παραβιάσεις της “ισότητας των όπλων”
Ποινική δίωξη υποστηριζόμενη από ανώτατο εισαγγελέα (<i>Daktaras</i> , Δεκέμβριος).
Περισσότερο ουσιαστικός διαδικαστικός ρόλος του διορισμένου από το δικαστήριο εμπειρογνώμονα, ο οποίος κρίθηκε «ουδέτερος», παρά το γεγονός ότι ήταν μέλος οργανισμού που συνέταξε έκθεση για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του προσφεύγοντος, υποκινώντας τη δίωξη εναντίον του (<i>Brandstetter</i> , αλλά βλ. <i>Boenisch</i>).
Άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία σε αστική υπόθεση με την αιτιολογία ότι ο προσφεύγων είχε επιλέξει να εκπροσωπήσει ο ίδιος τον εαυτό του (<i>Menet</i> , αλλά βλ. <i>Foucher</i> , βλ. επίσης παρακάτω παρακάτω επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης, καθώς και νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση).
Κατηγορούμενος σε ποινική δίκη στον οποίο δεν επιδόθηκαν γραπτές παρατηρήσεις, στις οποίες ο καταγγέλλων επαναλάμβανε τα επιχειρήματα του εισαγγελέα (<i>Verdú Verdú</i>).
Παρουσία εισαγγελέα σε «ενημερωτική συνάντηση» με ενόρκους, όπου, ενώπιον του προέδρου του δικαστηρίου και του δικηγόρου, ο ίδιος ενημέρωσε τους ενόρκους για τους κανόνες της διαδικασίας και το ρόλο τους (<i>Corcuff κατά Γαλλίας</i>).
Εισαγγελέας που εκπροσωπούσε το κράτος σε αστική διαδικασία που αφορούσε ιδιώτη προσφεύγοντα και κρατική επιχείρηση (<i>Batsanina</i>).
Υποβολή από τον εισαγγελέα της λίστας των μαρτύρων για να κληθούν από το δικαστήριο, ενώ η υπεράσπιση έπρεπε να ζητήσει την άδεια του δικαστηρίου για να καλέσει ξεχωριστά κάθε μάρτυρα (<i>Ashot Harutyunyan κατά Αρμενίας</i>).

Σε εξαιρετικές περιστάσεις - όπως η αφινιδιαστική και πλήρης αλλαγή των αποδείξεων που προσκόμισαν οι διορισμένοι από το δικαστήριο πραγματογνώμονες κατά τη διάρκεια της ίδιας ακρόασης - μπορεί να προκύψει πρόβλημα όσον αφορά το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα δικαιώματα υπεράσπισης, εάν το δικαστήριο δεν ζητήσει από άλλο εμπειρογνώμονα να καταθέσει (*G.B. κατά Γαλλίας*, § § 56-70).

Στις ποινικές υποθέσεις, η αρχή της ισότητας των όπλων δυνάμει του άρθρου 6 § 1 επικαλύπτεται μερικές φορές από τα δικαιώματα υπεράσπισης στο πλαίσιο του άρθρου 6 § 3, όπως από το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων. Ως εκ τούτου, οι καταγγελίες για παραβιάσεις των διατάξεων αυτών εξετάζονται συνήθως συνδυαστικά (*Bricmont*).

Στις αστικές υποθέσεις η ισότητα των όπλων υφίσταται περισσότερους περιορισμούς από ό, τι στις ποινικές δίκες, όπως ο περιορισμός πρόσβασης στη δικογραφία με αναφορά στην απόφαση αυτοεκπροσώπησης των προσφευγόντων (*Menet, Foucher*).

Παρόλο που το δικαίωμα σε νομική βοήθεια στις αστικές υποθέσεις δεν εδράζεται στην αρχή της "ισότητας των όπλων" ή της "πρόσβασης σε δικαστήριο"²⁷ σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις το Δικαστήριο αποφάσισε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1, για παράδειγμα σε υπόθεση άρνησης νομικής βοήθειας σε άπορους εναγομένους προκειμένου να απαντήσουν στην κατηγορία δυσφήμισης εναντίον τους από ιδιαίτερα εύπορο ενάγοντα - μια πολυεθνική εταιρεία - που είχε τη νομική συνδρομή ολόκληρης ομάδας δικηγόρων (*Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

Αυτοπρόσωπη παρουσία και δημοσιότητα

Περίληψη

Παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα σε «δημόσια ακρόαση» πηγάζει από τη διατύπωση του άρθρου 6, οι υποθέσεις που εμπíπτουν σε αυτή την κατηγορία συνήθως εξετάζονται κάτω από τη γενική αρχή της "δίκαιης δίκης" (*Ekbatani*). Το στοιχείο αυτό της «δίκαιης» δίκης αποτελείται από τέσσερα σιωπηρά δικαιώματα:

- ✧ το δικαίωμα προφορικής ακρόασης και αυτοπρόσωπης παρουσίας των διαδίκων στις αστικές υποθέσεις ή των κατηγορουμένων στις ποινικές υποθέσεις ενώπιον του δικαστηρίου (*Ekbatani*).
- ✧ το δικαίωμα αποτελεσματικής συμμετοχής (*T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 83-89.)
- ✧ το δικαίωμα σε δημοσιότητα ή αλλιώς το δικαίωμα αξιώσεως του προσφεύγοντος να έχουν τη δυνατότητα τρίτα πρόσωπα και τα μέσα ενημέρωσης να παραστούν στην ακροαματική διαδικασία (*Riepan*).
- ✧ το δικαίωμα στη δημοσίευση της απόφασης του δικαστηρίου (*Pretto και άλλοι κατά Ιταλίας*, § § 20-28).

Ακρόασεις και φυσική παρουσία

Δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στη νομολογία της Σύμβασης μεταξύ καταστάσεων που αφορούν απλώς την παρουσία δικηγόρου (*Kremzow κατά Αυστρίας*, § § 45-75, αν και τα στοιχεία αυτά μπορεί να έχουν σημασία για τους σκοπούς του άρθρου 6 § 3β και γ), και υποθέσεων που διεξάγονται με γραπτή διαδικασία απουσία των διαδίκων (*Axen κατά Γερμανίας*, § § 28-32). Το βάρος του εν λόγω δικαιώματος αφορά τις περιπτώσεις εκείνες που το άρθρο 6 εγγυάται το δικαίωμα των προσφευγόντων να είναι παρόντες προσωπικά. Η παρουσία αυτή προϋποθέτει ακρόαση (σε αντίθεση με τη γραπτή διαδικασία). Ωστόσο, κάθε ακρόαση δεν πρέπει κατ' ανάγκη να είναι δημόσια.²⁸

Όταν η υπόθεση εκδικάζεται σε ένα και μόνο βαθμό και όπου τα ζητήματα δεν είναι «εξαιρετικά τεχνικά» ή «καθαρά νομικά», θα πρέπει να υπάρχει προφορική ακρόαση ενώ η γραπτή διαδικασία δεν επαρκεί (*Koottummel κατά Αυστρίας*, § § 18 -21).

Αντίθετα, οι γραπτές διαδικασίες σε προσφυγή θεωρούνται γενικά ως συμβατές με το άρθρο 6. Η προσφυγή δεν προαπαιτεί προφορική ακρόαση σε περίπτωση που: α) δεν τίθεται ζήτημα σχετικά με την αξιοπιστία των μαρτύρων, β) δεν αμφισβητούνται τα γεγονότα και γ) έχουν δοθεί επαρκείς δυνατότητες στα μέρη να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους γραπτώς και να αμφισβητήσουν τα αποδεικτικά στοιχεία εναντίον τους. Εναπόκειται στο Δικαστήριο να κρίνει, σε τελευταία ανάλυση, αν η διαδικασία της προσφυγής ενώπιον του δικαστηρίου ήταν πράγματι «πολύ τεχνική» ή «καθαρά νομική» (*Schlumpf κατά Ελβετίας*, § § 66-70, *Igual Coll κατά Ισπανίας*, § § 28-38).

²⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 21, Πρόσβαση σε δικαστήριο.

²⁸ Βλ. παρακάτω σελ. 57, Δημόσιος χαρακτήρας της ακρόασης – παρουσία τρίτων και μέσων ενημέρωσης.

Υπάρχει πλήρως αυτόνομη απαίτηση για τους διαδίκους να είναι παρόντες ενώπιον τουλάχιστον ενός βαθμού της αρμοδιότητας των δικαστηρίων (*GOC κατά Τουρκίας* [GC], § § 43 - 52).

Η απαίτηση της παρουσίας σε πρώτο βαθμό είναι σχεδόν απόλυτη αν και έχει εκφραστεί ότι υποθετικά σε «εξαιρετικές περιστάσεις» μπορεί να αιτιολογηθεί η απαλλαγή παρουσίας (*Allan Jacobsson (Ap. 2) κατά Σουηδίας*, § § 46-49). Σε υποθέσεις ήσσονος σημασίας αδικημάτων (υπερβολική ταχύτητα ή άλλες τροχαίες παραβάσεις) και εφόσον δεν υπήρχε ανάγκη εξέτασης της αξιοπιστίας των μαρτύρων, το Δικαστήριο έχει αποδεχθεί ότι δεν απαιτείται ακρόαση και η διαδικασία θα μπορούσε να είναι γραπτή (*Suhadolc κατά Σλοβενίας*, Δεκέμβριος).

Παραβιάσεις της προφορικής ακρόασης ή της φυσικής παρουσίας
Ο προσφεύγων δεν παρουσιάστηκε ενώπιον του δικαστηρίου –με πρώτο και τελικό βαθμό δικαιοδοσίας –για την επανεξέταση της εγκυρότητας εκτελεστικής απόφασης σχετικά με οικοδομική άδεια (<i>Allan Jacobsson (No. 2)</i>).
Απουσία του κατηγορουμένου σε ποινική δίκη ενώπιον εφετείου που εκδίκασε την υπόθεση επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων (<i>Ekbatani</i>).
Απουσία του κατηγορουμένου σε ποινική υπόθεση κατά τη διάρκεια της ακρόασης της προσφυγής κατά της ποινής, ενώ το εφετείο εξέταζε αίτημα επιβολής αυστηρότερης ποινής (<i>Kremzow</i>).
Απουσία σε προσφυγή γονέα που επεδίωκε επικοινωνία με το παιδί του (<i>X κατά Σουηδίας</i> , 1959).
Απουσία σε προσφυγή προσώπου που διεκδικούσε παροχές αναπηρίας (<i>Salomonsson</i>).
Απουσία γιατρού που είχε αποκλειστεί από ακρόαση σε πρώτο βαθμό, γεγονός που δεν αποκαταστάθηκε από την παρουσία του προσφεύγοντος στο εφετείο, δεδομένου ότι δεν αφορούσε την πλήρη επανεξέταση της ισχύος της απόφασης του πρώτου βαθμού (<i>Diennet</i>).
Ανεπαρκώς αιτιολογημένη μη εφαρμογή του δικαιώματος παρουσίας ποινικού κατηγορουμένου ο οποίος είχε προσπαθήσει να υπερασπιστεί τον εαυτό του στη μητρική του γλώσσα (μη επίσημη γλώσσα του δικαστηρίου), αφού το δικαστήριο τον είχε προειδοποιήσει για την πιθανότητα να χάσει το δικαίωμα παρουσίας στη δίκη λόγω γλώσσας (<i>Zana κατά Τουρκίας</i>).

Αθώωση κατηγορουμένου από κατώτερο δικαστήριο σε προφορική διαδικασία λόγω έλλειψης υποκειμενικής υπόστασης, αλλά μεταγενέστερη καταδίκη από ανώτερο δικαστήριο, χωρίς προφορική διαδικασία, που περιελάμβανε την εξέταση της πρόθεσης και συμπεριφοράς του προσφεύγοντος πέραν των γεγονότων που είχαν διαπιστωθεί κατά τη διάρκεια της δίκης (*Igual Coll*).

Η φυσική παρουσία των διαδίκων απαιτείται προκειμένου για: α) τη συλλογή αποδείξεων όταν υπάρχουν μάρτυρες σε γεγονότα σημαντικά για την υπόθεση (*Konalev κατά Ρωσίας*, § § 30 έως 38) και β) τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων ως προς την προσωπικότητα, τις ικανότητες των προσφευγόντων κλπ. (*Shtukaturov κατά Ρωσίας*, § § 69 - 76).

Αν και το άρθρο 6αφ' εαυτού δεν εγγυάται το δικαίωμα προσφυγής σε αστικές ή ποινικές υποθέσεις, εφαρμόζεται όμως στη διαδικασία της προσφυγής μέσω μιας μη-αυτόνομης αρχής -της εγγύησης του δικαιώματος προσφυγής από το εθνικό δίκαιο.²⁹ Η απαίτηση παρουσίας του προσφεύγοντος ενώπιον του εφετείου εξαρτάται από: α) τη φύση της διαδικασίας και το ρόλο του εφετείου (*Ekbatani*, § § 24 έως 33) και β) το διακύβευμα για τον προσφεύγοντα (*Kremzow*).

Η παράσταση ενώπιον του εφετείου είναι επιβεβλημένη επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων και όταν το εφετείο έχει πλήρως την εξουσία να ακυρώσει ή να τροποποιήσει απόφαση δικαστηρίου κατώτερου βαθμού (*Ekbatani*).

Η παράσταση ενώπιον του εφετείου είναι επίσης επιβεβλημένη όταν ο προσφεύγων διακινδυνεύει σημαντική επιβάρυνση της κατάστασής του κατά την προσφυγή, ακόμη και αν το εφετείο κρίνει μόνο επί νομικών ζητημάτων (*Kremzow*), καθώς και όταν, για παράδειγμα, η εκτίμηση του χαρακτήρα του προσφεύγοντος ή της κατάστασης της υγείας του σχετίζεται άμεσα με τον σχηματισμό της νομικής γνωμοδότησης του εφετείου (*Salomonsson κατά Σουηδίας*, § § 34-40). Η φυσική παρουσία απαιτείται επίσης όταν το εφετείο αντιστρέφει την αθώωση του δικαστηρίου και αξιολογεί εκ νέου τα αποδεικτικά στοιχεία, ειδικά όταν ο εναγόμενος αποτελεί ο ίδιος σημαντική πηγή των πραγματικών στοιχείων (*García Hernández κατά Ισπανίας*, § § 26-36).

Σε περίπτωση που η διαδικασία σε πρώτο βαθμό έλαβε χώρα απουσία του προσφεύγοντος, δύναται να γίνει επανόρθωση κατά την προσφυγή μόνο εφόσον το εφετείο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων και να επανεξετάσει πλήρως την εγκυρότητα της απόφασης του κατώτερου δικαστηρίου (*Diennet κατά Γαλλίας*, § § 33-35).

Ένα άτομο μπορεί να παραιτηθεί του δικαιώματος παράστασης αλλά η παραίτηση πρέπει να γίνει με κατηγορηματικό τρόπο και να συνοδεύεται από ελάχιστες εγγυήσεις ανάλογες με τη σημασία της υπόθεσης (*Poitrimol κατά Γαλλίας*, § § 29-39).

Μη παραβίαση της προφορικής ακρόασης ή της φυσικής παρουσίας

Κατηγορούμενος σε ποινική υπόθεση που δεν παρουσιάστηκε ο ίδιος (αλλά εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο) κατά τη διάρκεια της εκδίκασης της προσφυγής ακυρώσεως (*Kremzow*).

²⁹ Βλ. παραπάνω, σελ.21, Πρόσβαση σε δικαστήριο και το Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου Νο. 7.

Εξέταση προσφυγής επί νομικών ζητημάτων σε αστική υπόθεση απουσία των μερών (*Axen*).

Απουσία κατηγορουμένου σε αστική υπόθεση, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν βέθηκε στη διεύθυνση που δόθηκε από τους ενάγοντες, και δεν μπορούσε να εντοπιστεί, παρά τις προσπάθειες από τις εθνικές αρχές, μεταξύ άλλων, μέσω ανακοινώσεων σε εφημερίδες και ερευνών της αστυνομίας (*Nunes Dias*, Δεκέμβριος).

Το δικαίωμα φυσικής παρουσίας δε συνεπάγεται, ωστόσο, την υποχρέωση των αρχών να φέρουν τους προσφεύγοντες στις ακροάσεις, εάν δεν επιδεικνύουν οι ίδιοι επαρκείς προσπάθειες για να συμμετάσχουν στη διαδικασία (*Nunes Dias κατά Πορτογαλίας*, Δεκέμβριος). Οι αρχές υποχρεούνται να ενημερώνουν τους προσφεύγοντες για τις προσεχείς ακροάσεις. Ωστόσο, το άρθρο 6 δεν παρέχει στους διαδίκους το αυτόματο δικαίωμα να λάβουν με συγκεκριμένο τρόπο την επίδοση δικογράφων, όπως με συστημένη επιστολή (*Bogonos κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).

Η εκδίκαση *ερήμην* μιας υπόθεσης θα επιτρέπεται μόνο εφόσον: α) οι αρχές κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να εντοπίσουν τον κατηγορούμενο και να τον ενημερώσουν σχετικά με τις προσεχείς ακροάσεις και β) οι κατηγορούμενοι διατηρούν το δικαίωμα για πλήρη επανεκδίκαση της υπόθεσης σε περίπτωση εκ νέου εμφάνισής τους (*Colozza κατά Ιταλίας*, § § 26-33, *Krombach κατά Γαλλίας*, § § 82-91).

Αποτελεσματική συμμετοχή

Οι ενάγοντες σε αστικές υποθέσεις ή οι κατηγορούμενοι σε ποινικές υποθέσεις πρέπει να είναι σε θέση να συμμετάσχουν αποτελεσματικά σε μια ακροαματική διαδικασία, η οποία θα πρέπει να διεξάγεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να λαμβάνεται υπόψη η σωματική και ψυχική τους κατάσταση, η ηλικία και τα άλλα προσωπικά χαρακτηριστικά τους (*Stanford κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος).

Επισημαίνεται επίσης η επικάλυψη ως ένα βαθμό της απαίτησης αυτής με το άρθρο 6 § 3β, γ και ε της Σύμβασης, δεδομένου ότι η συνδρομή δικηγόρου μπορεί να αντισταθμίσει την προσωπική αδυναμία του προσφεύγοντος να συμμετάσχει αποτελεσματικά (*Stanford*).

Οι κατηγορούμενοι σε ποινικές υποθέσεις θα πρέπει να μην επιβαρύνονται από την ατμόσφαιρα της αίθουσας του δικαστηρίου - ειδικά όταν η υπόθεση περιβάλλεται από υπερβολική δημοσιότητα - ώστε να είναι σε θέση να διαβουλευονται με τους δικηγόρους τους και να συμμετάσχουν αποτελεσματικά (*T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).³⁰

Σε ποινικές υποθέσεις που αφορούν ανηλίκους, είναι αναγκαία η σύσταση ειδικών δικαστηρίων τα οποία πρέπει να λαμβάνουν πλήρως υπόψη και να μεριμνούν για τους μειονεκτούντες κατηγορουμένους καθώς και να προσαρμόζουν αναλόγως τη διαδικασία (*SC κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 27 έως 37).

Οι περιστάσεις μιας υπόθεσης ενδεχομένως υπαγορεύουν στα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν θετικά μέτρα, προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική συμμετοχή των προσφευγόντων στη διαδικασία -αλλά η αρχή αυτή φαίνεται να περιορίζεται κυρίως στην αναγκαιότητα διασφάλισης αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ πελατών και δικηγόρων και λιγότερο στην παροχή οικονομικών ή πρακτικών διευκολύνσεων σε προσφεύγοντες που πάσχουν από κάποια ασθένεια ή αναπηρία ή βρίσκονται σε μειονεκτική θέση με οποιαδήποτε άλλη έννοια (*Liebreich κατά Γερμανίας*, Δεκέμβριος).

Το ίδιο το άτομο θα πρέπει να φέρει το θέμα της σωματικής αναπηρίας ή τυχόν άλλης δυσλειτουργίας του στην προσοχή του δικαστηρίου, όπως και του εφετείου σε αιτήσεις προσφυγής-αναίρεσης, προκειμένου να είναι σε θέση το δικαστήριο να επιλέξει το καλύτερο μέσο για την διασφάλιση της αρχής της αποτελεσματικής συμμετοχής (*Timergaliyev κατά Ρωσίας*, § § 50-60).

Σε περιπτώσεις σοβαρής σωματικής ή ψυχικής ασθένειας, το δικαστήριο θα πρέπει να ζητήσει ειδική ιατρική γνωμάτευση ώστε να αποφανθεί σχετικά με την ικανότητα του προσφεύγοντος να συμμετάσχει αποτελεσματικά στη διαδικασία (*Timergaliyev*).

³⁰ Σχετικά με την επίδραση της υπερβολικής δημοσιότητας βλ. επίσης, σελ. 39 “**Αμερόληπτο**” δικαστήριο.

Ο εναγόμενος μπορεί να συμμετάσχει σε ακρόαση μέσω βίντεο-διάσκεψης όταν συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι (για παράδειγμα θέματα ασφάλειας). Το σύστημα θα πρέπει επίσης να λειτουργεί σωστά και να εξασφαλίζει την εμπιστευτικότητα της επικοινωνίας μεταξύ των κατηγορουμένων και των δικηγόρων τους (*Marcello Viola κατά Ιταλίας*, § § 63-77, *Golubev κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος).

Παραβιάσεις της αρχής της αποτελεσματικής συμμετοχής
Ενδεκάχρονοι κατηγορούμενοι για φόνο σε τακτική ποινική διαδικασία, όπου η κατάσταση επιδεινώθηκε από την υπερβολική δημοσιότητα γύρω από δίκη και όπου οι κατηγορούμενοι υπέφεραν από μετατραυματική διαταραχή άγχους (<i>T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Ενδεκάχρονοι κατηγορούμενοι σε ποινική υπόθεση με διανοητική ανικανότητα που είχαν περιορισμένη κατανόηση της φύσης των διαδικασιών ή του διακυβεύματος (<i>S.C. κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Προσφεύγων με μειωμένη ακοή, στον οποίο δεν παρείχαν ακουστικό βαρηκοϊάς κατά την προσφύγη, σε συνδυασμό με την αδυναμία του διορισμένου από το δικαστήριο δικηγόρου του να παραστεί για ακρόαση της προσφυγής (<i>Timergaliyev</i> , αλλά βλ. <i>Stanford</i>).

Μη παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικής συμμετοχής
Προσφεύγων με μειωμένη ακοή, ο οποίος δεν ήταν σε θέση να ακούσει μερικά από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στη δίκη λόγω κακής ακουστικής στην αίθουσα. Ωστόσο καθόταν μακριά από τους μάρτυρες, προκειμένου να διασφαλιστεί η εμπιστευτική ανταλλαγή οδηγιών με τον συνήγορο υπεράσπισης (<i>Stanford</i> , αλλά βλ. <i>Timergaliyev</i>).
Προσφεύγων υπό την επίδραση αντικαταθλιπτικών φαρμάκων που συμμετείχε σε δίκη, λαμβάνοντας υπόψη την ικανότητα να συμβουλευτείται ελεύθερα τον δικηγόρο του (<i>Liebreich</i> , Δεκέμβριος).

Δημόσιος χαρακτήρας της ακροάσεως – παρουσία τρίτων και μέσω μαζικής ενημέρωσης

Σκοπός αυτής της αρχής είναι η προστασία των διαδίκων και των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες από ενδεχόμενη μυστική απονομή της δικαιοσύνης καθώς και η διασφάλιση μεγαλύτερης δημοσιότητας της δικαιοσύνης για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης της κοινωνίας στο δικαστικό σώμα (*Axen*).

Με τη βοήθεια της διάταξης αυτής, ο Τύπος μπορεί να ασκεί τα καθήκοντά του ως “δημόσιος φύλακας”, τα οποία κατοχυρώνονται επίσης από το άρθρο 10 της Σύμβασης.

Πρόκειται σαφώς για ένα σχετικό δικαίωμα, καθώς στη διατύπωση του άρθρου 6 § 1 αναφέρονται εξαιρέσεις, ωστόσο το τεκμήριο πρέπει πάντα να είναι υπέρ της δημόσιας ακρόασεως, καθώς ο αποκλεισμός πρέπει να αιτιολογείται αυστηρά λόγω των περιστάσεων της υπόθεσης -αυστηρό κριτήριο της αναγκαιότητας (*Campbell και Fell*, § § 86 - 92).

Απλά και μόνο ο "τεχνικός" χαρακτήρας της υπόθεσης δεν αποτελεί ικανό λόγο αποκλεισμού του κοινού (*Vernes κατά Γαλλίας*).

Σε οικογενειακές υποθέσεις που αφορούν παιδιά, είναι σημαντικό να αισθάνονται οι διάδικοι και μάρτυρες ότι μπορούν να εκφραστούν με ειλικρίνεια για πολύ προσωπικά ζητήματα, χωρίς το φόβο της δημόσιας περιέργειας ή του σχολιασμού (*B. και N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 32-49).

Ενώ στις περισσότερες σωφρονιστικές πειθαρχικές υποθέσεις δικαιολογείται η ακρόαση κεκλεισμένων των θυρών, δεν ισχύει το ίδιο σε υποθέσεις που αφορούν νέες ποινικές διώξεις εναντίον κρατουμένων (*Campbell και Fell*).

Σε περίπτωση που μια νέα ποινική δίκη πρόκειται να λάβει χώρα εντός των ορίων ενός σωφρονιστικού καταστήματος, οι αρχές πρέπει να λάβουν ειδικά μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι το κοινό ενημερώνεται για τη δίκη και τα τεκταινόμενα της διαδικασίας, καθώς και ότι έχει το δικαίωμα να παραστεί στη δίκη (*Riepan*, § § 25 έως 41).

Εκτός από σωφρονιστικές πειθαρχικές υποθέσεις, καμιά άλλη διαδικασία δεν θα πρέπει να διεξάγεται εξ ορισμού *κεκλεισμένων των θυρών*. Κάθε δικαστήριο θα πρέπει να εξατομικεύει την απόφασή του να αποκλείσει το κοινό, ακόμη και σε περιπτώσεις που ο διάδικος ανήκει σε ομάδα που είναι ευάλωτη στη δημοσιότητα: η γενική αναφορά σε μια νομική διάταξη που προστατεύει το ιατρικό απόρρητο των ασθενών, για παράδειγμα, δεν αρκεί για να αποκλείσει το κοινό σε μια υπόθεση ιατρικής αμέλειας, εκτός αν υπάρχει μια λογική σύνδεση μεταξύ του αντικειμένου της συγκεκριμένης υπόθεσης και της κατάστασης του προσφεύγοντος ως μέλους ομάδας που είναι ευάλωτη απέναντι στη δημοσιότητα (*Diennet*).

Η αποτυχία διεξαγωγής δημόσιας ακρόασεως σε πρώτο βαθμό δεν αποκαθίσταται με το άνοιγμα της προσφυγής στο κοινό, εκτός αν το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έχει πλήρη αρμοδιότητα επανεξέτασης (*Diennet*). Την ίδια στιγμή, δεν υπάρχει δικαίωμα σε δημόσια ακρόαση επί προσφυγής όπου η διαδικασία σε πρώτο βαθμό ήταν ανοιχτή στο κοινό, εκτός αν πρόκειται για προσφυγή που δεν είναι απλώς επί νομικών ζητημάτων (*Axen*).

Παραβιάσεις της αρχής της δημοσιότητας

Εξ ορισμού αποκλεισμός του κοινού σε πειθαρχική διαδικασία κατά ιατρού με γενική αναφορά στον κίνδυνο αποκάλυψης του ιατρικού απορρήτου, χωρίς να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η υπόθεση αφορούσε γενική πρακτική των επισκέψεων δια αλληλογραφίας και όχι το συγκεκριμένο αρχείο ενός ασθενούς - έλλειψη εξατομίκευσης (*Diennet*). Παρόμοια περίπτωση στο πλαίσιο διαδικασίας σχετικά με τη δήμευση των περιουσιακών στοιχείων υπόπτου μέλους της μαφίας, όπου οι διαδικασίες διεξήχθησαν κεκλεισμένων των θυρών σύμφωνα με νομική απαίτηση (*Boccellari και Rizza κατά Ιταλίας*).

Δίκη κεκλεισμένων των θυρών που αφορούσε νέες κατηγορίες κατά καταδικασθέντος κρατουμένου, χωρίς κανένα μέτρο να έχει ληφθεί από τις αρχές για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με την ημερομηνία και τον τόπο διεξαγωγής της δίκης μέσα στις φυλακές (*Riepan*).

Ακρόαση που διεξήχθη σε φυλακές υψίστης ασφαλείας. Το κοινό έπρεπε να λάβει άδεια από τις αρχές των φυλακών για να παρακολουθήσει τη δίκη και να υποβληθεί σε σωματική έρευνα (*Hummator κατά Αζερμπαϊτζάν*).

Μη παραβίαση της αρχής της δημοσιότητας

Κεκλεισμένων των θυρών ακρόαση οικογενειακής υπόθεσης για τον καθορισμό της διαμονής των παιδιών, λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη των διαδίκων και των μαρτύρων να μιλούν για πολύ προσωπικά ζητήματα (*N. και B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

Πειθαρχικές υποθέσεις εναντίον κρατουμένων *κεκλεισμένων των θυρών* λόγω πρακτικών ζητημάτων και θέματος ασφάλειας, τα οποία θα καταστύσαν ανέφικτη μια άλλη προσέγγιση – έννοια της δυσανάλογης επιβάρυνσης (*Campbell και Fell*).

Ακρόαση προσφυγής επί νομικών ζητημάτων *κεκλεισμένων των θυρών*, αφού η διαδικασία σε πρώτο βαθμό ήταν δημόσια (*Axen*).

Δημόσιος χαρακτήρας της απόφασης

Δεν υπάρχει καμία υποχρέωση για το δικαστήριο να απαγγείλει την πλήρη απόφαση σε δημόσια συνεδρίαση. Η γραπτή δημοσίευση είναι επαρκής (*Pretto και άλλοι*).

Η απόφαση πρέπει να είναι διαθέσιμη για διαβούλευση στη γραμματεία του δικαστηρίου (*Pretto και άλλοι*).

Το γεγονός ότι η ακροαματική διαδικασία *κεκλεισμένων των θυρών* δικαιολογείται βάσει του άρθρου 6, *συνεπάγεται* ενδεχομένως περιορισμένη πρόσβαση στη δικαστική απόφαση που εκδόθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας, εφόσον αυτή συνοδεύεται από επαρκείς εγγυήσεις που επιτρέπουν *ad hoc* αιτήματα πρόσβασης σε αυτή από το κοινό (*P. και B.*).

Αυτή η αρχή δεν *συνεπάγεται* καμία οικονομική ή άλλη θετική υποχρέωση του κράτους να πληρώνει για γραπτό αντίγραφο της δικαστικής απόφασης ή να παράσχει στον προσφεύγοντα γραπτή έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου. Το βάρος πέφτει έτσι στον προσφεύγοντα ο οποίος θα πρέπει να επιδείξει τη *δέουσα επιμέλεια* στις προσπάθειές του να λάβει γνώση της αιτιολογίας της προσβαλλομένης απόφασης, συμπεριλαμβανομένων των ερωτήσεων προς το δικηγόρο του ή τη γραμματεία του δικαστηρίου, εάν αυτό είναι απαραίτητο (*Jodko, Δεκέμβριος*).³¹

³¹ Βλ. επίσης παραπάνω σελ. 24, Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις

Παράδειγμα παραβίασης της αρχής του δημόσιου χαρακτήρα της αποφάσεως

- ✧ το δικαστήριο απήγγειλλε μόνο το διατακτικό της αποφάσεως κατά τη διάρκεια της δημόσιας ακρόασης στέλνοντας ένα πλήρες αντίγραφο της γραπτής αποφάσεως (μαζί με την αιτιολογία) αποκλειστικά στα διάδικα μέρη σε μεταγενέστερο χρόνο. Το κοινό δεν είχε πρόσβαση στη γραμματεία του δικαστηρίου (*Ryakib Biryukov κατά Ρωσίας*).

Παραδείγματα μη παραβίασης της αρχής της δημοσιότητας της αποφάσεως

- ✧ μη απαγγελία της αποφάσεως του ακυρωτικού δικαστηρίου σε δημόσια ακρόαση (*Pretto και άλλοι*)
- ✧ περιορισμένη πρόσβαση του κοινού στην απόφαση δικαστηρίου σε υπόθεση τύπου διαμονής παιδιού, όπου τα δικαστήρια είχαν, ωστόσο, το δικαίωμα χορήγησης πρόσβασης, κατόπιν αιτήματος σε μέλος του κοινού που είχε επιδείξει διαπιστωμένο ενδιαφέρον (*N. και B.*)
- ✧ μη παράδοση γραπτής έκδοσης δικαστικής αποφάσεως στο σωφρονιστικό κατάστημα όπου ο κρατούνταν ο προσφεύγων, υπό το βάρος της διαπιστωθείσας απουσίας ενεργειών από πλευράς του για να λάβει αυτή την απόφαση (*Jodko*, Δεκέμβριος).

Χαρακτηριστικά της “δίκαιης” δίκης στις ποινικές διαδικασίες

Περίληψη

Τρεις προβληματικές περιοχές δημιουργούν πρόσθετες σιωπηρές απαιτήσεις στο πλαίσιο της «δίκαιης» δίκης σε ποινικές υποθέσεις:

- ✧ υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης (*Ramanauskas*)
- ✧ δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης (*Saunders*)
- ✧ δικαίωμα μη απέλασης ή έκδοσης σε χώρα όπου μπορεί το άτομο να έλθει αντιμέτωπο με κατάφωρη άρνηση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (*Mamatkulov και Askarov*).

Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης

Η νομολογία του Δικαστηρίου χρησιμοποιεί τον όρο αστυνομική παγίδευση (*Khudobin κατά Ρωσίας*, § § 128-137) εναλλακτικά με τη φράση αστυνομική υποκίνηση (*police incitement*), (*Ramanauskas*) – η οποία πηγάζει από τον γαλλικό όρο αστυνομική προβοκάτσια (*provocation policière*), (*Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας*, § § 34-39) - αλλά οι όροι αυτοί ερμηνεύονται κατά τρόπο ισοδύναμο για τους σκοπούς της Σύμβασης.

Μολονότι η νομολογία του Δικαστηρίου χρησιμοποιεί επίσης εναλλακτικά - και κάπως συγκεχυμένα - τους όρους αστυνομική υποκίνηση (*police incitement*) και ηθική αυτουργία (*incitement*) για την ίδια υπόθεση, είναι προφανές ότι δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά μεταξύ τους, υπό την έννοια τόσο του νομικού καθεστώτος του ζητήματος (η αστυνομική υποκίνηση σχετίζεται με την ηθική αυτουργία του εγκλήματος στο πλαίσιο επίσημης έρευνας) όσο και από την άποψη της έντασης των γεγονότων: ενώ η απόπειρα δωροδοκίας μπορεί να θεωρηθεί υποκίνηση δεν ισοδυναμεί κατ'ανάγκη με παγίδευση (*Miliniene κατά Λιθουανίας*, § § 35 - 41).

Όπως το Δικαστήριο αναγνώρισε για πρώτη φορά στην υπόθεση *Teixeira de Castro*, η παγίδευση συντελείται εξαρχής και οριστικά, με στόχο να στερήσει από ένα πρόσωπο το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (§ 39). Η έννοια της παγίδευσης ορίστηκε αργότερα στην υπόθεση *Ramanauskas* (§ 55), ως συντελούμενη όταν κρατικοί φορείς δεν περιορίζονται στη διερεύνηση της εγκληματικής δράσης κατά έναν ουσιαστικά παθητικό τρόπο, αλλά ασκούν τέτοια επιρροή, ώστε υποκινούν την τέλεση αδικήματος που σε διαφορετική περίπτωση δεν θα είχε διαπραχθεί, προκειμένου να προσκομίσουν αποδεικτικά στοιχεία και να ασκήσουν δίωξη.

Στην υπόθεση *Khudobin* το Δικαστήριο ανέφερε περαιτέρω ότι όλα τα στοιχεία που λαμβάνονται μέσω αστυνομικής παγίδευσης πρέπει να αποκλειστούν (§ § 133-135, αλλά δείτε σε αντίθεση, τη συνήθη πολύ πιο επιφυλακτική στάση, όσον αφορά το παραδεκτό μη επαρκών στοιχείων άλλου είδους, στην υπόθεση *Schenk, Khan και Bykov κατά Ρωσίας* [GC], § § 88 - 105).

Αν και η νομολογία του Δικαστηρίου δεν αναφέρει ρητά ότι η καταδίκη από αστυνομική παγίδευση είναι παράνομη θα πρέπει να θεωρηθεί ως μία από τις σπάνιες παραβιάσεις της απαίτησης της "δίκαιης" δίκης βάσει της οποίας έχουν εκδικαστεί αποζημιώσεις για υλική ζημία (διαφυγόντα κέρδη) παράλληλα με ηθική βλάβη σύμφωνα με το άρθρο 41 (*Ramanauskas*, § § 87-88).

Η προστασία απέναντι στην αστυνομική παγίδευση είναι απόλυτη καθώς ακόμη και το δημόσιο συμφέρον για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, της διακίνησης ναρκωτικών ή της διαφθοράς, δεν μπορεί να αιτιολογήσει καταδίκη βάσει αποδεικτικών στοιχείων που προκύπτουν από αστυνομική παγίδευση (*Teixeira de Castro*, § 36, *Rama-naus-kas* § § 49 έως 54).

Η αρχική προσέγγιση του Δικαστηρίου ως προς την εξέταση αστυνομικής παγίδευσης χαρακτηρίζεται από μια μικτή εξέταση που ενσωματώνει υποκειμενικά στοιχεία – εάν δηλαδή ο προσφεύγων είχε την προδιάθεση να διαπράξει το αδίκημα πριν από την παρέμβαση των μυστικών αστυνομικών, τοποθετώντας το βάρος της ευθύνης όσον αφορά την εξέλιξη της υποκειμενικής προδιάθεσης στην επιρροή της μυστικής ανάκρισης- καθώς και αντικειμενικά στοιχεία, όπως η έλλειψη δικαστικής εποπτείας της ανάκρισης και η αποτυχία της αστυνομίας να διεξάγει την ανάκριση κατά έναν ουσιαστικά παθητικό τρόπο (*Teixeira de Castro*, § § 36-39).

Έπειτα από την απόφαση *Ramanauskas* (§ 56), το υποκειμενικό κριτήριο φαίνεται να εγκαταλείπεται οριστικά, καθώς το Δικαστήριο έκρινε ως μη συναφή την λανθάνουσα εγκληματική πρόθεση του υποκειμένου (την ύπαρξη δηλαδή προδιάθεσης) πριν την επέμβαση των αστυνομικών. Αυτό που αποτελεί συναφές στοιχείο είναι το εάν το υποκείμενο είχε άρchiσε να ενεργεί βάσει λανθάνουσας εγκληματικής πρόθεσης πριν την αστυνομική παρέμβαση. Επομένως, δεν υπάρχει διαφορά, όσον αφορά τους σκοπούς της αστυνομικής παγίδευσης, μεταξύ της δημιουργίας εγκληματικής πρόθεσης εκεί που δεν υπήρχε προηγουμένως και της έκφρασης μιας προϋπάρχουσας λανθάνουσας εγκληματικής προδιάθεσης, καθιστώντας την προσέγγιση του Δικαστηρίου ουσιαστικά αντικειμενική.

Στην υπόθεση *Bannikova κατά Ρωσίας* (§ § 66-79), το Δικαστήριο πρότεινε δύο στάδια εξέτασης αποτελούμενα από: α) ένα ουσιαστικό κριτήριο (στο πλαίσιο της αντικειμενικής προσέγγισης) όπου το κρίσιμο ερώτημα είναι εάν τα αστυνομικά όργανα παρέμειναν εντός των ορίων της «ουσιαστικά παθητικής» συμπεριφοράς ή τα υπερέβησαν και γ) ένα διαδικαστικό κριτήριο όπου το ερώτημα είναι κατά πόσον ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να θέσει το θέμα της αστυνομικής παγίδευσης αποτελεσματικά κατά τη διάρκεια των εσωτερικών διαδικασιών και πώς αυτό αντιμετωπίστηκε από τα εθνικά δικαστήρια.

Παραδείγματα αστυνομικής παγίδευσης

Μη εποπτευόμενη έρευνα στην οποία δύο αστυνομικοί προμηθεύτηκαν μικρή ποσότητα ναρκωτικών από προσφεύγοντα χωρίς ποινικό μητρώο, όπου δεν συνέτρεχε βάσιμος λόγος αστυνομικής επέμβασης προκειμένου για τη διεξαγωγή της έρευνας (*Teixeira de Castro*).

Καταδίκη για ναρκωτικά μέσω εκκλήσεων ανθρωπιάς (*Vanyan*).

Απουσία επαρκούς αιτιολογίας αστυνομικής επέμβασης για την έναρξη έρευνας, όπου ο κατηγορούμενος υπήρξε τυχαίος και όχι εξ αρχής ορισμένος στόχος έρευνας για εμπορία ναρκωτικών (*Khudobin*).

Απουσία συνάφειας σύμφωνα με τα εθνικά δικαστήρια σχετικά με το ρόλο που διαδραμάτισε στην έρευνα ιδιώτης- πληροφοριοδότης ο οποίος είχε

υποκινήσει τον προσφεύγοντα (που ήταν εισαγγελέας) σε αδίκημα δωροδοκίας, πριν ενημερώσει τις αρχές και αποκτήσει στη συνέχεια άδεια για να ενεργήσει ως μυστικός αστυνομικός (*Ramanauskas*, αλλά βλ. *Miliniene*).

Το «ουσιαστικό» κριτήριο της ανάλυσης οδηγεί στην επανεξέταση από το Δικαστήριο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης και της ποιότητας της νομικής βάσης κατά το εσωτερικό δίκαιο που ρυθμίζει τις μυστικές αστυνομικές επιχειρήσεις. Η αντικειμενική προσέγγιση του Δικαστηρίου οδηγεί σε μια μάλλον περίπλοκη σωρευτική ανάλυση των διαφόρων στοιχείων που αφορούν τη διευρεύνηση των πραγματικών περιστατικών – με επίκεντρο το κατά πόσον οι αρχές προκάλεσαν τον κίνδυνο ένας συνηθισμένος λογικός άνθρωπος να διαπράξει ένα αδίκημα υπό την επίδραση της αστυνομικής επέμβασης - καθώς και σε μια πιο αυστηρή κανονιστική διερεύνηση, εμποδίζοντας δηλαδή τις αρχές να χρησιμοποιούν αθέμιτες μεθόδους που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αστυνομική παγίδευση και απαιτώντας τον πιο ενεργό ρόλο των εθνικών δικαστηρίων για την προστασία απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο (*Ramanauskas*, § § 49-74, *Bannikova*). Τα σημαντικότερα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο αυτό είναι:

- ✧ αν οι ειδικές ενέργειες των μυστικών αστυνομικών που οδήγησαν στη διάπραξη αδικήματος είχαν τεθεί υπό την κατάλληλη εποπτεία, κατά προτίμηση από δικαστή (*Teixeira de Castro*, § § 37-38).
- ✧ αν οι αρχές είχαν βάσιμη αιτιολογία αστυνομικής επέμβασης για την έναρξη της επιχείρησης, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη ενός συγκεκριμένου, εξ αρχής ορισμένου και όχι τυχαία επιλεγμένου στόχου (*Khudobin*, § 134). Επιπλέον θα πρέπει να υπάρχουν πληροφορίες οι οποίες να δικαιολογούν τις υποψίες εμπλοκής του στόχου σε αδίκημα (*Teixeira de Castro*, § § 37-38).
- ✧ ο στόχος είχε την εκτέλεση αξιόπινων πράξεων – οι οποίες και θα αποτελούσαν μέρος των αποδεικτικών στοιχείων εναντίον του- πριν την επέμβαση των αρχών (*Eurofinacom κατά Γαλλίας*, Δεκέμβριος).
- ✧ αν οι αρχές παρέμειναν ουσιαστικά παθητικές κατά τη διάρκεια της έρευνας – γεγονός που καθορίζεται με την εξέταση, πρώτα και κύρια, της πραγματικής έκτασης της εμπλοκής των αρχών (*Ramanauskas*, § 71).
- ✧ αν οι αρχές, έχοντας χρησιμοποιήσει ιδιώτη-πληροφοριοδότη ως πράκτορα κατά τη διάρκεια της επιχείρησης, αναλαμβάνουν την ευθύνη σε σχέση με τα κίνητρα και τις ενέργειες του εν λόγω ατόμου, προκειμένου να αποτραπεί η ιδιωτικοποίηση της παγίδευσης (*Ramanauskas*, § § 62-65).
- ✧ όταν ιδιώτης-πληροφοριοδότης παίρνει την πρωτοβουλία να υποβάλει αίτημα στις αρχές καταγγέλλοντας την υποτιθέμενη ροπή του στόχου προς αξιόπινες πράξεις τότε απαιτείται η επιβεβαίωση απουσίας τυχόν υστεροβουλίας εκ μέρους του πληροφοριοδότη (*Miliniene*, § § 37-41).
- ✧ όταν ένας ιδιώτης-πληροφοριοδότης χρησιμοποιείται, θα πρέπει να εξετάζεται όλο το ιστορικό από την αρχή ακόμη της αξιόπινης πράξης, ανεξάρτητα από το στάδιο της επίσημης παρέμβασης από το κράτος. Ενώ έχει επισημανθεί ότι οι αρχές δεν μπορούν να κάνουν εκ των υστέρων (ex post facto) χρήση των αποτελεσμάτων ιδιωτικά υποκινούμενης ποινικής πράξης (*Ramanauskas*, § § 62 έως 65), παραμένει ασαφές ποιος είναι ο επιτρεπόμενος βαθμός υποκίνησης, την οποία αναλαμβάνουν ιδιώτες-πληροφοριοδότες στην αρχική φάση πριν από την παρέμβαση των αρχών, και αν ο επιτρεπόμενος βαθμός είναι διαφορετικός (λιγότερο αυστηρός) σε σχέση με αυτόν που επιτρέπεται σε έρευνες που διεξάγονται χωρίς τη συμμετοχή ιδιωτών-πληροφοριοδοτών (*Miliniene*, § § 37-41).
- ✧ προκειμένου να εξακριβωθεί αν οι αρχές παρέμειναν ουσιαστικά παθητικές δύναται επίσης να λαμβάνεται υπόψη η απουσία παράτυπων μεθόδων άσκησης πίεσης, όπως είναι οι εξής:
  - η κραυγαλέα παρακίνηση (*Ramanauskas*, §67)
  - οι εκκλήσεις ανθρωπιάς (*Vanyan*, §§46-47)
  - ο δελεασμός με στόχο την εξασφάλιση πιο σοβαρής καταδίκης (*Vanyan*) και, ενδεχομένως,
  - οι υποσχέσεις υπέρογκου κέρδους

- ✧ Η απόπειρα δελεασμού ατόμων που αποτελούν στόχο ώστε να ολοκληρώσουν την τέλεση μιας αξιόποινης πράξης - για παράδειγμα η προσφορά χρημάτων προκειμένου να καταγραφεί η υποτιθέμενη πρακτική αποδοχής δωροδοκιών- δεν παραβιάζει εξ ορισμού την αρχή της ουσιαστικά παθητικής έρευνας (Milinienè, § 37-41).
- ✧ Εάν το παραπάνω «ουσιαστικό» κριτήριο της εξέτασης αποδεικνύεται ασαφές, (*Bannikova*), μόνο τότε το Δικαστήριο μπορεί να προβεί σε "διαδικαστική" επισκόπηση της ικανότητας του προσφεύγοντος να εγείρει το θέμα της αστυνομικής παγίδευσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Σε αυτήν την περίπτωση οι σχετικές πτυχές που πρέπει να αξιολογηθούν είναι:
- ✧ το εθνικό δίκαιο θα πρέπει να παρέχει στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να θέσει το θέμα της αστυνομικής παγίδευσης κατά τη διάρκεια της δίκης, μέσω ένστασης, καταφατικής υπεράσπισης ή με άλλο τρόπο (*Ramanauskas*, § 69). Τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να προβαίνουν σε προσεκτική εξέταση της δικογραφίας κάθε υπόθεσης με σκοπό να αποκλείσουν στοιχεία που έχουν ληφθεί μέσω αστυνομικής παγίδευσης (*Khudobin*, § 133-135).
- ✧ αναλόκειται στον προσφεύγοντα να εγείρει το ζήτημα και να αμυνθεί έναντι *prima facie* αστυνομικής παγίδευσης (*Khudobin*, § 69). Το βάρος της απόδειξης στη συνέχεια περνά στην κατηγορούσα αρχή προκειμένου να αντικρούσει τους ισχυρισμούς του (*Ramanauskas*, § 70).
- ✧ Η κατηγορούσα αρχή θα πρέπει να προσκομίσει αδιάσειστες αποδείξεις κατά των ισχυρισμών του προσφεύγοντος για αστυνομική παγίδευση. Σε περίπτωση αμφιβολίας, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να εξάγουν συμπεράσματα που δεν έχουν σαφώς αποδειχθεί (*Ramanauskas*, § 70), αλλά τα οποία πιθανόν αποτελούν σχετικό τεκμήριο της αστυνομικής παγίδευσης όταν υποστηρίζονται επαρκώς από την *prima facie* υπόθεση του προσφεύγοντος. Το κριτήριο/πρότυπο της απόδειξης τοποθετείται μεταξύ των «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας» και των σαφών και πειστικών αποδείξεων.

Παραδείγματα μη αστυνομικής παγίδευσης

Οι αρχές είχαν βάσιμους λόγους υποψίας ότι ο προσφεύγων συμμετείχε στην επιχείρηση και ότι δεν του ασκήθηκε πίεση για λαθρεμπόριο ναρκωτικών στο πλαίσιο κατάλληλα εποπτευόμενης έρευνας (*Sequiera*, Δεκέμβριος).

Προσφορά από ερευνώντες αστυνομικούς για αποδοχή υπηρεσιών παράνομης πορνείας που κατήγγειλε η προσφεύγουσα εταιρεία αλλά αποτελούσε ένα μόνο μέρος των αποδεικτικών στοιχείων εναντίον της. Επιπλέον, η προσφορά είχε γίνει αφότου η εναγόμενη εταιρεία είχε ήδη ξεκινήσει τις ενέργειες για τις οποίες διώχθηκε τελικά (*Eurofinacom*, Δεκέμβριος).

Αποδοχή δωροδοκίας από δικαστή υποκινούμενη από οικονομικό δέλεαρ που προσέφερε ιδιώτης- πληροφοριοδότης ο οποίος ενεργούσε ως μυστικός πράκτορας, στο πλαίσιο βάσιμης αιτιολογίας αστυνομικής επέμβασης για την έναρξη της έρευνας: δηλαδή, καταγγελία πληροφοριοδότη σχετικά με την απαίτηση δωροδοκίας του προσφεύγοντα, ενώ ακολούθησε επαρκής έρευνα ως προς την απουσία υστεροβουλίας του πληροφοριοδότη. Η έρευνα ήταν εποπτευόμενη - αν και από την κατηγορούσα αρχή και όχι από το δικαστήριο, ενώ ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί έναντι της αστυνομικής παγίδευσης κατά τη διάρκεια της δίκης (*Miliniéné*, αλλά βλ. *Ramanauskas*).

Συμμετοχή πληροφοριοδότη της αστυνομίας σε αγορά ναρκωτικών στο πλαίσιο των καταγεγραμμένων συνομιλιών του προσφεύγοντος με τρίτους σχετικά με τη σχεδιαζόμενη συμφωνία, τις οποίες είχαν στην κατοχή τους οι αρχές, λαμβάνοντας υπόψη επίσης την εις βάθος διερεύνηση της υποτιθέμενης αστυνομικής παγίδευσης από τα εθνικά δικαστήρια (*Bannikova*).

Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης- εξαναγκασμένη ομολογία

Γενικές αρχές

Το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 δεν επιτρέπει τη δίωξη μέσω αποδεικτικών στοιχείων που συνελέγησαν αφηφώντας τη θέληση του κατηγορουμένου να μην καταθέσει εναντίον του εαυτού του. Το δικαίωμα σιωπής δεν περιορίζεται στην άμεση αποδοχή αδικοπραγίας, αλλά αφορά και κάθε δήλωση που μπορεί αργότερα να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας προς υποστήριξη της δίωξης (*Aleksandr Zaichenko κατά Ρωσίας*, § § 52-60).

Η νομολογία του Δικαστηρίου περιλαμβάνει τρία βασικά είδη καταστάσεων, οι οποίες αφηφούν τη βούληση των κατηγορουμένων που είχαν αποφασίσει να μην καταθέσουν: α) υποχρέωση κατάθεσης που επιβάλλεται από τη νομοθεσία υπό την απειλή κυρώσεων (*Saunders*) ,όπου η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει επίσης την καταχρηστική αντιστροφή του βάρους της απόδειξης, όταν ο κατηγορούμενος πρέπει να αποδείξει την αθωότητά του, β) εξαναγκασμός, ο οποίος μπορεί να είναι σωματικός (*Jalloh κατά Γερμανίας*, § § 103-123, *Ashot Harutyunyan*, § § 58-66) ή ψυχολογικός (*Gäfgen κατά Γερμανίας*, § § 169-188) και γ) εξαναγκασμός με τεχνικές που αφορούν τη χρήση μυστικών ανακριτικών μεθόδων (*Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 45-53).

Το επίπεδο της απόδειξης που καλείται να παρουσιάσει η κατηγορούσα αρχή προκειμένου να αποδείξει την ενοχή του κατηγορουμένου σε ποινική υπόθεση πρέπει να είναι, κατά κανόνα, πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας (*Barberà, Messegué και Jabardo*).

Το δικαίωμα σιωπής επικαλύπτεται από το τεκμήριο της αθωότητας δυνάμει του άρθρου 6 § 2. Ορισμένες υποθέσεις έχουν εξεταστεί σύμφωνα με αυτήν την τελευταία κατηγορία (*Salabiaku κατά Γαλλίας*, § § 26-30), οι περισσότερες όμως έχουν εκδικαστεί σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 6 (*Funke κατά Γαλλίας*, § § 41-45).

Το δόγμα του τετάρτου βαθμού δεν επιτρέπει, κατά κανόνα, την επανεξέταση σύμφωνα με το άρθρο 6 του παραδεκτού των αποδεικτικών στοιχείων (*Schenk*), εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως εκείνες που αφορούν την αστυνομική παγίδευση³² ή την προδήλως αυθαίρετη αποδοχή των αποδεικτικών στοιχείων από τα εθνικά δικαστήρια (*Osmanagaoglu κατά Τουρκίας*, § § 47-52).

³² Βλ. παραπάνω, σελ. 60, Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης.

Μολονότι η νομολογία του Δικαστηρίου σπάνια έχει υποδείξει ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 6 είναι ένα σχετικό δικαίωμα, η πραγματική προσέγγιση του Δικαστηρίου - τουλάχιστον βάσει του δικαιώματος σιωπής - είναι περισσότερο σχετική, απαιτώντας συνήθως να εξετασθεί το αν έχει παραβιαστεί ή όχι η ουσία του δικαιώματος. Υπό το φως αυτής της ανάλυσης της ουσίας του δικαιώματος, οι συνισταμένες μιας δίκαιης δίκης δεν μπορούν να υπόκεινται σε ένα ενιαίο και αμετάβλητο κανόνα αλλά εξαρτώνται σε κάποιο βαθμό από τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης. Ως εκ τούτου, ορισμένες φορές προαπαιτείται μια *sui generis* εξέταση του κριτηρίου της αναλογικότητας, ιδίως όσον αφορά τα πλημμελήματα, για την αιτιολόγηση της διαπίστωσης της μη παραβίασης του άρθρου 6 (*O'Halloran και Francis*).

Κατά την εξέταση της ουσίας του δικαιώματος εφαρμόζονται τα ακόλουθα τρία βασικά κριτήρια για να διαπιστωθεί αν ο εξαναγκασμός ή οι πιέσεις επί της θέλησης του κατηγορουμένου επιτρέπονται σύμφωνα με το άρθρο 6: α) η φύση και ο βαθμός των πιέσεων που χρησιμοποιούνται για τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων, β) το βάρος του δημόσιου συμφέροντος στην έρευνα και την τιμωρία του συγκεκριμένου αδικήματος και γ) η ύπαρξη των σχετικών εγγυήσεων κατά τη διαδικασία καθώς και το είδος της χρήσης οποιουδήποτε υλικού λαμβάνεται κατά αυτόν τον τρόπο (*Jalloh*, § 117).

Κατά γενικό κανόνα, τα στοιχεία που λαμβάνονται από εξαναγκασμό δεν πρέπει να φέρουν αποφασιστικό ή σημαντικό βάρος στην αρχιτεκτονική της ενοχοποιητικής απόφασης (*Saunders*). Η αποδοχή συμπληρωματικών ή μη ουσιωδών στοιχείων - εκτός από τις περιπτώσεις που λαμβάνονται μέσω κακομεταχείρισης - ενδέχεται να μη συνιστά παραβίαση του άρθρου 6, ακόμη και αν τα στοιχεία αυτά ελήφθησαν κατά παράβαση του εσωτερικού δικαίου (*Khan*, § § 35-37) ή των αυτόνομων απαιτήσεων της Σύμβασης (*Gäfgen*).³³

Αποδεικτικά στοιχεία που λαμβάνονται με βασανιστήρια δεν γίνονται αποδεκτά υπό οποιεσδήποτε συνθήκες, ακόμη και αν δεν αποτελούν κρίσιμα ή καθοριστικά στοιχεία κατά του κατηγορουμένου, υπό την προϋπόθεση ότι τα βασανιστήρια έχουν διαπιστωθεί από το Δικαστήριο (*Yusuf Gezer κατά Τουρκίας*, § § 40-45). Ωστόσο, ο αποκλεισμός των αποδεικτικών στοιχείων που συγκεντρώνονται παρά τη θέληση του κατηγορουμένου δεν απαιτείται πάντα από το άρθρο 6, όταν ο εξαναγκασμός σχετίζεται μόνο αμυδρά με τα ενοχοποιητικά στοιχεία επί των οποίων βασίστηκε η καταδίκη. Έτσι, η χρήση των υλικών αποδείξεων, που ανακάλυψε η αστυνομία με τη βοήθεια πληροφοριών που αποσπάστηκαν μετά από απειλές για βίαιη συμπεριφορά δεν θεωρήθηκε αντίθετη προς το άρθρο 6 § 1, σε υπόθεση, όπου ο κατηγορούμενος μπροστά στην ισχύ όλων τα αποδεικτικών στοιχείων εναντίον του παραδέχθηκε την ενοχή του κατά την εσωτερική διαδικασία για άλλη μια φορά σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας, και όπου ο εξαναγκασμός χρησιμοποιήθηκε όχι για να αποδείξει την ενοχή του κατηγορουμένου, αλλά για να σωθεί το θύμα του εγκλήματος (*Gäfgen*).

Δεν είναι σαφές αν η αστυνομία πρέπει πάντα να προειδοποιεί τον ύποπτο για το δικαίωμά του να σιωπήσει. Μια επίσημη προειδοποίηση είναι φαινομενικά απαραίτητη πριν από την πρώτη ανάκριση, όπου υπάρχουν πιθανότητες το άτομο που ανακρίνεται να μετατραπεί σε ύποπτο και η ανάκριση λαμβάνει χώρα σε κατάσταση άγχους ή εκφοβισμού και απουσία δικηγόρου. Δεδομένης της ύπαρξης κατάλληλων εγγυήσεων, τυχόν παραίτηση του δικαιώματος σιωπής θεωρείται μη συναφής (*Aleksandr Zaichenko κατά Ρωσίας*, § § 52-60).

Όταν η καταδίκη βασίζεται σε κατάθεση που λαμβάνεται από έναν εκ των δύο συγκατηγορουμένων - και έχει υπάρξει σοβαρή παραβίαση του δικαιώματος σιωπής του πρώτου εξ αυτών- το γεγονός αυτό μπορεί να διαταράξει την απαίτηση της "δίκαιης" δίκης σε σχέση με τον δεύτερο κατηγορούμενο (*Lutsenko κατά Ουκρανίας*, § § 44 - 53).

Υποχρεώσεις που επιβάλλονται από το νόμο

Η Σύμβαση, συμπεριλαμβανομένων των άρθρων 3, 5 και 6, επιτρέπει την ύπαρξη νόμων που επιβάλλουν υποχρεώσεις αστικής φύσεως όπως είναι για παράδειγμα η ενημέρωση της αστυνομίας σχετικά με την ταυτότητα κάθε ατόμου (*Vasileva κατά Δανίας*, § § 32 - 43) – η οποία ενισχύεται περαιτέρω από την υποχρέωση

³³ Για περισσότερες σχετικές πληροφορίες, βλ. παρακάτω, σελ. 68, *Βίαιες ανακριτικές μέθοδοι*.

υπακοής σε περίπτωση σύλληψης χωρίς αμφισβήτηση της αστυνομικής αρχής, διαφορετικά μπορεί υπάρξουν ακόμη και αρνητικές συνέπειες σε περίπτωση που προσφεύγων καταγγείλει χρήση βίας δυνάμει του άρθρου 3 (*Berlinski κατά Πολωνίας*, § § 59-65). Άλλες υποχρεώσεις αφορούν τη δήλωση εισοδήματος στις φορολογικές αρχές (*Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος) και την κατάθεση μαρτυρίας σε δίκη (*Serves κατά Γαλλίας*, § § 43-47).

Παρόλο που τεκμήρια επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων, όπως αυτά που επιβάλλονται μέσω της αντικειμενικής ευθύνης, υπάρχουν στα περισσότερα νομικά συστήματα, αυτά θα πρέπει να τίθενται υπό λογικά όρια (*Salabiaku*).

Σύμφωνα με την πρώτη κατηγορία επιτρεπόμενου καταναγκασμού ή πιέσεων- δηλαδή τη φύση και το βαθμό των ασκούμενων πιέσεων - θα πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση στον άμεσο καταναγκασμό, όπως ο κίνδυνος επιβολής προστίμου σε περίπτωση που κάποιος δεν παρουσιάστηκε να καταθέσει (*O'Halloran και Francis*, § 57).

Το άρθρο 6 αφήνει μεγαλύτερο περιθώριο στις αρχές, για παράδειγμα σε υπόθεση που η αστυνομία είχε περιορισμένο πεδίο εφαρμογής σύμφωνα με το νόμο ζητώντας από πιθανό ύποπτο να δώσει ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την ταυτότητα ενός οδηγού (*O'Halloran και Francis*, § 58). Αντιστρόφως, σε μια υπόθεση κατά την οποία ο προσφεύγων ήταν υποχρεωμένος να υποβάλει έγγραφα «οποιοδήποτε τύπου ενδιαφέροντος για τους ανακριτές» (*Funke*, § 30), δόθηκαν μικρότερα περιθώρια στις αρχές.

Σύμφωνα με το δεύτερο στοιχείο της εξέτασης - το κριτήριο του δημοσίου συμφέροντος - έμφαση θα πρέπει να δίνεται στη σοβαρότητα του αδικήματος υπό διερεύνηση καθώς και στη φύση και το πεδίο εφαρμογής της ποινής που επισύρει το αδίκημα, με αποτέλεσμα όσο λιγότερο αξιόποιο είναι το αδίκημα και όσο μικρότερη είναι η ποινή, τόσο μεγαλύτερος να είναι ο βαθμός εξαναγκασμού που επιτρέπεται βάσει του άρθρου 6 (*O'Halloran και Francis*, § 58). Ταυτόχρονα, όταν επιβάλλεται πρόστιμο εκτός του πλαισίου των σχετικών ποινικών διαδικασιών, ακόμη και πρόστιμο που ανέρχεται σε ασήμαντο ποσό, αυτό δεν εμποδίζει τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 (*Funke*), ανεξάρτητα από ενδεχόμενη τελική απαλλαγή από τις αρχικές κατηγορίες (*Shannon κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 26-40).

Αναφορικά με πιο σοβαρά αδικήματα, ενώ η υποχρέωση κατάθεσης μαρτυρίας σε δίκη δύναται να επιβληθεί για το σκοπό της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης (*Serve κατά Γαλλίας*, § § 43-47), οι αρχές δεν θα πρέπει, κατά κανόνα, να αναμένουν τη συνεργασία από την πλευρά του κατηγορουμένου (*Funke, Shannon*, § § 32-41), εκτός εάν πρόκειται για ήσσονα πλημμελήματα (*O'Halloran και Francis*).

Παραβιάσεις του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από το νόμο

Πρόστιμο για τη μη παραγωγή διαφόρων οικονομικών καταστάσεων (*Funke*) και εγγράφων που πιστοποιούν επενδύσεις (*J.B. κατά Ελβετίας*) ή την αδυναμία συνέντευξης στον ανακριτή (*Shannon*), ακόμη και αν τα πρόστιμα επιβλήθηκαν εκτός του πλαισίου των σχετικών ποινικών διώξεων για απάτη και ήταν ασήμαντα σε αξία και ανεξάρτητα από την τελική απαλλαγή από τις αρχικές κατηγορίες (*Shannon*).

Προσφεύγων υποχρεωμένος από το νόμο να συνεργαστεί σε κυβερνητική έρευνα για επιχειρηματικές συναλλαγές εταιρείας, ο οποίος τελικά καταδικάστηκε για απάτη βάσει δηλώσεών του κατά τη διάρκεια της έρευνας (*Saunders*).

Αντιστροφή του βάρους της απόδειξης: υποχρέωση για τον ιδιοκτήτη του αυτοκινήτου το οποίο ενεπλάκη σε ατύχημα (εγκατάλειψη τόπου ατυχήματος χωρίς παροχή βοήθειας) να αποκαλύψει την ταυτότητα του οδηγού (*Telfner*, αλλά βλ. *O'Halloran και Francis*).

Η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον αποδεκτό βαθμό εξαναγκασμού είναι μάλλον πολύπλοκη σε σχέση με ήσσονα αδικήματα, όπως οι τροχαίες παραβάσεις, όπου ορισμένες φορές έχει αποδοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος - για παράδειγμα στην ανάγκη περιφρούρησης της δημόσιας ασφάλειας μέσω της πρόληψης της υπερβολικής ταχύτητας - επιτρέποντας σχεδόν πλήρη αντιστροφή του βάρους της απόδειξης έναντι του κατηγορουμένου (*O'Halloran και Francis*), ενώ αντίθετα σε άλλες περιπτώσεις δεν έχει αιτιολογηθεί παρόμοια αντιστροφή (*Telfner κατά Αυστρίας*, § § 15-20).

Στο πλαίσιο του τρίτου στοιχείου της εξέτασης που αφορά τις ισχύουσες δικονομικές εγγυήσεις το βασικό κριτήριο είναι το κατά πόσον τα αποδεικτικά στοιχεία ήταν καθοριστικής και αποφασιστικής σημασίας για τη στοιχειοθέτηση της καταδίκης του κατηγορουμένου (*Saunders*).

Περισσότερος έλεγχος προβλέπεται για αδικήματα αντικειμενικής ευθύνης και όχι για αδικήματα όπου εφαρμόζονται αυτόματα τεκμήρια (*O'Halloran και Francis*, § 59, *Salabiaku*).

Η νομοθεσία καθιστά υποχρεωτική την κατάθεση μαρτυρίας – για παράδειγμα όταν ένα άτομο αγοράζει αυτοκίνητο συναινεί κατά μία έννοια στην υποχρέωση να καταθέσει σε τυχόν τροχαίες παραβάσεις που αφορούν το όχημά του. Η νομοθετική αυτή πρόβλεψη έχει επισημανθεί ως σημαντικός παράγοντας για την αποδοχή του καταναγκασμού σε κατάθεση μαρτυρίας (*O'Halloran και Francis*, § § 57-62), έστω και αν, στην περίπτωση πιο σοβαρών αδικημάτων για παράδειγμα σε δολοφονία ή σε οποιοδήποτε αδικήμα έναντι άλλου προσώπου, είναι δύσκολο να διατηρηθεί αυτή η σύνδεση μεταξύ της κυριότητας του όπλου και της νομικής υποχρέωσης κατάθεσης μαρτυρίας.

Σε περιπτώσεις όπου οι πράξεις του εναγομένου μπορεί να χαρακτηριστούν ως ένα σύνολο διαφορετικών αλλά συναφών αδικημάτων, επιτρέπεται η εφαρμογή της αντιστροφής του βάρους της απόδειξης εναντίον του κατηγορουμένου σε σχέση με το δευτερεύον αδικήμα, υπό την προϋπόθεση ότι η τέλεση του πρωταρχικού αδικήματος αποδεικνύεται από την κατηγορία πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας και ότι το τεκμήριο σε σχέση με το δευτερεύον αδικήμα δεν είναι αδιάσειστο (*Salabiaku*).

Η αντιστροφή του βάρους της απόδειξης επιτρέπεται σε σχέση με πράξεις *in rem* που στρέφονται κατά περιουσίας και όχι κατά πρόσωπο, απαιτώντας απόδειξη της νομιμότητας της απόκτησης της περιουσίας στο πλαίσιο καταδίκης για ένα αδικήμα, όπως η διακίνηση ναρκωτικών (*Phillips κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 40 - 47) ή όπου διοικητικά μέτρα εφαρμόζονται εναντίον υπόπτου μέλους της μαφίας (*Riela κατά Ιταλίας*, Δεκέμβριος), εφόσον το πρότυπο της απόδειξης σχετικά με το εν λόγω πρόσωπο είναι λιγότερο αυστηρό από εκείνο της απόδειξης «πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας» - για παράδειγμα η περίπτωση της ισορροπίας πιθανοτήτων (υπεροχή των αποδεικτικών στοιχείων).

Είναι επίσης επιτρεπτό ο δικαστής να αφήσει στους ενόρκους τη δυνατότητα να εξαγάγουν δυσμενή συμπεράσματα από τη σιωπή του κατηγορουμένου ως μέρος της αιτιολογίας πάνω στην οποία στηρίζεται η καταδίκη, με την προϋπόθεση ότι ο δικαστής απευθύνει στους ενόρκους οδηγίες σχετικά με όλα τα προηγούμενα στάδια της διαδικασίας που μπορεί να τους επιτρέψουν να δουν ότι η αιτία της σιωπής του κατηγορουμένου μπορεί να είναι πραγματική (*Beckles κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 57 - 66).

Μη παραβίαση του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από το νόμο

<p>Νομική υποχρέωση για τους ιδιοκτήτες των οχημάτων που φωτογραφήθηκαν από ραντάρ να αποκαλύψουν πληροφορίες του οδηγού που οδηγούσε με υπερβολική ταχύτητα ή να διακινδυνεύσουν να πληρώσουν πρόστιμο. Ελήφθησαν υπόψη: α) το γεγονός ότι επρόκειτο για αδίκημα και πρόστιμο ήσσονος σημασίας, β) το δημόσιο συμφέρον σε σχέση με την οδική ασφάλεια, και γ) η εφαρμογή της υποχρέωσης κατάθεσης μαρτυρίας για την οποία ενδεχομένως υπήρχε πρόβλεψη κατά την αγορά του οχήματος (<i>O'Halloran και Francis</i> αλλά βλ. <i>Telfner</i>).</p>
<p>Πρόστιμο που επιβλήθηκε σε ιδιοκτήτη οχήματος που είχε υπερβεί το όριο ταχύτητας για παραπλάνηση των ανακριτών υποδεικνύοντας ανύπαρκτο πρόσωπο ως οδηγό κατά τη χρονική στιγμή της παράβασης - δεν υπήρχαν τεκμήρια εις βάρος του προσφεύγοντος για οδήγηση με υπερβολική ταχύτητα (<i>Weh</i>).</p>
<p>Πρόστιμο που επιβλήθηκε σε μάρτυρα για την άρνηση να καταθέσει σε ποινική δίκη τρίτου προσώπου, με την αιτιολογία της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης (<i>Serves</i>).</p>
<p>Αντιστροφή του βάρους της απόδειξης κατά προσφεύγοντος που συνελήφθη με ναρκωτικά στο αεροδρόμιο σε σχέση με την υποκειμενική υπόσταση (<i>mens rea</i>) των αδικημάτων της λαθρεμπορίας και της εισαγωγής ναρκωτικών (συναφείς αξιόποινες πράξεις), καθώς η αντικειμενική υπόσταση (<i>actus reus</i>) και η υποκειμενική υπόσταση (<i>mens rea</i>) της κατοχής ναρκωτικών (πρωτοβάθμιο αδίκημα) είχαν αποδειχθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας και δεδομένου ότι το τεκμήριο από το νόμο σε σχέση με δευτερεύουσες αξιόποινες πράξεις δεν ήταν αδιάσειστο (<i>Salabiaku</i>).</p>
<p>Μερική μετατόπιση του βάρους της απόδειξης σε κατηγορούμενο για τον υπολογισμό του χρηματικού ποσού σε απόφαση δήμευσης για υπόθεση διακίνησης ναρκωτικών (<i>Grayson και Barnham κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>), ή απαιτώντας από καταδικασθέντα έμπορο ναρκωτικών να αποδείξει τη νομιμότητα του πόθεν έσχες της περιουσίας του, προκειμένου να καθοριστεί το ποσό της αποζημίωσης (<i>Phillips</i>).</p>

Περιορισμοί από το νόμο σχετικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο κατά τα πολύ πρώιμα στάδια της διαδικασίας, όπως αμέσως μετά τη σύλληψη, ενδέχεται να οδηγήσουν σε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 και 3γ, όπως σε υπόθεση κατά την οποία δυσμενή συμπεράσματα προέκυψαν από τη σιωπή του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα την καταδίκη κατηγορουμένου χωρίς νομική εκπροσώπηση (*John Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 44-58 και § § 62-70).³⁴

Βίαιες ανακριτικές μέθοδοι

Παραδοσιακή θέση του Δικαστηρίου είναι ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που λαμβάνονται σε συνθήκες καταναγκασμού δεν πρέπει να φέρουν αποφασιστικό ή σημαντικό βάρος στην αρχιτεκτονική της ενοχοποιητικής απόφασης (*Saunders*, § § 67-76).³⁵ Τα τελευταία χρόνια, όμως, το Δικαστήριο έχει την τάση να θεωρεί

³⁴ Βλ. παρακάτω, σελ. 92, **Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.**

ότι, ακόμη και το παραδεκτό συμπληρωματικών ή μη ουσιωδών αποδείξεων μπορεί να απαξιώσει συνολικά το δικαίωμα σε «δίκαιη» δίκη εφόσον τα στοιχεία αυτά ελήφθησαν με κακομεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3 (*Levinta κατά Μολδαβίας*, § § 101-106). Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν έχει σημασία αν τα αποδεικτικά στοιχεία ήταν ζωτικής σημασίας ή καθοριστικά για την καταδίκη (*Ashot Harutyunyan*, § § 58-66).

Εκτός από μια πιο αυστηρή προσέγγιση όσον αφορά το παραδεκτό των ενοχοποιητικών αποδεικτικών στοιχείων που συνελέγησαν μέσω κακομεταχείρισης, η νομολογία δεν περιλαμβάνει ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ του βαθμού προστασίας, όταν ο καταναγκασμός είναι αποτέλεσμα των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από το νόμο (βλ. παραπάνω), και του πρακτικού καταναγκασμού όταν δηλαδή είναι αποτέλεσμα βίαιων ανακριτικών μεθόδων (*O'Halloran και Francis*, § 54).

Η σοβαρή παρεμβατική και βίαιη συμπεριφορά εκ μέρους των αρχών κρίνεται ότι παραβιάζει το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει βάσιμη αιτιολογία επιβολής του νόμου και απουσία κακής πίστης αλλά και υπό τον όρο ότι οι εν λόγω πράξεις δεν συνιστούν πιο σοβαρή παράβαση του άρθρου 3 - δηλαδή δεν αποτελούν βασανιστήρια - ακόμα κι αν αντιστοιχούν σε κακομεταχείριση μικρότερου βαθμού (*Jalloh*, § § 103-123, βλ. επίσης *Bogumil κατά Πορτογαλίας*, § § 43-50).

Τυχόν παραβίαση της «δίκαιης» δίκης μπορεί να διαπιστωθεί όχι μόνο στην περίπτωση που το γεγονός της σωματικής κακομεταχείρισης αποδεικνύεται σε εθνικό επίπεδο (ή από το Δικαστήριο μέσω μιας ξεχωριστής ανάλυσης), αλλά και όταν μια σοβαρή υποψία κακομεταχείρισης δεν απορρίφθηκε μετά από εσωτερικές διαδικασίες (*Gladyshev κατά Ρωσίας*, § § 76-80).

Ένας ορισμένος βαθμός σωματικού καταναγκασμού μπορεί να επιτρέπεται από το άρθρο 6 για εξαγωγή υλικών, ή "πραγματικών" αποδεικτικών στοιχείων, όπου τα αποδεικτικά στοιχεία είναι υπαρκτά ανεξάρτητα από τη θέληση του κατηγορουμένου - όπως αναπνοή, ούρα, δακτυλικά αποτυπώματα, φωνή, μαλλιά, δείγματα ιστών για εξακρίβωση DNA - αλλά όχι για απόσπαση ομολογίας, έγγραφων αποδείξεων ή εξαγωγή υλικών αποδείξεων μέσω επαρκώς σοβαρής, βίαιης εισβολής στη φυσική αυτονομία του κατηγορουμένου (*Jalloh*, § § 103-123).

Κατά την αφαίρεση αποδεικτικού υλικού, όπως τα ναρκωτικά, ενάντια στη θέληση των υπόπτων, οι ιατρικοί λόγοι και οι ιατρικές διαδικασίες υπερισχύουν της επιβολής του νόμου κατά συμμόρφωση με το άρθρο 6 (*Bogumil*).

Παραβιάσεις του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης στο πλαίσιο βίαιων ανακριτικών μεθόδων

Αναγκαστική πρόκληση εμετού στον προσφεύγοντα για να την εξαγωγή υλικών αποδείξεων του αδικήματος - ναρκωτικών - από το στομάχι, όπου ο τρόπος εξαγωγής αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 3 (*Jalloh*, αλλά βλ. επίσης *Bogumil*).

³⁵ Βλ. επίσης παραπάνω σελ. 46.

Ένορκοι συνήγαγαν από τη σιωπή του κατηγορουμένου δυσμενή για αυτόν συμπεράσματα τα οποία συνέβαλαν στην καταδίκη του, δεδομένης της παράλειψης του δικαστή να ενημερώσει τους ενόρκους σχετικά με ορισμένα διαδικαστικά βήματα πριν από τη δίκη, γεγονός που θα μπορούσε να τους είχε επιτρέψει να διαπιστώσουν ότι η αιτία της σιωπής ήταν πραγματική (<i>Beckles</i> , αλλά βλ. επίσης μια πιο πρόσφατη προσέγγιση για μη ουσιώδη στοιχεία στην υπόθεση <i>Gäfgen</i>).
Δυσμενή συμπεράσματα που προέρχονται από τη σιωπή κατηγορουμένου χωρίς νομική εκπροσώπηση κατά την αρχική ανάκριση μετά τη σύλληψη, η οποία στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε ως βάση της καταδίκης του (<i>John Murray</i>).
Ομολογία που ελήφθη αμέσως μετά τη σύλληψη σε συνθήκες εκφοβισμού και χωρίς δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο (<i>Magee κατά Ηνωμένου Βασιλείου</i>).
Ομολογία που ελήφθη από μάρτυρα απουσία δικηγόρου και ακολούθησε καταδίκη βάσει αυτής (<i>Shabelnik</i>).
Ομολογία βάσει "ένορκης" κατάθεσης από μάρτυρα υπό αστυνομική κράτηση χωρίς νομική βοήθεια και χωρίς την κατάλληλη προειδοποίηση για το δικαίωμά του να παραμείνει σιωπηλός (<i>Brusco</i>).
Η χρησιμοποίηση ιδιώτη-πληροφοριοδότη, ο οποίος διείσδυσε ως συγκρατούμενος του προσφεύγοντος κατά την προφυλάκισή του με στόχο τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων για ληστεία, δεδομένου ότι οι περισσότερες ομολογίες του προσφεύγοντος προκλήθηκαν από επίμονες ερωτήσεις του πληροφοριοδότη που είχε εκπαιδευτεί εκ των προτέρων (<i>Allan</i> , αλλά βλ. <i>Bykov</i> για λιγότερο αυστηρά πρότυπα για παρόμοιες τεχνικές, εάν εφαρμόζονται έξω από το πλαίσιο των φυλακών).

Το άρθρο 6 δεν επιτρέπει ως αποδεικτικό στοιχείο ομολογία που λαμβάνεται κατά τη διάρκεια συνέντευξης σε συνθήκες εκφοβισμού αμέσως μετά τη σύλληψη ή σε περίπτωση άρνησης πρόσβασης του κατηγορουμένου σε δικηγόρο (*John Murray*), εκτός αν οι κατηγορούμενοι δεν έχουν επιδείξει εύλογες προσπάθειες / δέουσα επιμέλεια για χρήση των δικονομικών δικαιωμάτων τους κατά την ομολογία (*Zhelezov κατά Ρωσίας*, Δεκέμβριος, *Latimer κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος).³⁶

Δεν είναι πάντα σαφές κατά πόσον ένα άτομο ανακρίνεται ως μάρτυρας ή ύποπτος. Ο ύποπτος έχει το δικαίωμα να σιωπήσει, ενώ ο μάρτυρας όχι. Αναλύοντας αυτές τις υποθέσεις, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την τυπική ιδιότητα του προσώπου που ανακρίνεται, αλλά και τα πραγματικά περιστατικά γύρω από την ανάκριση, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον ή όχι το εν λόγω άτομο θα μπορούσε εύλογα να θεωρηθεί ως πιθανός ύποπτος, περίπτωση στην οποία δύναται να επικαλεστεί το δικαίωμα σιωπής (*Brusco κατά Γαλλίας*, § § 44-55).

³⁶ Βλ. επίσης παρακάτω σελ.92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

Δεν πρέπει να ασκείται πίεση για ομολογία σε μη εκπροσωπούμενο από δικηγόρο άτομο, ακόμη και αν αυτό δεν έχει την επίσημη ιδιότητα του υπόπτου κατά τη διάρκεια της επίμαχης ανάκρισης - π.χ. σε μάρτυρα, κ.λπ. (*Shabelnik κατά Ουκρανίας*, § § 51-60).

Ομολογία που λαμβάνεται με την απειλή βασανιστηρίων (και όχι μέσω κακομεταχείρισης), ή αποδεικτικό υλικό που συλλέγεται ως άμεσο αποτέλεσμα αυτής της ομολογίας (η έννοια των καρπών ενός δηλητηριώδους δέντρου), ενδέχεται να παραβιάζει το δικαίωμα σιωπής, όταν η ομολογία ή το αποδεικτικό υλικό έπαιξε καθοριστικό ή κρίσιμο ρόλο στην ενοχοποιητική απόφαση (*Gäfgen*).

Καταδίκη που βασίζεται σε μαρτυρικές καταθέσεις που λαμβάνονται δια βασανιστηρίων ή απειλής για βασανισμό ενδέχεται επίσης να παραβιάζουν το άρθρο 6, σε σχέση με τον κατηγορούμενο (*Osmanağaoğlu κατά Τουρκίας*, *Lutsenko*, § § 44-53).³⁷

Μη παραβίαση του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης στο πλαίσιο βίαιων ανακριτικών μεθόδων

Εξαγωγή ναρκωτικών κρυμμένων στο σώμα όπου η σχετική απόφαση ελήφθη από γιατρούς και όχι αστυνομικούς - μη αποτελώντας σημαντικό αποδεικτικό στοιχείο της υπόθεσης και στο πλαίσιο της υποχρέωσης για την προστασία της υγείας του προσφεύγοντος (*Bogumil*, αλλά βλ. *Jalloh*).

Ομολογία υπό την απειλή βασανιστηρίων που τελικά αποκλείστηκε από το δικαστήριο- ενώ κάποια υλικά αποδεικτικά στοιχεία που συνελέγησαν και χρησιμοποιήθηκαν ως άμεσο αποτέλεσμα της επίμαχης ομολογίας δεν αποκλείστηκαν - εν όψει του γεγονότος ότι τα στοιχεία αυτά είχαν μόνο συμπληρωματική, μη ουσιώδη επιρροή στην καταδίκη (*Gäfgen*).

Ομολογία που ελήφθη αμέσως μετά τη σύλληψη για να υποστηρίξει εν μέρει την καταδίκη, όπου ο κατηγορούμενος δεν επέδειξε εύλογες προσπάθειες / δέουσα επιμέλεια να ασκήσει τα δικονομικά του δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε δικηγόρο (*Zhe-le-Zov*, Δεκέμβριος, *Latimer*, Δεκέμβριος)

Χρήση μυστικών ηχογραφήσεων ως πρόσθετα αποδεικτικά στοιχεία για να υποστηρίξουν την καταδίκη, αν και οι αποδείξεις ελήφθησαν κατά παράβαση της εθνικής διαδικασίας και της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων σύμφωνα με το άρθρο 8 (*Schenk, Khan*).

³⁷ βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 99, Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων.

Κάνναβη που βρέθηκε κατά τη διάρκεια εν μέρει καταχρηστικής έρευνας, χωρίς ένταλμα, με εισβολή στην ιδιωτική περιουσία του προσφεύγοντος, αποτελώντας αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη (*Lee Davies*).

Η χρησιμοποίηση ιδιώτη-πληροφοριοδότη για να ξεγελάσει τον προσφεύγοντα ώστε να ομολογήσει την οργάνωση δολοφονίας και η μετέπειτα αναπαράσταση από τις αρχές της υποτιθέμενης δολοφονίας για να λάβει περαιτέρω ομολογία, παρά το γεγονός ότι οι εν λόγω ομολογίες αποτελούσαν ένα αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του προσφεύγοντος για απόπειρα φόνου (*Bykov*, αλλά βλ. επίσης *Allan* για αυστηρότερα πρότυπα για παρόμοιες τεχνικές, εάν εφαρμόζονται εντός των ορίων των φυλακών).

Η μυστική παρακολούθηση ή η χρήση μυστικών ηχογραφήσεων δεν παραβιάζει το άρθρο 6, ακόμη και αν οι πράξεις αυτές παραβιάζουν ενδεχομένως την εθνική νομοθεσία ή το άρθρο 8 της Σύμβασης, εφόσον τα στοιχεία που λαμβάνονται κατά αυτόν τον τρόπο δεν χρησιμοποιούνται σε καθοριστικό βαθμό ή δεν είναι τόσο κρίσιμης σημασίας ώστε να καταδικάσουν τον κατηγορούμενο (*Khan*, § § 35-37).

Ομοίως, τα στοιχεία που συλλέγονται ως αποτέλεσμα εν μέρει καταχρηστικής έρευνας δεν συνιστούν παραβίαση του άρθρου 6, ακόμη και αν είναι καθοριστικά για την καταδίκη. Η ουσία δεν είναι το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων βάσει του εσωτερικού δικαίου, αλλά οι διαδικαστικές δυνατότητες που τίθενται στη διάθεση του κατηγορουμένου κατά τη δίκη και κατά την προσφυγή, προκειμένου να αμφισβητήσει τον τρόπο που αυτά λαμβάνονται και χρησιμοποιούνται (*Lee Davies κατά Βελγίου*, § § 40-54).³⁸

Η χρησιμοποίηση ιδιώτη-πληροφοριοδότη, ο οποίος εξαπατά τον κατηγορούμενο ώστε να του αποσπάσει ομολογία - ακόμη και αν η ομολογία αυτή αποτελεί αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο της υπόθεσης- είναι συμβατή με το δικαίωμα σιωπής, εφόσον έχει ληφθεί στο πλαίσιο δημόσιας δραστηριότητας (*Bykov*, § § 94-105, *Heglas κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, § § 89 - 93) και όχι εκτός των ορίων των φυλακών (*Allan*, § § 42-47). Παράλληλα, τα τεχνάσματα της ανακριτικής έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων ενός παρελθόντος αδικήματος και όχι για να στοιχειοθετήσουν νέο αδικήμα.³⁹

Κατάφωρη άρνηση της δίκαιης δίκης στο εξωτερικό

Η νομολογία του Δικαστηρίου έχει αναγνωρίσει ότι ο κίνδυνος κατάφωρης άρνησης της δίκαιης δίκης στο εξωτερικό επιβάλλει μια θετική υποχρέωση στα κράτη σύμφωνα με το άρθρο 6 να μην απελάσουν ή εκδώσουν προσφεύγοντα που είναι ύποπτος για την τέλεση αδικήματος (*Mamatkulov και Askarov*).

Ταυτόχρονα, ο προσφεύγων φέρει το βάρος και το πρότυπο της απόδειξης προκειμένου να αποδείξει επακριβώς ότι υφίσταται αυτός ο κίνδυνος. Στην υπόθεση *Mamatkulov και Askarov* η μετακίνηση των προσφευγόντων στο Ουζμπεκιστάν δεν κρίθηκε ως παραβίαση του άρθρου 6 από την Τουρκία, παρά το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν τελικά στο Ουζμπεκιστάν κεκλεισμένων των θυρών και χωρίς να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο.

Σε περίπτωση που ο προσφεύγων αντιμετωπίζει την έκδοση σε άλλη χώρα, η οποία είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης, το τεκμήριο είναι ότι θα λάβει δίκαιη δίκη, δεδομένης κυρίως της ύπαρξης ένδικων μέσων έναντι κάθε ενδεχόμενης αδικίας σε αυτή τη χώρα, συμπεριλαμβανομένης της δυνητικής προσφυγής στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Stapleton κατά Ιρλανδίας*, Δεκέμβριος).

³⁸ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 53, **Ακροάσεις και φυσική παρουσία**, και σελ. 56, **Αποτελεσματική συμμετοχή**.

³⁹ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 60, **Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης**.

Δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση και αξιόπιστες αποδείξεις

Αιτιολογημένη απόφαση

Το δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση εδράζεται σε μια πιο γενική αρχή που προβλέπει η Σύμβαση, η οποία προστατεύει το άτομο από την αυθαιρεσία. Η εγχώρια απόφαση πρέπει να εμπεριέχει την αιτιολογία, η οποία να απαντά επαρκώς στις βασικές πτυχές των πραγματικών και νομικών - ουσιαστικών ή διαδικαστικών - επιχειρημάτων του προσφεύγοντος (*Ruiz Torija κατά Ισπανίας*, § § 29-30).

Παραβιάσεις του δικαιώματος σε αιτιολογημένη απόφαση
Τα εθνικά δικαστήρια δεν απάντησαν στο επιχείρημα του προσφεύγοντος ότι προσφυγή που άσκησε το άλλο διάδικο μέρος σε υπόθεση μίσθωσης ήταν μάλλον εκπρόθεσμη (<i>Ruiz Torija</i>).
Παράλειψη απάντησης στο επιχείρημα του ενάγοντος σε προσφυγή ότι η σύνθεση του κατώτερου δικαστηρίου ήταν αντισυνταγματική (<i>Luka κατά Ρουμανίας</i>).
Αδυναμία εφετείου να διαπιστώσει αν το εμπορικό σήμα του προσφεύγοντος είχε "κατοχυρωθεί", ενώ το πρωτοβάθμιο δικαστήριο είχε απαντήσει επί του ίδιου ερωτήματος και είχε κρίνει υπέρ του προσφεύγοντος στη βάση αυτή (<i>Hiro Balani κατά Ισπανίας</i>).
Παράλειψη διεξοδικής περιγραφής σε συγκεκριμένη απόφαση ή εγχώρια νομολογία της έννοιας των «εξαιρετικών περιστάσεων» που θα έπρεπε να αποδειχθούν σύμφωνα με το νόμο ώστε ο προσφεύγων να διεκδικήσει την επανεγγραφή του στο δικηγορικό σύλλογο μετά τη λήξη της παραγραφής των δέκα ετών (<i>H. κατά Βελγίου</i>).
Συντομία της αιτιολογίας για τη λήψη απόφασης σχετικά με το δικαίωμα προσφεύγοντος σε σύνταξη αναπηρίας, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίστηκε μόνο μερική αναπηρία, παρά το γεγονός ότι η επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του προσφεύγοντος ήταν επίσης διαπιστωμένη (<i>Hirvisaari</i>).
Ασυνεπής ερμηνεία του νόμου από περιφερειακά δικαστήρια που αποφάνθηκαν οριστικά σε υπόθεση μαζικής απόλυσης (<i>Stefānică και άλλοι</i>).

Ανεπαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις ώστε ο κατηγορούμενος να κατανοήσει τους λόγους της καταδικαστικής απόφασης των ενόρκων στο Κακούργιοδικείο, απουσία αναλυτικού κατηγορητηρίου ή οδηγιών ή ερωτήσεων προς τους ενόρκους (*Taxquet κατά Βελγίου*, [GC]).

Παρά το γεγονός ότι ορισμένες φορές το δικαίωμα αυτό εξετάζεται από την άποψη της «δίκαιης» δίκης (*Hirvisaari*, § § 30-33), δομικά εμπίπτει επίσης στην έννοια του δικαιώματος σε δικαστήριο, δεδομένου ότι και τα δύο απαιτούν τον προσδιορισμό των σχετικών πραγματικών και νομικών ζητημάτων που τίθενται εκ μέρους του προσφεύγοντος σε μια συγκεκριμένη υπόθεση (*Chevrol*).⁴⁰

Δεδομένου ότι το άρθρο 6 δεν επιτρέπει καταγγελίες σχετικές με τη διερευνητική και νομική ικανότητα των εθνικών δικαστηρίων ούτε εικασίες ότι έχουν καταλήξει σε λανθασμένη απόφαση (*Karalevičius*, Δεκέμβριος), η εξέταση της αιτιολογημένης απόφασης είναι μάλλον ποσοτική και όχι ποιοτική διαδικασία: όσο παρέχεται κάποια αιτιολογία, η εν λόγω απόφαση θα είναι κατ'αρχήν συμβατή με το άρθρο 6 (*Garcia Ruiz κατά της Ισπανίας*, § § 26-30). Σε μερικές περιπτώσεις, όμως, το Δικαστήριο έχει βρεθεί αντιμέτωπο όχι με την πλήρη απουσία αιτιολογίας, αλλά με την προφανή ασυναρτησία τους (*Tatishvili κατά Ρωσίας*, § § 59-63, *εταιρεία Antica και "R" κατά Ρουμανίας*, § § 32 - 39), η οποία θεωρήθηκε από το Δικαστήριο ως αυθαιρεσία. Τέτοιου είδους υποθέσεις ωστόσο, εξακολουθούν να αποτελούν εξαίρεση, ενώ πρόσφατα το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως επιβεβαίωσε ότι το άρθρο 6 δεν εγγυάται την τέλεια αρμονία στην εγχώρια νομολογία (*Nejdet Şahin και Perihan Şahin*, § § 96-68).

Το δικαίωμα αυτό δεν απαιτεί από την απόφαση να περιέχει λεπτομερή απάντηση σε κάθε επιχείρημα που προέβαλαν τα μέρη, αλλά επιτρέπει σε ανώτερα δικαστήρια να εγκρίνουν απλώς την αιτιολογία των κατώτερων δικαστηρίων χωρίς να την επαναλάβουν (*Hirvisaari*, § 32).

Το εφετείο μπορεί να αποκαταστήσει τυχόν έλλειψη αιτιολογίας σε πρώτο βαθμό (*Hirvisaari*). Και, αντιστρόφως, μια πολύ σύντομη αιτιολογία που απαγορεύει την άδεια άσκησης έφεσης - με πλήρη αναφορά στα ευρήματα του κατώτερου δικαστηρίου - δεν παραβιάζει το δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση (*Γόρου* (No 2), § § 38-42).

Η αιτιολογία δεν είναι αναγκαίο να παρέχεται σε μια συγκεκριμένη (γραπτή) μορφή. Είναι απολύτως αποδεκτό για ένα δικαστήριο να ανακοινώσει τους λόγους της απόφασής του λίγο καιρό μετά την έκδοσή της, υπό τον όρο ότι δεν αρνείται το δικαίωμα του προσφεύγοντος να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμά του σε προσφυγή (*Χατζηαναστασίου, Jodko*, Δεκέμβριος).⁴¹

Η απουσία αιτιολογίας σε ετυμηγορία ενόρκων δικαιολογείται, όταν αυτή μπορεί να προσδιοριστεί από το υπόλοιπο υλικό της υπόθεσης, δηλαδή το κατηγορητήριο, τις ερωτήσεις και τις κατευθύνσεις του προέδρου προς τους ενόρκους (συγκρίνετε *Taxquet κατά Βελγίου*, [GC] και *Judge κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος).

Μη παραβίαση του δικαιώματος σε αιτιολογημένη απόφαση

Δεν διαπιστώθηκε σφάλμα στην αιτιολογία των εγχώριων δικαστηρίων ως προς τα πραγματικά περιστατικά αστικής υπόθεσης, όπου ο προσφεύγων υποστήριξε ανεπιτυχώς την παροχή ορισμένων υπηρεσιών έναντι αμοιβής στον εναγόμενο, ενώ τα ευρήματα σε πρώτο βαθμό εγκρίθηκαν από ανώτερα δικαστήρια (*García Ruiz*).

⁴⁰ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 21, *Ενεργητική νομιμοποίηση, αγωγή αποζημιώσεως και έκδοση απόφασης από δικαστήριο*.

⁴¹ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 24, *Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις*, και σελ. 59, *Δημόσιος χαρακτήρας της αποφάσεως*.

Απουσία αιτιολογίας σε ετυμηγορία ενόρκων, η οποία αντισταθμίζοταν όμως από δικονομικές εγγυήσεις, δεδομένου ότι οι λόγοι της απόφασης θα μπορούσαν να εξακριβωθούν από την αγόρευση των δύο μερών και τις οδηγίες του προεδρεύοντος δικαστή στους ενόρκους και δεδομένου ότι ο δικαστής αποδέχθηκε την υποχρέωση να εξηγήσει το νόμο στους ενόρκους και θα μπορούσε να δηλώσει ότι δεν υπήρχε λόγος απάντησης (*Judge*, Δεκέμβριος).

Παράνομες και αναξιόπιστες αποδείξεις

Σε περίπτωση που η καταδίκη βασίζεται σε κρίσιμο ή καθοριστικό βαθμό σε στοιχεία που λαμβάνονται κατά τρόπο άδικο από τη σκοπιά των αυτόνομων αρχών του άρθρου 6 - για παράδειγμα όπου η ομολογία ελήφθη κατά παράβαση του προνομίου μη αυτοενοχοποίησης- η διαδικασία κρίνεται άδικη.⁴²

Ωστόσο, η στήριξη της απόφασης των εθνικών δικαστηρίων σε στοιχεία που λαμβάνονται κατά παράβαση ενός άλλου άρθρου της σύμβασης (για παράδειγμα, του άρθρου 8) δεν συνεπάγεται αυτομάτως την παραβίαση της «δίκαιης» δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 (*Khan*, § § 34-40, *Bykov*, § § 94 - 105). Ταυτόχρονα, η χρήση αποδεικτικών στοιχείων που συγκεντρώνονται με τρόπο που συνιστά σοβαρή παραβίαση του άρθρου 3 (όπως τα βασανιστήρια) στις περισσότερες περιπτώσεις είναι αντίθετη προς το άρθρο 6.

Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας καθώς και με το σιωπηρό δόγμα που εμποδίζει το Δικαστήριο να ενεργεί ως δικαστήριο τετάρτου βαθμού σε θέματα του άρθρου 6, η χρήση των αποδεικτικών στοιχείων που λαμβάνονται κατά παράβαση των εγχώριων ουσιαστικών ή δικονομικών κανόνων δεν είναι αντίθετη με την απαίτηση της «δίκαιης» δίκης. Σε περίπτωση που τα δικαστήρια στηρίζονται σε αποδεικτικά στοιχεία που συνελέγησαν παράνομα, το Δικαστήριο θα ελέγξει: α) αν το "παράνομο" στο εγχώριο πλαίσιο δεν συμπίπτει με την "αδικία" στους αυτόνομες όρους της Σύμβασης, β) αν ο προσφεύγων είχε την ευκαιρία να θέσει το θέμα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων (*Schenk κατά Ελβετίας*, § § 47-51, *Heglas*, § § 89-93).

Ομοίως, ζητήματα που άπτονται της αξιολόγησης των πραγματικών περιστατικών, τα οποία προέρχονται κυρίως από την υποτιθέμενη αναξιοπιστία των αποδεικτικών στοιχείων, σχεδόν πάντα αφήνονται από το Δικαστήριο στην κρίση του εθνικού δικαστή. Ως αποτέλεσμα, οι περισσότερες καταγγελίες σύμφωνα με το άρθρο 6 για αναξιόπιστες αποδείξεις έχουν απορριφθεί ως θέματα τετάρτου βαθμού δικαιοδοσίας. Σε περίπτωση που υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες ως προς την ποιότητα των αποδεικτικών στοιχείων που παράγονται από την κατηγορούσα αρχή σε ποινικές υποθέσεις, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις διαδικαστικές εγγυήσεις που περιβάλλουν τη λήψη και εξέταση των εν λόγω αποδείξεων και δεν προβαίνει στην επανεκτίμηση των ίδιων των αποδείξεων (*Cornelis κατά Ολλανδίας*, Δεκέμβριος).

Μόνο σε πολύ λίγες εξαιρετικές περιπτώσεις το Δικαστήριο έχει αποφανθεί, σε αντίθεση με τη στάση που έχει υιοθετήσει το εθνικό δικαστήριο, ότι ένα κομμάτι των αποδεικτικών στοιχείων ήταν εντελώς αναξιόπιστο λόγω των ύποπτων συνθηκών υπό τις οποίες είχε ληφθεί (*Lisica κατά Κροατίας*, § § 47 - 62). Στην υπόθεση *Laska και Lika κατά Αλβανίας* (§ § 63 - 72) για παράδειγμα, η καταδίκη του προσφεύγοντος βασίστηκε σε ευρήματα που αφορούσαν τη διαδικασία αναγνώρισης υπόπτου, κατά την οποία ο ίδιος φορούσε λευκή και μπλε κουκούλα (όμοια με αυτή που είχαν οι φερόμενοι εγκληματίες), ενώ οι υπόλοιποι φορούσαν μαύρες κουκούλες. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον ήταν φυσικό το θύμα να αναγνωρίσει τον προσφεύγοντα ως δράστη. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αναγνώριση υπόπτου που ήταν οργανωμένη με τέτοιο τρόπο δεν θα μπορούσε να έχει καμία αποδεικτική αξία, και ως εκ τούτου η καταδίκη του προσφεύγοντος ήταν εντελώς επισφαλής. Ωστόσο, τέτοιες περιπτώσεις παραμένουν εξαιρετικά σπάνιες, και εκτός από τις έρευνες σε υποθέσεις αστυνομικής

⁴² Βλ. παραπάνω, σελ 61, Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης- Εξαναγκασμένη ομολογία.

παγίδευσης⁴³, καμία άλλη κατηγορία υποθέσεων, κατά γενικό κανόνα, δεν αιτιολογεί την επανεξέταση από το Δικαστήριο σύμφωνα με το άρθρο 6 γεγονότων που έχουν διαπιστωθεί από τα εθνικά δικαστήρια.

---

⁴³ Βλ. παραπάνω, σελ. 60, Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης.

Δίκη εντός εύλογου χρονικού διαστήματος

Γενικές αρχές

Το δικαίωμα αυτό απορρέει τόσο από τη διατύπωση του άρθρου 6 όσο και από τις αρχές της αποτελεσματικότητας (*H. κατά Γαλλίας*, 1989).

Το άρθρο 6 είναι πλήρως αυτόνομο από τον τρόπο που η εσωτερική διαδικασία ορίζει τη χρονική διάρκεια των διαδικαστικών ενεργειών, με αποτέλεσμα μια παραβίαση της εθνικής προθεσμίας να μη συνεπάγεται αυτόματα και παραβίαση του άρθρου 6. Σε αντίθεση με πολλά εθνικά συστήματα, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, δεν υπάρχει σταθερή προθεσμία για κάθε συγκεκριμένο τύπο διαδικασίας και όλες οι περιπτώσεις εξετάζονται σε κάθε συγκεκριμένη υπόθεση χωριστά.

Η απαίτηση του "εύλογου χρονικού διαστήματος" ισχύει τόσο για αστικές όσο και για ποινικές υποθέσεις, αλλά δεν πρέπει να συγχέεται με το αυστηρότερο κριτήριο της χρονικής διάρκειας της κράτησης που ισχύει μόνο όταν το άτομο στερείται της ελευθερίας του πριν από τη δίκη (*Smirnova κατά Ρωσίας*, § § 80-88). Η διάρκεια της ποινικής διαδικασίας δεν θα πρέπει, ωστόσο, να συγχέεται με τη διάρκεια της προσωρινής κράτησης σύμφωνα με το άρθρο 5 § 3. Η εξέταση της διάρκειας της προσωρινής κράτησης συνήθως υποβάλλεται σε πιο αυστηρά πρότυπα (*Smirnova*, § § 56-71).

Οι υποθέσεις που αφορούν τη χρονική διάρκεια μιας δίκης αποτελούν την πρώτη κατηγορία υποθέσεων όπου το Δικαστήριο έχει εκδώσει πιλοτικές αποφάσεις που συνδέονται όχι με τις περιστάσεις μιας συγκεκριμένης υπόθεσης, αλλά με την έννοια των *συστηματικών παραβιάσεων* σε συγκεκριμένη χώρα (*Kudla κατά Πολωνίας*, § § 119-131).

Σύμφωνα με το άρθρο 13 της Σύμβασης προκύπτει θετική υποχρέωση για τα κράτη σε σχέση με την θεσμοθέτηση ένδικου μέσου σε οποιαδήποτε αστική ή ποινική υπόθεση προκειμένου για την επιτάχυνση της παρατεταμένης διαδικασίας για τους σκοπούς του άρθρου 6 (*Kudla*).

Ως έναρξη της χρονικής περιόδου που θεωρείται «εύλογη προθεσμία» ορίζεται:

- ✧ σε αστικές υποθέσεις: η ημερομηνία υποβολής της αίτησης, εκτός εάν ο προσφεύγων εμποδίζεται από το νόμο να την υποβάλει- για παράδειγμα, μια αγωγή που αμφισβητεί την ανάκληση άδειας άσκησης της ιατρικής δεν θα μπορούσε να κατατεθεί ενόσω εκκρεμεί η προκαταρκτική διοικητική έρευνα - οπότε ο χρόνος μετράει από τη στιγμή που διατυπώθηκε η πρώτη ένσταση (*Koenig*, § § 97 έως 111)
- ✧ σε ποινικές υποθέσεις: η ημερομηνία κατά την οποία κοινοποιήθηκε «η κατηγορία», όπως για παράδειγμα, η ημερομηνία έναρξης των ερευνών που υποδεικνύει τον προσφεύγοντα ως ύποπτο, εκτός και αν η κατάσταση του προσφεύγοντος είχε ουσιαστικά επηρεαστεί πριν από τη διατύπωση της "κατηγορίας" - περίπτωση κατά την οποία η ημερομηνία σύλληψης, αναζήτησης ή ανάκρισης του προσφεύγοντος, ακόμη και ως μάρτυρα, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ημερομηνία έναρξης (*Eckle*, § § 73-74).

Το τέλος της χρονικής περιόδου που θεωρείται «εύλογη προθεσμία» είναι η ημερομηνία της κοινοποίησης της οριστικής εγχώριας απόφασης διευθέτησης της διαφοράς από ανώτερο δικαστήριο, με εξαίρεση τη διαδικασία εκτέλεσης (*Burdov*), αλλά συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών συνταγματικής αναθεώρησης, όπου επηρεάζεται άμεσα η έκβαση της διαφοράς (*Buchholz κατά Γερμανίας*, § § 46-63). Το Δικαστήριο έχει αλλάξει την αρχική προσέγγισή του από τη δεκαετία του 1980, όταν λάμβανε συνήθως υπόψη τη διαδικασία εκτέλεσης (*Martins Moreira κατά Πορτογαλίας*, § 44). Τυχόν καθυστέρηση στην εφαρμογή μιας

απόφασης αντιμετωπίζεται σήμερα ως ένα ξεχωριστό πρόβλημα, δηλαδή ως μια πιθανή παραβίαση του δικαιώματος στην έγκαιρη εκτέλεση από τη σκοπιά του δικαιώματος σε δικαστήριο.⁴⁴

Όταν μια υπόθεση έχει κλείσει και στη συνέχεια ανοίγει εκ νέου – για παράδειγμα για εποπτική επανεξέταση - η χρονική περίοδος κατά την οποία δεν εκκρεμούσε η διαδικασία εξαιρείται από τον υπολογισμό του συνολικού χρονικού διαστήματος (*Skorobogatova κατά Ρωσίας*, § § 37-42).

Το "εύλογο" χρονικό διάστημα ορίζεται μέσω μιας συνολικής αξιολόγησης, η οποία περιλαμβάνει τρία βασικά κριτήρια (*Pretto και άλλοι*, § § 30-37):

- ✧ τη φύση και την πολυπλοκότητα της υπόθεσης
- ✧ τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος
- ✧ τη συμπεριφορά των αρχών

Το άρθρο 6 δεν προσφέρει καθιερωμένη γενική καθοδήγηση σχετικά με το επιτρεπόμενο χρονικό διάστημα, το οποίο εξαρτάται κυρίως από τον αριθμό των βαθμών δικαιοδοσίας των δικαστηρίων που εμπλέκονται. Κατά κανόνα, μεγαλύτερο βάρος δίνεται στις περιπτώσεις που διαρκούν περισσότερο από 3 χρόνια σε ένα βαθμό (*Guincho κατά Πορτογαλίας*, § § 29 έως 41), 5 χρόνια σε δύο βαθμούς και 6 χρόνια σε τρία επίπεδα δικαστικής δικαιοδοσίας.

Η εκτίμηση της «εύλογης προθεσμίας» ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης. Η συντομότερη προθεσμία που οδήγησε σε διαπίστωση παράβασης είναι 2 χρόνια και 4 μήνες σε δύο βαθμούς σε υπόθεση που αφορούσε αγωγή αποζημίωσης από προσφεύγοντα που είχε μολυνθεί από τον ιό HIV (*X κατά Γαλλίας*, 1982), ενώ το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για το οποίο έχει κριθεί ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 φτάνει μέχρι 8 χρόνια σε δύο βαθμούς δικαιοδοσίας.

Παραδείγματα χρονικής προθεσμίας που θεωρήθηκε ότι υπερβαίνει την απαίτηση του "εύλογου χρονικού διαστήματος" χωρίς λεπτομερή ανάλυση κάποιας άλλης πτυχής είναι τα εξής:

- ✧ 10 χρόνια στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (*Milasi κατά Ιταλίας*) ή 13 χρόνια συμπεριλαμβανομένων τόσο του πρώτου βαθμού όσο και των προσφυγών (*Baggetta κατά Ιταλίας*).
- ✧ 4 χρόνια στο πλαίσιο αναιρετικής διαδικασίας (*Caruano κατά Ιταλίας*).

Φύση και πολυπλοκότητα της υπόθεσης

Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το διακύβευμα που υπάρχει για τον προσφεύγοντα κατά την εσωτερική διαδικασία. Υποθέσεις που απαιτούν ιδιαίτερη επιμέλεια, όταν η φύση της ίδιας της υπόθεσης απαιτεί την επιτάχυνση της διαδικασίας, σχετίζονται με:

- ✧ διαδικασίες επιμέλειας παιδιών (*X κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 1987)
- ✧ αίτηση αποζημίωσης για αίμα μολυσμένο με τον ιό HIV (*X κατά Γαλλίας*, 1992)
- ✧ αγωγή για σοβαρό τραυματισμό σε τροχαίο ατύχημα (*Martins Moreira*).

Παραβιάσεις της «εύλογης προθεσμίας» που διαπιστώθηκαν βάσει της έλλειψης πολυπλοκότητας της υπόθεσης

Χρονικό διάστημα 2 ετών και 7 μηνών σε δύο βαθμούς σε υπόθεση που αφορούσε υιοθεσία και γονική πρόσβαση, λαμβάνοντας υπόψη επίσης την ιδιαίτερη επιμέλεια που απαιτείται (*H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

⁴⁴ Βλ. παραπάνω, σελ. 32, Έγκαιρη εκτέλεση οριστικής δικαστικής απόφασης.

Χρονικό διάστημα 3 ετών και 10 μηνών σε πρώτο βαθμό σε υπόθεση αποζημίωσης για τροχαίο ατύχημα (*Guincho*).

Χρονικό διάστημα 3 ετών και 6 μηνών κατόπιν προσφυγής σε υπόθεση όχλησης σχετικά με την ατμοσφαιρική ρύπανση (*Zimmermann και Steiner κατά Ελβετίας*).

Αντίθετα, η πολυπλοκότητα της υπόθεσης επιτρέπει μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στις αρχές όσον αφορά την αιτιολόγηση της παρατεταμένης καθυστέρησης. Πολυπλοκότητα σημαίνει πρωτίστως ότι υπάρχουν πολλά στοιχεία που πρέπει να εξακριβωθούν, όπως σε υποθέσεις που αφορούν πολυάριθμες κατηγορίες και σε ποινικές υποθέσεις που συνδέονται μεταξύ τους (*Vainada κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος), ή όπου εμπλέκεται μεγάλος αριθμός κατηγορουμένων στην υπόθεση (*Meilus κατά Λιθουανίας*, § 25). Υποθέσεις που αφορούν φοροδιαφυγή, εταιρική απάτη, ξέπλυμα χρήματος, κ.λπ., είναι συχνά περίπλοκες, αλλά αν οι εκκρεμούσες διαδικασίες εμποδίζουν μια εταιρεία να λειτουργεί κανονικά, απαιτείται ιδιαίτερη επιμέλεια από τις αρχές (*De Clerk κατά Βελγίου*, § § 53 έως 73) . Η νομική πολυπλοκότητα επίσης, όπως η αβεβαιότητα της εγχώριας νομολογίας λόγω της ανάγκης εφαρμογής πρόσφατης νομοθεσίας, ενδέχεται να δικαιολογεί μεγαλύτερη καθυστέρηση (*Pretto και άλλοι*, § § 30-37).

Διαπίστωση μη παραβίασης της «εύλογης προθεσμίας» βάσει της πολυπλοκότητας της υπόθεσης

Χρονικό διάστημα 5 ετών και 2 μηνών σε υπόθεση απάτης που αφορούσε εκ νέου ακρόαση σε πρώτο βαθμό μετά από επιτυχημένη έφεση (*Ringeisen*).

Χρονικό διάστημα 7 ετών και 4 μηνών σε ποινική υπόθεση σχετιζόμενη με φορολογική απάτη, όπου οι τοπικές αρχές αντιμετώπισαν διάφορα προβλήματα επικοινωνίας με αρχές και πρόσωπα της αλλοδαπής (*Neumeister*).

Συμπεριφορά των αρχών

Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη μόνο τις καθυστερήσεις εκείνες (ονομαζόμενες μερικές φορές και "σημαντικές περιόδους αδράνειας") που οφείλονται στις αρχές. Οι καθυστερήσεις που οφείλονται στον προσφεύγοντα, είτε προκαλούνται σκόπιμα είτε όχι, δεν λαμβάνονται υπόψη κατά την αξιολόγηση του "εύλογου χρονικού διαστήματος" (*H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*). Την ίδια στιγμή, το κράτος δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη συνολική διάρκεια των διαδικασιών παραθέτοντας τις προσφυγές, τις αγωγές, τις ενστάσεις κ.λπ. του προσφεύγοντος, στο βαθμό που αυτές οι διαδικαστικές πράξεις δεν ήταν καταχρηστικές. Ο εναγόμενος δεν μπορεί να κατηγορηθεί για την πλήρη αξιοποίηση των μέσων και των εργαλείων που προβλέπει η εθνική νομοθεσία για την υπεράσπιση των συμφερόντων του (*Kolomyets κατά Ρωσίας*, § § 25-31).

Η δέουσα επιμέλεια απαιτείται από τις αρχές σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, όπως η κατάθεση αποδεικτικών στοιχείων και η υποβολή παρατηρήσεων σε όλες τις ποινικές υποθέσεις και όταν οι αρχές είναι ένα από τα διάδικα μέρη σε αστικές υποθέσεις (*Baraona*, § § 46-57).

Καθυστερήσεις που οφείλονται στις αρχές κατά παράβαση της «εύλογης προθεσμίας»
Επαναλαμβανόμενη επιστροφή της υπόθεσης στους ανακριτές -με την ίδια αιτιολογία -για να πραγματοποιηθούν νέες έρευνες (<i>Šleževičius κατά Λιθουανίας</i>).
Επανελημμένες προσπάθειες κλήτευσης των ίδιων μαρτύρων σε δίκη (<i>Kuvikas</i>).
Διαφορά δικαιοδοσίας που αφορούσε τη δίωξη και το δικαστήριο (<i>Simonavičius κατά Λιθουανίας</i>).
Διαφορά δικαιοδοσίας μεταξύ εφετείου και κατώτερου δικαστηρίου, τα οποία παρέπεμψαν την υπόθεση το ένα στο άλλο, ωστόσο το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι το εφετείο είχε δικαιοδοσία να αποφανθεί επί της ουσίας της διαφοράς (<i>Gheorghe κατά Ρουμανίας</i>).
Συχνές αλλαγές στη σύνθεση του δικαστηρίου (<i>Simonavicius</i>).
Ο χρόνος που χρειαζόταν ο δικαστής μεταξύ της ακρόασης των μερών και της λήψης της απόφασης (<i>Martins Moreira</i>) ή μεταξύ της απόφασης και της πλήρους γραπτής έκδοσης της απόφασης (<i>B. κατά Αυστρίας</i> , 1990).
Καθυστερήσεις στην παραπομπή της υπόθεσης από τον πρώτο βαθμό στο εφετείο (<i>Martins Moreira</i>).

Καθυστερήσεις που οφείλονται στις αρχές και κρίθηκαν ότι δεν παραβιάζουν την «εύλογη προθεσμία»
Καθυστερήσεις στην ανάληψη απαραίτητων διαδικαστικών ενεργειών από την πλευρά των αρχών, όπως ιατρικές εξετάσεις, όπου μπορεί να μην υπήρχε έλλειψη δέουσας επιμέλειας, αλλά όπου η ευθύνη μπορούσε να αποδοθεί στον υπερβολικό φόρτο εργασίας και την έλλειψη πόρων. (<i>Martins Moreira</i>).

Όταν κάποιος ιδιώτης προκαλεί καθυστέρηση σε μια αστική υπόθεση, το δικαστήριο θα πρέπει να λάβει μέτρα για να επισπεύσει τη διαδικασία και να μην παρατείνει τις προθεσμίες προς διευκόλυνσή του χωρίς σοβαρό λόγο (*Guincho*).

Η αναστολή της διαδικασίας μέχρι να γνωστοποιηθούν τα ευρήματα μιας άλλης σχετικής υπόθεσης (*Zand, έκθεση της Επιτροπής*) ή μέχρι να κριθεί η συνταγματικότητα μιας νομοθετικής πράξης είναι κατ' αρχήν αποδεκτή, υπό την προϋπόθεση ότι η αναβολή χορηγείται μόνο με σκοπό να προκαλέσει την ελάχιστη δυνατή καθυστέρηση.

Ακόμη και κατά την επιδίωξη του συμφέροντος της προστασίας των δικαιωμάτων υπεράσπισης, όπως είναι η ανάγκη κλήτευσης μαρτύρων στη δίκη για λογαριασμό της υπεράσπισης, οι αρχές ενδέχεται να παραβιάζουν την απαίτηση της «εύλογης προθεσμίας», εάν δεν εκτελούν τη διαδικασία αυτή με τη δέουσα επιμέλεια (*Kivikas κατά Λιθουανίας*, § 50).

Γενικές καθυστερήσεις που προκαλούνται κατά καιρούς από τα δικαστήρια λόγω του μεγάλου αριθμού των υποθέσεων μπορεί να είναι αποδεκτές εφόσον δεν παρατείνονται στο χρόνο και όταν τα δέοντα μέτρα λαμβάνονται από τις αρχές, προκειμένου να δώσουν προτεραιότητα σε υποθέσεις με βάση τον επείγοντα χαρακτήρα και τη σημασία τους (*Zimmerman και Steiner*, § § 27-32).

Ταυτόχρονα, τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης να οργανώνουν τα νομικά τους συστήματα κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η συμμόρφωση με το άρθρο 6, ενώ καμία αναφορά σε οικονομικές ή πρακτικές δυσκολίες δεν επιτρέπει τη δικαιολόγηση ενός διαρθρωτικού προβλήματος υπερβολικής χρονικής διάρκειας των διαδικασιών (*Salesi*, § § 20-25).

Όταν μια υπόθεση κατ'επανάληψη επανεξετάζεται ή παραπέμπεται από το ένα δικαστήριο στο άλλο (όταν γίνεται δηλαδή «μπαλάκι»), το Δικαστήριο έχει την τάση να θεωρεί αυτή την κατάσταση ως επιβαρυντική, η οποία μάλιστα μπορεί να οδηγήσει σε διαπίστωση παραβίασης ακόμη και αν η συνολική χρονική διάρκεια της διαδικασίας δεν φαίνεται υπερβολική (*Svetlana Orlova κατά Ρωσίας*, § § 42-52).

Άρθρο 6 §2: το τεκμήριο της αθωότητας

Η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει κατ' αρχήν πρόωρες δηλώσεις ενοχής από δημόσιους λειτουργούς. Οι δηλώσεις ενοχής μπορεί να λάβουν τη μορφή δήλωσης στον Τύπο σχετικά με εκκρεμούσα ποινική έρευνα (*Alenet de Ribemont κατά Γαλλίας*, § § 39-41), διαδικαστικής απόφασης στο πλαίσιο ποινικής ή και μη ποινικής διαδικασίας (*τηρουμένων των αναλογιών, Dakaras κατά Λιθουανίας*, § § 42-45) ή ακόμη και μιας συγκεκριμένης ρύθμισης ασφάλειας κατά τη διάρκεια της δίκης (*Samoila και Cionca κατά Ρουμανίας*, § § 93-101, όπου ο προσφεύγων εμφανίστηκε στο κοινό με το ένδυμα της φυλακής κατά τη διάρκεια της διαδικασίας απόλυσης με εγγύηση).

Ως "δημόσιος λειτουργός" δεν νοείται απαραίτητα ένας ήδη εκλεγμένος εκπρόσωπος ή υπάλληλος του δημοσίου κατά τον κρίσιμο χρόνο. Η έννοια μπορεί να περιλαμβάνει πρόσωπα γνωσμένου κύρους, τα οποία μπορεί να κατείχαν εξέχοντα δημόσια αξιώματα κατά το παρελθόν ή να είναι υπονήφιοι για αιρετά αξιώματα (*Kouzmin κατά Ρωσίας*, § § 59-69).

Οι περισσότερες έμμεσες παρεμβάσεις σε σχέση με το τεκμήριο της αθωότητας, όπως η αντιστροφή του βάρους της απόδειξης για τον κατηγορούμενο, σπάνια εξετάζονται σε αυτό το πλαίσιο (*Salabiaku*) και αντιμετωπίζονται από τη γενικότερη σκοπιά του δικαιώματος σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, δυνάμει του άρθρου 6 § 1.⁴⁵

Το άρθρο 6 § 2 δεν ισχύει μόνο για τις "ποινικές" διαδικασίες στο σύνολό τους, αλλά και για τις διαδικασίες πριν από τη δίκη και μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας και ανεξάρτητα από το στάδιο ή ακόμη και από το αποτέλεσμα τους (*Minelli κατά Ελβετίας*, § § 25-41), γεγονός που σημαίνει ότι το πρότυπο της εφαρμογής του άρθρου 6 § 2 είναι διαφορετικό από αυτό που πρέπει να χρησιμοποιείται κατά την εφαρμογή του άρθρου 6 § 1⁴⁶. Μία παραβίαση του άρθρου 6 § 2 μπορεί να λάβει χώρα ακόμη και σε περίπτωση απουσίας οριστικής καταδίκης.

Το άρθρο 6 § 2 εφαρμόζεται σε αστικές αγωγές, όπως αξιώσεις αποζημίωσης από πρώην υπόπτους ή κατηγορουμένους ποινικών υποθέσεων ως αποτέλεσμα διακοπής της διαδικασίας (*Lutz κατά Γερμανίας*, § § 50-64), σε περιπτώσεις αθώωσης (*Sekanina κατά Αυστρίας*, § § 20-31) ή αστικής ή πειθαρχικής δίωξης, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω αγωγές αποτελούν συνέπεια ή έγιναν ταυτόχρονα με τις προηγούμενες ποινικές διαδικασίες (*O. κατά Νορβηγίας*, § § 33-41, σε αντίθεση με *Agosi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 64-67).

Παραβίαση του άρθρου 6 § 2 υφίσταται, εάν ένα άτομο αθωωθεί στην ποινική διαδικασία και καταθέσει αστική αγωγή αιτούμενο αποζημίωση για την προσωρινή του κράτηση, αλλά η αποζημίωση απορριφθεί με την αιτιολογία ότι η αθώωση οφειλόταν σε «έλλειψη επαρκών αποδεικτικών στοιχείων». Χωρίς συγκεκριμένα τεκμήρια, μια τέτοια δήλωση δημιουργεί αμφιβολίες για την αθωότητα του προσφεύγοντος (*Tendam κατά Ισπανίας*, § § 35-41). Ταυτόχρονα, η άρνηση επιστροφής δικαστικών δαπανών μετά την απόρριψη ποινικών κατηγοριών με την αιτιολογία ότι με τη συμπεριφορά τους οι κατηγορούμενοι προκάλεσαν οι ίδιοι τις ποινικές δίωξεις στον εαυτό τους, δεν παραβιάζει το τεκμήριο της αθωότητας (*Ashendon και Jones κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος, § § 50-55).

Παραβιάσεις του τεκμηρίου της αθωότητας

Υπουργός Εσωτερικών και δύο ανώτεροι αξιωματικοί της αστυνομίας ανέφεραν σε τηλεοπτική συνέντευξη τύπου ότι ο προσφεύγων ήταν «ένας από τους υποκινητές» της δολοφονίας (*Alenet de Ribemont*).

⁴⁵ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 64, **Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης-εξαναγκασμένη ομολογία** και παρακάτω σελ. 82.

⁴⁶ Βλ. παραπάνω, σελ 14, **Ποινική δίωξη**.

<p>Ομιλητής στο Κοινοβούλιο δήλωσε δημόσια ότι ο «δωροδοκηθείς» συνελήφθη, αμέσως μετά τη σύλληψή του προσφεύγοντος, ο οποίος ήταν τότε μέλος του Κοινοβουλίου (<i>Butkevicius</i>).</p>
<p>Δημόσιες δηλώσεις από ευρέως γνωστό πρώην στρατηγό, που ήταν υποψήφιος σε εκλογές κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών – όπου ισχύει ο δεσμευτικός χαρακτήρας της αρχής του τεκμηρίου της αθωότητας σε οιονεί δημόσια πρόσωπα (<i>Kouzmin</i>).</p>
<p>Δημόσιες δηλώσεις του δικαστή της υπόθεσης που προέβη σε εκτίμηση της ποιότητας της υπεράσπισης και της έκβασης της ποινικής υπόθεσης (<i>Lavents</i>).</p>
<p>Δικαστήριο διέταξε την ανάκληση της αναστολής της ποινής με αναφορά σε «περαιτέρω αδικήματα» που διαπράχθηκαν σε παραβίαση της αναστολής - στην πραγματικότητα κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα εκκρεμούσαν μόνο κατηγορίες (<i>Bohmer κατά Γερμανίας</i>).</p>
<p>Επίμονη υποψία που εκφράστηκε σε απόρριψη αίτησης αποζημίωσης μετά από αθώωση (<i>Sekanina</i>, αλλά βλ. <i>Lutz</i>)</p>
<p>Σε αστική διαδικασία για αποζημίωση πρώην ποινικός κατηγορούμενος έπρεπε να αποδείξει, σταθμίζοντας τις πιθανότητες ενώπιον της ίδιας σύνθεσης του δικαστηρίου που είχε εξετάσει τις ποινικές κατηγορίες εναντίον του, ότι δεν είχε διαπράξει το αδίκημα. Η αστική διαδικασία ήταν ταυτόχρονη με την υποκείμενη ποινική διαδικασία (<i>O. κατά Νορβηγίας</i>, αλλά βλ. επίσης <i>Ringvold</i>). Κρίθηκε ότι έπρεπε να εφαρμοστεί το άρθρο 6 § 2, ενώ διαπιστώθηκε παραβίαση λόγω της έκφρασης επίμονης υποψίας.</p>
<p>Μετά από ανεπιτυχή καταγγελία της προσφεύγουσας κατά του πρώην εργοδότη της για σεξουαλική επίθεση, ο τελευταίος κέρδισε αστική αγωγή που κατέθεσε εις βάρος της για κακόβουλη δίωξη. Τα γαλλικά δικαστήρια έκριναν ότι, λόγω της προηγούμενης αποτυχίας της προσφεύγουσας να αποδείξει τη σεξουαλική επίθεση, οι κατηγορίες της για τη συμπεριφορά του πρώην εργοδότη της ήταν αυτόματα ψευδείς. Μια τέτοια διαπίστωση ήταν, κατά την κρίση του Δικαστηρίου αντίθετη με την αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας (<i>Klouvi</i>).</p>

Το άρθρο 6 § 2 δεν εφαρμόζεται σε αστικές διαδικασίες αποζημίωσης που μπορεί να ασκηθούν, μετά την αθώωση των κατηγορουμένων, από υποτιθέμενα θύματα, όπου οι εν λόγω ισχυρισμοί βασίζονται σε διαφορετικά αποδεικτικά πρότυπα από εκείνα που ισχύουν στο ποινικό δίκαιο, όπως τα πρότυπα που αφορούν

το δικαίο περί αδικοπραξιών. Σε αυτού του τύπου τις υποθέσεις ο πρώην ποινικά κατηγορούμενος έχει απλώς τις εγγυήσεις του άρθρου 6 § 1 ως "αστικός" διάδικος σε αυτές τις διαδικασίες και όχι ως «ποινικά» κατηγορούμενος (*Ringvold κατά Νορβηγίας*, § § 36-42).

Το άρθρο 6 § 2 δεν συνεπάγεται θετική υποχρέωση του κράτους σχετικά με δηλώσεις ενοχής από ιδιώτες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ωστόσο, τέτοιου είδους ζητήματα μπορούν κατά τα άλλα να ανακύψουν, σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1, ιδωμένα από συγκεκριμένη οπτική γωνία (*Hauschildt, Butkevicius, Δεκέμβριος*, και *T. B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).⁴⁷

Μία παραβίαση του άρθρου 6 § 2 μπορεί επίσης να χρησιμεύσει ως απόδειξη της παραβίασης του άρθρου 6 § 1 από τη σκοπιά της υποκειμενικής αμεροληψίας, όταν η επίμαχη δήλωση γίνεται από δικαστή (*Lavents*)⁴⁸. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όμως, τυχόν παραβίαση του άρθρου 6 § 2 η οποία περιλαμβάνει δήλωση δικαστή υπερσχέει ως *lex specialis* καθιστώντας την εξέταση σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 περιττή.

Μη παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας
Η φράση «αποδεδειγμένη ενοχή» που χρησιμοποιήσε εισαγγελέας σε απάντηση στους ισχυρισμούς προσφεύγοντος για το αντίθετο και διατυπώθηκε σε διαδικαστική απόφαση σε σχέση με στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, και που ήταν αναγκαία για να υποστηρίξουν την πεποίθηση του εισαγγελέα ότι η υπόθεση πρέπει να προχωρήσει σε δίκη και όχι να παύσει η δίωξη (<i>Daktaras</i>).
Απώλεια της ιδιότητας του θύματος του προσφεύγοντος, τον οποίο κατονόμασε ένοχο ο πρωθυπουργός κατά τη διάρκεια συνέντευξης Τύπου, αφού το συνταγματικό δικαστήριο δέχθηκε την παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας και επέστησε την προσοχή του δικαστηρίου στην απόφασή του (<i>Arrigo και Vella</i>).
Απουσία αποζημίωσης ή επιστροφής δαπανών για παράνομη δίωξη ως αποτέλεσμα της παύσης της διαδικασίας, λόγω ιδιαίτερα επίμονης υποψίας κατά τη διάρκεια της έρευνας (<i>Adolf κατά Αυστρίας</i>).
Επίμονη υποψία που εκφραζόταν σε απόρριψη αξίωσης αποζημίωσης μετά από έρευνα που διεκόπη (<i>Lutz</i> , αλλά βλ. <i>Sekanina</i>).
Μόνιμη χρήση μεταλλικού κλωβού ως μέτρο ασφάλειας κατά τη διάρκεια της διαδικασίας έφεσης (<i>Ashot Harutyunyan</i>).

⁴⁷ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 39, "Αμερόληπτο" δικαστήριο, σελ. 56, Αποτελεσματική συμμετοχή και υπόθεση *Kouzmin* (§§60-65), όπου διαπιστώθηκε παραβίαση βάσει δήλωσης εξόχοντος πολιτικού αρχηγού, ο οποίος δεν κατείχε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο δημόσιο αξίωμα.

⁴⁸ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 39, "Αμερόληπτο" δικαστήριο.

Άρνηση κάλυψης νομικών εξόδων μετά την αθώωση του προσφεύγοντος που είχε κινήσει τις υποψίες επάνω του και παραπλάνησε τις διοικτικές αρχές στο να πιστέψουν ότι η υπόθεση εναντίον του ήταν ισχυρότερη από ό, τι πραγματικά ήταν (*Ashendon* και *Jones*).

Το άρθρο 6 § 2 κρίθηκε μη εφαρμοστέο μετά την απόρριψη αγωγής που άσκησε το φερόμενο ως θύμα απαιτώντας αποζημίωση από τον προσφεύγοντα (πρώην ποινικά κατηγορούμενο) σύμφωνα με το δίκαιο των αδικοπραξιών (*Ringvold*, αλλά βλ. επίσης *O. κατά Νορβηγίας*).

Καταδίκη βάσει νόμου που καθιστά την σεξουαλική επαφή με ανηλίκους ορισμένης ηλικίας αυτόματα παράνομη, ανεξάρτητα από το αν ο παραβάτης είχε συνειδητοποιήσει τη μικρή ηλικία του θύματος. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η λύση που προτείνεται από την εθνική νομοθεσία - δηλαδή η μη δυνατότητα υπεράσπισης με βάση την εύλογη πεποίθηση ότι θύμα ήταν μιας ορισμένης ηλικίας - δεν οδηγεί σε παραβίαση του άρθρου 6 § 2 (*G. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

Η υποψία που εκφράζεται σε μια δικαστική δήλωση, η διατύπωση της οποίας δεν είναι αρκετά ισχυρή ώστε να ισοδυναμεί με παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας σύμφωνα με το άρθρο 6 § 2, εξακολουθεί ενδεχομένως να είναι επαρκής για να αποκλείσει τον δικαστή ως προκατελημμένο από τη σκοπιά της αντικειμενικής άποψης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 (*Hauschildt*) ή ακόμη και από την υποκειμενική άποψη, όταν η δήλωση αναφέρεται σε προσωπικά χαρακτηριστικά του εναγομένου και υπερβαίνει τις συνήθεις διαδικαστικές απαιτήσεις (*Κυπριανού*).

Η απόφαση πάσης της ποινικής δίωξης δεν συνεπάγεται αυτομάτως το δικαίωμα αποζημίωσης για παράνομη καταγγελία ή επιστροφής των εξόδων, εφόσον οι υποψίες εναντίον του προσφεύγοντος ήταν επίμονες κατά την περίοδο της έρευνας (*Lutz*).

Όπως και οι περισσότεροι περιορισμοί σχετικά με το άρθρο 6, το τεκμήριο της αθωότητας μπορεί να αποκατασταθεί σε εθνικό επίπεδο, εάν τα κατάλληλα μέτρα λαμβάνονται από τις αρχές πριν από τη δίκη για την εξάλειψη των αρνητικών επιπτώσεων από τις επίσημες δηλώσεις (*Arrigo και Vella κατά Μάλτας*, Δεκέμβριος).

Σε αντίθεση με το άρθρο 6 § 1 η παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας δεν αξιολογείται στο πλαίσιο της διαδικασίας στο σύνολό της, αλλά μάλλον ως ένα ξεχωριστό διαδικαστικό σφάλμα. Έμφαση δίνεται στην επίμαχη φράση μέσω της σωρευτικής ανάλυσης των εξής τριών στοιχείων: α) του σταδίου της διαδικασίας και του πλαισίου στο οποίο έγινε η δήλωση, β) της διατύπωσής της, και γ) του νοήματός της (*Daktaras*, § § 42 - 45).

Δηλώσεις που εκφράζουν μια κατάσταση υποψίας κατά τη διάρκεια της προδικαστικής έρευνας δεν ισοδυναμούν με παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας (*Daktaras*), αλλά οι δημόσιοι λειτουργοί πρέπει να επιλέγουν προσεκτικά τα λόγια τους όταν εκφράζουν υποψίες (*Ismoilon και άλλοι κατά Ρωσίας*, § § 162-170). Μια ανεπιφύλακτη δήλωση της εισαγγελικής αρχής στον Τύπο πριν από την έναρξη της διαδικασίας είναι αντίθετη προς το τεκμήριο της αθωότητας (*Fatullayev κατά Αζερμπαϊτζάν*, § § 159-163). Παρόλα αυτά, ακόμη και οι όροι με πολύ σαφή διατύπωση, όπως «ενοχή» και «αποδεδειγμένη», δεν συνιστούν παραβίαση του άρθρου 6 § 2, όταν το νόημά τους σε μια συγκεκριμένη μη διαμεσολαβημένη ή μη δημόσια περίπτωση μπορεί εύλογα να θεωρηθεί ότι υποδηλώνει κάτι άλλο - για παράδειγμα όπου πιστοποιούν απλώς την πεποίθηση του εισαγγελέα για την επάρκεια των αποδεικτικών στοιχείων ώστε να προχωρήσει η υπόθεση από την έρευνα σε δίκη (*Daktaras*, § § 42-45). Συνεπώς, το κριτήριο του νοήματος της δήλωσης είναι αντικειμενικό.

Δηλώσεις που εκφράζουν επίμονη υποψία μετά από διακοπέισα έρευνα δεν παραβιάζουν κατ'ανάγκη το άρθρο 6 § 2 (*Lutz*), αλλά η αναφορά στην επίμονη υποψία μετά από αθώωση μπορεί να ανέλθει σε παραβίαση (*Sekanina*).

Όσον αφορά το πλαίσιο της επίμαχης δήλωσης, έμφαση δίνεται στις δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων, ιδιαίτερα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπου πρέπει να επιδεικνύεται σημαντική αυτοσυγκράτηση (*Allet de Ribemont*). Μεγαλύτερα περιθώρια ισχύουν για δηλώσεις εντός του αυστηρού διαδικαστικού πλαισίου (*Daktaras, Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1)*, dec., §41).

Διακριτικότητα και περίσκεψη απαιτούνται από τις αρχές για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις εκκρεμείς ποινικές έρευνες με στόχο την αποτροπή των δηλώσεων ενοχής, οι οποίες είναι ικανές να ενθαρρύνουν το κοινό να πιστέψει ότι ένας ύποπτος είναι ένοχος και να προδικάσει την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών από τα αρμόδια δικαστήρια (*de Allet de Ribemont*).

Η διατύπωση της επίμαχης δήλωσης πρέπει να ανέρχεται σε κατηγορηματική δήλωση της ενοχής προκειμένου να εγείρει ζητήματα δυνάμει του άρθρου 6 § 2 (*Butkevicius*, § § 49-54). Η αποδοχή της δήλωσης ή η επιφυλακτικότητα απέναντι της θέτουν ενδεχομένως υπό αμφισβήτηση την κατηγορηματική φύση της (*de Allet de Ribemont*).

Το γεγονός ότι ένα πρόσωπο έχει καταδικαστεί από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν σημαίνει ότι στερείται των εγγυήσεων του άρθρου 6 § 2 κατά τη διαδικασία προσφυγής (*Κόνστας κατά Ελλάδας*, § § 34-37). Παραμένει ασαφές, ωστόσο, αν ο βαθμός προστασίας του άρθρου 6 § 2 μένει ο ίδιος ενόσω εκκρεμούν οι διαδικασίες αναιρέσης ή προσφυγής, δεδομένου ότι η «καταδικαστική απόφαση από αρμόδιο δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 6 ήδη έχει λάβει χώρα. Σε κάθε περίπτωση τυχόν αναφορά στην καταδίκη από τα ανώτερα δικαστήρια ή άλλες αρχές θα ήταν ακατάλληλη.

Παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας μπορεί επίσης να προκύψει στην περίπτωση ορισμένων διαδικαστικών τεκμηρίων, τα οποία υποθέτουν την ενοχή ενός ατόμου, χωρίς αυτή να έχει διαπιστωθεί σε κατ'αντιμωλία διαδικασία και σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο πρότυπο απόδειξης (*Κλουι κατά Γαλλίας*, § § 42-54).

Την ίδια στιγμή, η αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως θεσμοθέτηση ουσιαστικών κανόνων ποινικής ευθύνης. Το Δικαστήριο, επομένως, δεν καλείται να απαντήσει, για παράδειγμα, από την σκοπιά του άρθρου 6, εάν η αντικειμενική ευθύνη - ή αντίθετα η συνήθης εκτίμηση της υποκειμενικής υπόστασης (*mens rea*) παράλληλα με την αντικειμενική υπόσταση (*actus reus*) - είναι η πιο κατάλληλη προσέγγιση της εθνικής νομοθεσίας απέναντι σε μια συγκεκριμένη παράνομη πράξη, ή αν ένα αντικειμενικό ή υποκειμενικό κριτήριο θα πρέπει να χαρακτηρίζει την εξακρίβωση της υποκειμενικής υπόστασης (*mens rea*), (*G. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 28-30).

Άρθρο 6 §3: δικαιώματα υπεράσπισης

Περίληψη

Κύρια σημεία:

- ✦ ελάχιστα δικαιώματα υπεράσπισης σε ποινικές διαδικασίες
- ✦ φερόμενη παραβίαση των δικαιωμάτων υπεράσπισης στο πλαίσιο του άρθρου 6
- ✦ η § 3 συχνά εξετάζεται σε συνδυασμό με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 (*T. κατά Αυστρίας*, § § 68-72)
- ✦ για την απόδειξη παραβίασης ενός από τα δικαιώματα υπεράσπισης, οι προσφεύγοντες πρέπει να αποδείξουν τις ανεπανόρθωτες επιπτώσεις του επίμαχου περιορισμού των δικαιωμάτων υπεράσπισης επί του δίκαιου χαρακτήρα της ποινικής διαδικασίας στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένων των σταδίων της προσφυγής (*Dallos κατά Ουγγαρίας*, § § 47-53).

Κοινοποίηση του κατηγορητηρίου

Παρατηρείται επικάλυψη σε ένα ορισμένο βαθμό μεταξύ αυτού του δικαιώματος και της αρχής της εκατέρωθεν ακρόασης, η οποία αποτελεί συναγόμενο κριτήριο της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1,⁴⁹ και του δικαιώματος σε εύλογη χρονική προθεσμία και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης του ατόμου σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3β (βλ. παρακάτω).⁵⁰

Υπάρχει επίσης κάποια επικάλυψη με το δικαίωμα ενημέρωσης για την ύπαρξη υποψίας επί πραγματικής βάσης που να δικαιολογεί την κράτηση σύμφωνα με το άρθρο 5 § 2, ακόμα και αν το άρθρο 6 § 3α εγγυάται ένα ευρύτερο δικαίωμα κοινοποίησης του νομικού χαρακτηρισμού του κατηγορητηρίου και περισσότερων σχετικών λεπτομερειών και πραγματικών πληροφοριών (*Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, § § 45 - 63).

Παραβιάσεις του δικαιώματος ενημέρωσης για την κατηγορία

Οι ημερομηνίες και ο τόπος διεξαγωγής του υποτιθέμενου αδικήματος τροποποιήθηκαν από την κατηγορούσα αρχή αρκετές φορές πριν και κατά τη διάρκεια της δίκης (*Mattoccia*).

⁴⁹ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 46, Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακρόασης

⁵⁰ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 89, Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης.

Νέα κατηγορία που υποβλήθηκε από την κατηγορούσα αρχή την τελευταία ημέρα της δίκης, χωρίς τη δυνατότητα προετοιμασίας της υπεράσπισης απέναντι στη νέα αυτή κατηγορία ή υποβολής πλήρους προσφυγής κατά της απόφασης (<i>Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας, αλλά βλ. Dallos</i>).
Μετατροπή του κατηγορητηρίου χωρίς προηγούμενη αναβολή, όπου το εφετείο στη συνέχεια αρνήθηκε να εξετάσει την "κρίση" του δικαστηρίου για τη μετατροπή του κατηγορητηρίου (<i>Pélissier και Sassi</i>).
Δεν επιτράπη η άσκηση πλήρους έφεσης (επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων) ύστερα από τη μετατροπή του κατηγορητηρίου στη δίκη (<i>T. κατά Αυστρίας</i>).
Απαγγελία κατηγορητηρίου σε Γερμανό υπήκοο στη γλώσσα του δικαστηρίου, δηλαδή στα ιταλικά, στον οποίο δεν δόθηκε μετάφραση του κατηγορητηρίου σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, ενώ δεν υπήρχε καμία απόδειξη ότι είχε αντιληφθεί επαρκώς τις κατηγορίες (<i>Brozicek</i>).

Η "αιτία" όσον αφορά τις πληροφορίες που απαιτούνται δυνάμει του άρθρου 6 § 3 αναφέρεται στα αδικήματα που εικάζεται ότι διαπράχθησαν, ενώ η "φύση" αναφέρεται στον ορισμό του αδικήματος στο εσωτερικό δικαιο (*Pélissier και Sassi*).

Τα στοιχεία της αξιόποινης πράξης είναι εξαιρετικά σημαντικά, δεδομένου ότι από τη στιγμή που απαγγέλλεται το κατηγορητήριο ο ύποπτος έχει λάβει επίσημα ειδοποίηση επί της πραγματικής και νομικής βάσης των κατηγοριών (*Pélissier και Sassi*). Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία απαίτηση ότι τα συμπεράσματα του δικαστηρίου ως προς τις περιστάσεις του αδικήματος και του ρόλου του προσφεύγοντος σε αυτό πρέπει πάντα να είναι πανομοιότυπα με το κατηγορητήριο, όπως διατυπώθηκε από την κατηγορούσα αρχή (*Mirilashvili, Δεκέμβριος*).

Επαρκείς και λεπτομερείς πληροφορίες θα πρέπει να παρέχονται σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3α, ώστε να μπορέσει ο κατηγορούμενος να αρχίσει να διαμορφώνει την υπεράσπισή του. Ωστόσο, η πλήρης απόδειξη κατά του κατηγορουμένου δεν είναι απαραίτητη σε αυτό το στάδιο και μπορεί να παρουσιαστεί αργότερα (*Pélissier και Sassi*).

Ταυτόχρονα, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι το άρθρο 6 § 3α ισχύει μόνο για το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, ενώ το άρθρο 6 § 3β εφαρμόζεται συμπληρωματικά σε μεταγενέστερο στάδιο. Το ερώτημα παραμένει ανοικτό ως προς το ποιο από τα δύο, το άρθρο 6 § 3α ή το άρθρο 6 § 3β, είναι περισσότερο κατάλληλο για μεταγενέστερα στάδια της διαδικασίας, όπως η δίκη, ή σε περιπτώσεις που το πρόβλημα αφορά μια αλλαγή στο νομικό χαρακτηρισμό των καταγγελλομένων αδικημάτων (*Dallos*) ή την ανεπάρκεια εμπειριστατωμένης πληροφόρησης (*Mattochia κατά Ιταλίας, § § 58 - 72*). Η εφαρμογή των δύο αυτών διατάξεων σε συνδυασμό, μαζί με το άρθρο 6 § 1, αποτελεί πιθανότατα τη σωστή προσέγγιση στην ανάλυση οποιασδήποτε έλλειψης πληροφοριών κατά το στάδιο της δίκης.

Η Σύμβαση επιτρέπει τη συνύπαρξη των ανακριτικών συστημάτων με τα κατηγορητικά συστήματα. Η μετατροπή των κατηγοριών επιτρέπεται κατά τη δίκη από την κατηγορούσα αρχή ή ακόμα και κατά την απόφαση του δικαστηρίου, υπό τον όρο ότι επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις παρέχονται για την προετοιμασία της υπεράσπισης μέσω της αναβολής ή πλήρους προσφυγής επί πραγματικών και νομικών ζητημάτων (*Dallos*).

Η νομολογία του Δικαστηρίου δεν απαιτεί έγγραφη κοινοποίηση «της φύσεως και της αιτίας της κατηγορίας» εφόσον επαρκείς πληροφορίες δίνονται προφορικά (*Kamasinski κατά Αυστρίας, § § 61-108*).

Οι πληροφορίες πρέπει να υποβάλλονται "άμεσα" ώστε να μπορέσει ο κατηγορούμενος να προετοιμάσει την υπεράσπισή του, δυνάμει του άρθρου 6 § 3β. Βασικές πληροφορίες σχετικά με την καταγγελία πρέπει να υποβάλλονται τουλάχιστον πριν από την πρώτη συνέντευξη με την αστυνομία (*Mattochia*).

Οι πληροφορίες πρέπει να υποβάλλονται επίσης σε γλώσσα που οι κατηγορούμενοι "κατανοούν" χωρίς απαραίτητα αυτή να είναι η μητρική τους γλώσσα (*Brozicek κατά Ιταλίας*, § § 38-46).

Ωστόσο, όταν ένας αλλοδαπός αιτηθεί να λάβει μετάφραση του κατηγορητηρίου, οι αρχές θα πρέπει να συμμορφωθούν με το αίτημα, εκτός αν είναι σε θέση να αποδείξουν ότι ο κατηγορούμενος στην πραγματικότητα έχει επαρκή γνώση της γλώσσας του δικαστηρίου (*Brozicek*). Η προφορική διερμηνεία του κατηγορητηρίου ενδέχεται επίσης να θεωρηθεί επαρκής (*Kamasinski*).

Όσο πιο σοβαρή είναι η κατηγορία, τόσο περισσότερες πληροφορίες απαιτούνται -υποκειμενικό κριτήριο (*Campbell και Fell*, § § 95-102).

Η ευθύνη βαρύνει τον προσφεύγοντα ως προς τη λήψη ενημέρωσης μέσω της παρακολούθησης των ακροάσεων ή της υποβολής σχετικών αιτημάτων και όχι τις αρχές ως προς την παροχή των πληροφοριών (*Campbell και Fell*).

Τυχόν μικρά σφάλματα κατά την κοινοποίηση που οφείλονται σε τεχνικά λάθη δεν μπορούν να ανέλθουν σε παραβίαση της διάταξης αυτής (*Gea Catalan κατά Ισπανίας*, § § 28-30).

Μη παραβίαση του δικαιώματος ενημέρωσης για την κατηγορία

Πληροφόρηση για την κατηγορία που εμπεριείχε τη λέξη «ανταρσία» - με απλή ένδειξη του τόπου και του χρόνου του υποτιθέμενου αδικήματος – η οποία κρίθηκε επαρκής στο πλαίσιο της πειθαρχικής σωφρονιστικής διαδικασίας, από την άποψη ότι ο προσφεύγων δεν προχώρησε στις εύλογες προσπάθειες για να λάβει περαιτέρω πληροφορίες (*Campbell και Fell*).

Κατηγορητήριο που άλλαξε κατά την απόφαση πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, ενώ υπήρχε δυνατότητα υποβολής πλήρους προσφυγής στη συνέχεια (*Dallos*, αλλά βλ. *Sadak και άλλοι*).

Συμπεριφορά από πλευράς του κατηγορουμένου, η οποία ήταν η κύρια αιτία που δεν παρέλαβε την κοινοποίηση της κατηγορίας εναντίον του (*Hennings κατά Γερμανίας*).

Μικρές διαφοροποιήσεις σε αναδιατύπωση του εσωτερικού δικαίου που προέκυψαν από τυπογραφικό λάθος (*Gea Catalan*).

Προφορική διερμηνεία της κατηγορίας σε αλλοδαπό που δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει τη γλώσσα του δικαστηρίου (*Kamasinski*).

Καταδίκη για απαγωγή ατόμου με τη βοήθεια "αγνώστων συνενόχων", ενώ το κατηγορητήριο είχε κατονομάσει τους φερόμενους ως συνεργούς του προσφεύγοντος, ο οποίος είχε επίσης κατηγορηθεί για δολοφονία

(*Mirilashvili*, Δεκέμβριος).

Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης

Παρατηρείται μια ορισμένη επικάλυψη μεταξύ αυτού του δικαιώματος και της αρχής της εκατέρωθεν ακροάσεως και της ισότητας των όπλων που αποτελούν συναγόμενα κριτήρια της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1⁵¹, του δικαιώματος ενημέρωσης για την κατηγορία σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3α⁵², του δικαιώματος νομικής εκπροσώπησης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3γ⁵³, και του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων με βάση την υποπαράγραφο (δ)⁵⁴.

Για να εξακριβωθεί η συμμόρφωση με το άρθρο 6 § 3β, είναι αναγκαίο να ληφθεί υπόψη η γενική κατάσταση της υπεράσπισης, συμπεριλαμβανομένης της νομικής συνδρομής και όχι μεμονωμένα της κατάστασης του κατηγορουμένου (*Kremponskij κατά Λιθουανίας*, Δεκέμβριος).

Η συνήθης προσέγγιση είναι η εξέταση της εικαζόμενης παραβίασης του άρθρου 6 § 3β σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 3γ, προκειμένου να καταδειχθεί μέσω της σωρευτικής ανάλυσης των διαφόρων δυσκολιών που αντιμετώπισε η υπεράσπιση, η συνολική επίδραση αυτών των ελαττωμάτων πάνω στην αρχή της δίκαιης δίκης στο σύνολό της κατά την έννοια του άρθρου 6 § 1 (*Kremponskij*, Δεκέμβριος). Η "επάρκεια" των διευθετήσεων για την προετοιμασία της δίκης εκτιμάται συνήθως σε συνάρτηση με επίσημους περιορισμούς που επιβάλλονται στην υπεράσπιση - για παράδειγμα περιορισμοί στην πρόσβαση της υπεράσπισης σε «μυστικά» τμήματα της δικογραφίας και περιορισμοί σχετικά με τη δημιουργία αντιγράφων. Ωστόσο, το Δικαστήριο λαμβάνει επίσης υπόψη τις πρακτικές δυσκολίες που αντιμετώπισε η υπεράσπιση, οι οποίες σχετίζονται για παράδειγμα με τις συνθήκες κράτησης και μεταφοράς του υπόπτου υπό κράτηση (*Moiseyev*, § § 208 έως 225).

Μια λεπτή ισορροπία πρέπει να επιτευχθεί μεταξύ της ανάγκης διασφάλισης της δίκης εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος⁵⁵ και την ανάγκη χορήγησης επαρκούς χρόνου για την προετοιμασία της υπεράσπισης, προκειμένου να αποφευχθεί μια βιαστική δίκη, η οποία αρνείται στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να υπερασπιστεί σωστά τον εαυτό του (*Öcalan κατά Τουρκίας* [GC], § § 130-149).

Η εκτίμηση του χρόνου που θεωρείται επαρκής είναι υποκειμενική διαδικασία, καθώς ποικίλοι παράγοντες σχετικά με τη φύση και την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, το στάδιο της διαδικασίας και το διακύβευμα για τον προσφεύγοντα πρέπει να ληφθούν υπόψη. Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως είναι οι πειθαρχικές διαδικασίες, μια προθεσμία πέντε ημερών από τη στιγμή της απαγγελίας των κατηγοριών μέχρι την ακροαματική διαδικασία επί της ουσίας μπορεί να θεωρηθεί επαρκής (*Campbell και Fell*).

Η αναβολή της δίκης προβλέπεται από το άρθρο 6 § 3β, ανάλογα με τη φύση και το εύρος των νέων στοιχείων. Νέα αποδεικτικά στοιχεία ή σσονος σημασίας, όπως αυτά που αφορούν τον χαρακτήρα του κατηγορουμένου και όχι τις περιστάσεις των αδικημάτων που φέρεται ότι διέπραξε, μπορεί να παρουσιαστούν στη δίκη χωρίς αναβολή (*G.B. κατά Γαλλίας*).

Δεν είναι σαφές εάν υφίσταται δικαίωμα ενημέρωσης μέσω της απόφασης του δικαστηρίου σχετικά με την ισχύουσα προθεσμία για προσφυγή ή αν θα πρέπει η ίδια η υπεράσπιση να μεριμνήσει για να λάβει σχετική πληροφόρηση. Την ίδια στιγμή, θετική υποχρέωση απορρέει από το άρθρο 6 § 3β για την ενημέρωση του κατηγορουμένου όσον αφορά τις σχετικές προθεσμίες στις πολύπλοκες διαδικαστικές υποθέσεις, όπως όταν υπάρχουν δύο ταυτόχρονες προθεσμίες, μία για την

⁵¹ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 46, Η αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως, και σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

⁵² Βλ. σελ. 86, Κοινοποίηση του κατηγορητηρίου

⁵³ Βλ. σελ 92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

⁵⁴ Βλ. σελ 99, Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων

⁵⁵ Βλ., σελ. 76, Δίκη εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

υποβολή αίτησης ακύρωσης και μία δεύτερη για την υποβολή της αιτιολογίας της αιτούμενης ακύρωσης (*Vacher*, § § 22-31). Σημειώνεται ότι καταστάσεις αυτού του είδους εξετάζονται πιο σωστά υπό το δικαίωμα της "πρόσβασης σε δικαστήριο" παρά υπό την οπτική των δικαιωμάτων υπεράσπισης.⁵⁶

Το κριτήριο των «αναγκαίων διευκολύνσεων» είναι επίσης υποκειμενικό ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και τις ικανότητες του προσφεύγοντος, ο οποίος μπορεί να είναι ένας επαγγελματίας δικηγόρος για παράδειγμα (*Trepashkin* (Αρ. 2) *κατά Ρωσίας*, § § 159-168). Δύο είναι οι κύριες διευκολύνσεις που απαιτούνται στις περισσότερες περιπτώσεις και συγκεκριμένα: α) η δυνατότητα επικοινωνίας με δικηγόρο με εμπιστευτικό (*Bonzi κατά Ελβετίας*, Δεκέμβριος) και αποτελεσματικό (*Artico κατά Ιταλίας*, § § 29 - 38) τρόπο (ακόμα και αν το δικαίωμα αυτό καλύπτεται ειδικότερα από το άρθρο 6 § 3 (γ)⁵⁷ και β) η πρόσβαση στη δικογραφία της υπόθεσης (*Kamasinski*).

Ταυτόχρονα, ελάχιστοι περιορισμοί που εμποδίζουν την επικοινωνία του προσφεύγοντος με τον δικηγόρο του σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (*Bonzi*) ή επιβάλλουν στον δικηγόρο την υποχρέωση της μη αποκάλυψης στοιχείων προκειμένου για την προστασία μάρτυρα σε πρώιμο στάδιο της διαδικασίας (*Kurup*, Δεκέμβριος) μπορούν να είναι επιτρεπτά.

Παραβιάσεις της απαίτησης επαρκούς χρόνου και αναγκαίων διευκολύνσεων

Σωρευτική επίδραση πολλών μεμονωμένων περιορισμών, ανάμεσά τους η έλλειψη νομικής συνδρομής κατά τη διάρκεια της ανάκρισης από την αστυνομία, οι μετέπειτα περιορισμοί σχετικά με τον αριθμό και τη διάρκεια των συναντήσεων με τον συνήγορο υπεράσπισης, η αδυναμία επικοινωνίας με τους δικηγόρους και η έλλειψη πλήρους πρόσβασης στη δικογραφία μέχρι το τελικό σχεδόν στάδιο της δίκης (*Öcalan*).

Εμπρόθεσμη αίτηση ακυρώσεως που απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι ο προσφεύγων δεν είχε στοιχειοθετήσει το αίτημά του εντός ορισμένης προθεσμίας, σε συνάρτηση με την έλλειψη πληροφόρησης του προσφεύγοντα για την ύπαρξη δύο ταυτόχρονων προθεσμιών, η μία για την υποβολή αίτησης ακύρωσης και η άλλη για την υποβολή της αιτιολογίας της αιτούμενης ακύρωσης (*Vacher*).

Άρνηση πρόσβασης σε δικογραφία στο προδικαστικό στάδιο, για τον λόγο ότι ο κατηγορούμενος είχε επιλέξει να εκπροσωπήσει ο ίδιος τον εαυτό του, ενώ βάσει του εσωτερικού δικαίου η πρόσβαση δίνεται μόνο σε δικηγόρο (*Foucher*, βλ. επίσης *ισότητα των όπλων*).

⁵⁶ Βλ. σελ. 24, Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις.

⁵⁷ Βλ. παρακάτω, σελ. 92, Νομική εκπροσώπηση ή η αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

Αιφνιδιαστική και πλήρης αλλαγή των αποδεικτικών στοιχείων που παρουσιάζονται από διορισμένο από το δικαστήριο εμπειρογνώμονα κατά την ίδια ακρόαση, η οποία είχε καθοριστική επίδραση στη γνώμη των ενόρκων και άρνηση του δικαστηρίου να ορίσει άλλον εμπειρογνώμονα (<i>G.B. κατά Γαλλίας</i> , αλλά βλ. <i>Boenisch, Brandstetter</i> , βλ. επίσης <i>ισότητα των όπλων</i>).
Καθυστερημένη παραλαβή της γραπτής έκδοσης της δικαστικής απόφασης με το αιτιολογικό σκέλος (καθυστέρηση πάνω από ένα μήνα μετά τη γνωστοποίηση του διατακτικού), που εμπόδισε την υποβολή προσφυγής από τον προσφεύγοντα εντός πέντε ημερών όπως προβλεπόταν από το νόμο για το σκοπό αυτό (<i>Χατζηαναστασίου</i> , βλ. επίσης Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις, αλλά και Αιτιολογημένη απόφαση).

Το δικαίωμα σε «αναγκαίες διευκολύνσεις» περιλαμβάνει το δικαίωμα της πρόσβασης στη δικογραφία μετά την ολοκλήρωση των προδικαστικών ερευνών. Την ίδια στιγμή, η πρόσβαση που δίνεται μόνο στον δικηγόρο αλλά όχι προσωπικά στον προσφεύγοντα δύναται να θεωρηθεί επαρκής (*Kamasinski*). Σε περίπτωση που στον κατηγορούμενο έχει χορηγηθεί το δικαίωμα της αυτοεκροσώπησης, η άρνηση της πρόσβασης στη δικογραφία κατά το προδικαστικό στάδιο παραβιάζει το άρθρο 6 (*Foucher*).⁵⁸ Κατά την εκτίμηση ενός περιορισμού σχετικά με την πρόσβαση του κατηγορουμένου στο φάκελο της υπόθεσης, το Δικαστήριο λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη τη διάρκεια του περιορισμού (*Trepashkin* (No 2), § § 159-168).

Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικογραφία δεν είναι απόλυτο και είναι δυνατόν να υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις για την προστασία ευαίσθητων μεθόδων έρευνας, καθώς και της ταυτότητας των μαρτύρων ή των εμπλεκόμενων αστυνομικών. Ο προσφεύγων είναι εκείνος που φέρει την ευθύνη να αποδείξει ότι η πρόσβαση σε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο της δικογραφίας ήταν απαραίτητη για τα δικαιώματα υπεράσπισής του (*Bricmont*).⁵⁹

Το κριτήριο της αναγκαιότητας της αποκάλυψης ευαίσθητων στοιχείων έχει ανατεθεί από το Δικαστήριο στα εθνικά δικαστήρια και δεν προβλέπεται αυτόνομη εκτίμηση δυνάμει της Σύμβασης σχετικά με τη μη αποκάλυψη των στοιχείων αυτών, εφόσον τα εθνικά δικαστήρια έχουν προβεί σε μια τέτοια εκτίμηση σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο (*Dowsett*). Θα μπορούσε όμως να υπάρξει πρόβλημα αν το εθνικό δικαστήριο δεν έχει εκ του νόμου κανένα περιθώριο εκτιμήσεως να αποφασίσει αν πρέπει ή όχι να αποκαλύψει τα εν λόγω στοιχεία στην υπεράσπιση (*Mirilashvili*, § § 200-209).

Μη παραβίαση της απαίτησης επαρκούς χρόνου και αναγκαίων διευκολύνσεων

⁵⁸ Βλ. σελ. 48, *Ισότητα των όπλων*.

⁵⁹ Βλ. σελ. 46, *Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακροάσεως*.

<p>Διάστημα πέντε ημερών από τη στιγμή της απαγγελίας των κατηγοριών μέχρι την ακρόαση της υπόθεσης κρίθηκε ως "επαρκής χρόνος" για προετοιμασία της υπεράσπισης σε σωφρονιστική πειθαρχική υπόθεση που αφορούσε ανταρσία (<i>Campbell και Fell</i>). Διάστημα δεκαπέντε ημερών κρίθηκε επίσης «επαρκής χρόνος» σε πειθαρχική διαδικασία κατά ιατρού με την κατηγορία της έκδοσης εσφαλμένων πιστοποιητικών ανικανότητας προς εργασία (<i>Albert και Le Compte κατά Βελγίου</i>).</p>
<p>Η κατηγορούσα αρχή υπέβαλε νέα στοιχεία ήσωνος σημασίας σχετικά με τον χαρακτήρα του κατηγορουμένου κατά την έναρξη της δίκης που διήρκεσε τρεις ημέρες σε υπόθεση ποινικής δίωξης για σεξουαλικά αδικήματα παρά την απουσία αναβολής (<i>G.B. κατά Γαλλίας</i>).</p>
<p>Κατηγορούμενος είχε τεθεί σε απομόνωση και δεν μπορούσε να επικοινωνήσει με δικηγόρο για ορισμένο αλλά περιορισμένο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι είχε τη δυνατότητα να επικοινωνεί ελεύθερα με δικηγόρο τον υπόλοιπο χρόνο (<i>Bonzi</i>, Δεκέμβριος, βλ. επίσης παρακάτω, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση).</p>
<p>Σύμβουλος υπεράσπισης υποχρεώθηκε να μην αποκαλύψει την ταυτότητα ενός συγκεκριμένου μάρτυρα στον πελάτη του σε πρώιμο στάδιο της διαδικασίας, για την προστασία του μάρτυρα από τυχόν παρέμβαση (<i>Kurup</i>, Δεκέμβριος, βλ. επίσης, παρακάτω Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση).</p>
<p>Η πρόσβαση στη δικογραφία δόθηκε στο δικηγόρο του προσφεύγοντος και όχι σε εκείνον προσωπικά (<i>Kamasinski</i>).</p>

Το δικαίωμα σε "αναγκαίες διευκολύνσεις" δεν περιλαμβάνει το δικαίωμα διορισμού εμπειρογνώμονα της επιλογής του διάδικου για να καταθέσει στη δίκη, ούτε το δικαίωμα διορισμού επιπλέον ή έστω διαφορετικό εμπειρογνώμονα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως μια αφηνιδιαστική και πλήρης αλλαγή των στοιχείων που δόθηκαν από τον διορισμένο εκ του δικαστηρίου πραγματογνώμονα κατά τη διάρκεια της ίδιας ακρόασης, μπορεί να ενσκήψει πρόβλημα σε σχέση με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα δικαιώματα υπεράσπισης, εάν το δικαστήριο δεν καλέσει και άλλον εμπειρογνώμονα να καταθέσει (*GB κατά Γαλλίας*). Ωστόσο, το ζήτημα των εμπειρογνομόνων θα ήταν προτιμότερο να εξετάζεται από την άποψη του άρθρου 6 § 3δ και όχι 6 § 3β.

Το δικαίωμα της αιτιολογίας της απόφασης του δικαστηρίου μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως μια πτυχή του άρθρου 6 § 3β. Οι λόγοι μπορεί να είναι αναγκαίοι προκειμένου για την προετοιμασία της προσφυγής για παράδειγμα (*Χατζηαναστασίου*).⁶⁰

Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση

⁶⁰ βλ. επίσης σελ. 24, Διαδικαστικά εμπόδια: προθεσμίες, δικαστικά έξοδα, δικαιοδοσία και άλλες διατυπώσεις, και σελ. 72, Αιτιολογημένη απόφαση.

Υπάρχει μια ορισμένη επικάλυψη μεταξύ αυτού του δικαιώματος και της αρχής της εκατέρωθεν ακροάσεως και της ισότητας των όπλων, οι οποίες αποτελούν συναγόμενα κριτήρια της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1,⁶¹ του δικαιώματος κοινοποίησης του κατηγορητηρίου σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3α⁶², του δικαιώματος σε επαρκή χρόνο και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3β⁶³ και του δικαιώματος της εξέτασης μαρτύρων με βάση την υποπαραγράφο (δ).⁶⁴

Η συνήθης προσέγγιση είναι η εξέταση της εικαζόμενης παραβίασης του άρθρου 6 § 3γ σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 3β, προκειμένου να καταδειχθεί μέσω της σωρευτικής ανάλυσης των διαφόρων δυσκολιών που αντιμετώπισε η υπεράσπιση, η συνολική επίδραση αυτών των ελαττωμάτων πάνω στην αρχή της δίκαιης δίκης στο σύνολό της, κατά την έννοια του άρθρου 6 § 1 (*Öcalan*).

Το άρθρο 6 § 3γ αποτελείται από τέσσερα διακριτά στοιχεία, δηλαδή τα δικαιώματα: α) αυτοπρόσωπης υπεράσπισης (χωρίς εκπροσώπηση από δικηγόρο) (*Foucher*), β) επιλογής δικηγόρου σε ορισμένες περιπτώσεις, (*Campbell και Fell*), γ) δωρεάν νομικής βοήθειας, όταν ένα άτομο δεν έχει επαρκή μέσα καθώς και όπου απαιτείται από τα συμφέροντα της δικαιοσύνης (*John Murray*), και, τέλος, δ) πρακτικής και αποτελεσματικής νομικής βοήθειας (*Bogumil*, § § 47-50).

Το δικαίωμα της αυτοπρόσωπης υπεράσπισης (χωρίς εκπροσώπηση από δικηγόρο) δεν είναι απόλυτο, και οι κρατικές αρχές δύνανται να αρνηθούν στους κατηγορούμενους αυτό το δικαίωμα σε ορισμένες περιπτώσεις που η εθνική νομοθεσία απαιτεί το άτομο να εκπροσωπείται νομικά, ιδίως όταν τα εικαζόμενα αδικήματα είναι σοβαρά (*Kamasinski*).

Την ίδια στιγμή, όταν χορηγείται στον κατηγορούμενο το δικαίωμα να εκπροσωπεί ο ίδιος τον εαυτό του, τυχόν πρόσθετοι περιορισμοί ως προς τα δικαιώματα υπεράσπισής του, ως συνέπεια της αυτοεκπροσώπησής του -όπως είναι η άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία κατά το προδικαστικό στάδιο - μπορεί να οδηγήσουν σε παράβαση (*Foucher*).⁶⁵

Η απόφαση σχετικά με το εάν πρέπει ή όχι να επιτραπεί η πρόσβαση σε δικηγόρο - δωρεάν ή επί πληρωμή - θα πρέπει να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο και δεν πρέπει να λαμβάνεται από την εκτελεστική εξουσία κατά την διακριτική της ευχέρεια (απόφαση Τμήματος στην υπόθεση *Ezeh και Connors*, § § 100-108).

Απουσία του δικαιώματος σε δικηγόρο κατά τη διάρκεια ακρόασης είναι πιθανόν να παραβιάζει το άρθρο 6 § 3γ, ακόμη και όταν η πρόσβαση αυτή χορηγήθηκε σε προηγούμενα στάδια της διαδικασίας (*Ezeh και Connors*).

Η έλλειψη δωρεάν νομικής συνδρομής προκύπτει συνήθως στο πλαίσιο των ήσσονος σημασίας ποινικών αδικημάτων και διοικητικών ή πειθαρχικών παραβάσεων που θεωρούνται ως "ποινικές" μόνο στο πλαίσιο της αυτόνομης ερμηνείας του άρθρου 6 § 1, αλλά όχι σύμφωνα με τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει αυτόματο δικαίωμα δωρεάν νομικής βοήθειας στη διάθεση του προσφεύγοντος (*Engel*).

Κατά τη λήψη απόφασης για τη χορήγηση δωρεάν νομικής βοήθειας, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα οικονομικά μέσα του κατηγορούμενου, καθώς και το συμφέρον της δικαιοσύνης, το οποίο περιλαμβάνει την εξέταση της φύσης και της πολυπλοκότητας του υποτιθέμενου αδικήματος, του διακυβεύματος για τον κατηγορούμενο, της σοβαρότητας της ποινής που μπορεί να του επιβληθεί, καθώς και της ικανότητάς του να εκπροσωπήσει τον εαυτό του επαρκώς (*Timergaliyev*).

Αν ο κατηγορούμενος έχει επαρκή μέσα για να πληρώσει δικηγόρο, δεν απαιτείται η συνεκτίμηση των συμφερόντων της δικαιοσύνης για την παροχή νομικής βοήθειας (*Campbell και Fell*).

⁶¹ Βλ. σελ. 46, Η αρχή της "εκατέρωθεν" ακροάσεως, και σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

⁶² Βλ. σελ. 86, Γνωστοποίηση του κατηγορητηρίου.

⁶³ Βλ. σελ. 92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

⁶⁴ Βλ. σελ. 99, Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων.

⁶⁵ Βλ. επίσης σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

Ακόμη και σε απλές περιπτώσεις, η στάθμιση των συμφερόντων της δικαιοσύνης θα γείρει υπέρ της χορήγησης νομικής βοήθειας, όταν ο κατηγορούμενος κινδυνεύει με πραγματική ποινή φυλάκισης για μεγάλο χρονικό διάστημα (*Quaranta κατά Ελβετίας*, § § 32-38).

Το δικαίωμα σε δωρεάν νομική συνδρομή ισχύει ανεξάρτητα από το στάδιο της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης της προδικαστικής έρευνας (*Qua-ran-ta*).

Είναι συμβατό με τα συμφέροντα της δικαιοσύνης οι κατηγορούμενοι σε σωφρονιστικές πειθαρχικές διαδικασίες ή σε στρατιωτικά δικαστήρια σε υποθέσεις που αφορούν πολύ απλά γεγονότα να υπερασπίζονται οι ίδιοι τον εαυτό τους και να λαμβάνουν δωρεάν νομική συνδρομή, η οποία περιορίζεται στην αντιμετώπιση νομικών ζητημάτων της προσφυγής (*Engel*, § § 89-91).⁶⁶

Η άρνηση της νομικής συνδρομής στο στάδιο της προσφυγής μπορεί επίσης να είναι συμβατή με τα συμφέροντα της δικαιοσύνης, εφόσον η εκτίμηση της εύλογης πιθανότητας (αντικειμενική πιθανότητα) επιτυχίας πραγματοποιείται από την αρχή που αποφασίζει για τη νομική βοήθεια (*Monnell και Morris*, § § 55-70).

Την ίδια στιγμή, η άρνηση νομικής συνδρομής στο στάδιο της προσφυγής μπορεί να θεωρηθεί απαράδεκτη, όταν ουσιαστικά νομικά ζητήματα προκύπτουν επί της προσφυγής (*Pakelli κατά Γερμανίας*, § § 31-40).

Η αναθεώρηση των συμφερόντων της δικαιοσύνης πρέπει να εφαρμόζεται σε κάθε στάδιο της διαδικασίας (*Granger*, § § 43-48).

Μόνον οι προσφεύγοντες που διαθέτουν τα μέσα να πληρώσουν δικηγόρο έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν πρόσωπο της επιλογής τους για να τους εκπροσωπήσει (*Campbell και Fell*). Οι προσφεύγοντες που επωφελούνται της νομικής βοήθειας δεν έχουν το δικαίωμα της επιλογής δικηγόρου (*Kremponskij*, Δεκέμβριος). Παράλληλα, όταν οι δικηγόροι του συστήματος νομικής βοήθειας αποτυγχάνουν καταφανώς να εκτελέσουν το καθήκον τους, οι αρχές έχουν θετική υποχρέωση να τους αντικαταστήσουν (*Artico*, § § 31-38).

Το δικαίωμα επιλογής δικηγόρου δεν είναι απόλυτο. Ενδέχεται να τίθενται περιορισμοί για το σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης ως προς τον αριθμό των δικηγόρων, τα προσόντα τους και τους κανόνες συμπεριφοράς σύμφωνα με τους οποίους θα πρέπει να εμφανίζονται ενώπιον του δικαστηρίου (*Enslinn και άλλοι κατά Γερμανίας*, Δεκ. 1978).

Άτομο που δικάστηκε ερήμην πρέπει να εκπροσωπείται από δικηγόρο της επιλογής του (*Karatas και Sari κατά Γαλλίας*, § § 52-62).

Περιορισμοί ως προς την πρόσβαση σε δικηγόρο κατά τα πολύ πρώιμα στάδια της διαδικασίας, όπως αμέσως μετά τη σύλληψη, μπορεί να οδηγήσουν σε παραβίαση του άρθρου 6 § 3γ αν η ομολογία αποσπάται από κατηγορούμενο χωρίς νομική εκπροσώπηση ή εάν υπάρχουν δυσμενείς επιπτώσεις που προέρχονται από τη σιωπή του κατηγορουμένου. Στο συγκεκριμένο αυτό στάδιο ο κατηγορούμενος θεωρείται ότι είναι πιο ευάλωτος απέναντι σε ανάρμοστες πιέσεις και χρήζει νομικής συνδρομής (*John Murray, Salduz* [GC], § § 56-62), εκτός αν παρατηρηθεί ρητά και εν γνώσει του από το δικαίωμα σε δικηγόρο (*Yoldas κατά Τουρκίας*, § § 46-55). Η χρήση ομολογίας προερχόμενης από ύποπτο, ο οποίος βρίσκεται υπό κράτηση απουσία δικηγόρου είναι, κατά κανόνα, αντίθετη με το άρθρο 6 § 3γ, ακόμη και αν τα αποδεικτικά στοιχεία λαμβάνονται σε ξένο κράτος (*Stojkovic κατά Γαλλίας και Βελγίου*, § § 51-57).

Δεν πρέπει να ασκείται πίεση για ομολογία σε άτομα χωρίς νομική εκπροσώπηση, ακόμη και αν δεν έχουν το διαδικαστικό καθεστώς του υπόπτου κατά τη διάρκεια της επίμαχης ανάκρισης και αντιμετωπίζονται τυπικά ως μάρτυρες σε αυτό το στάδιο (*Shabelnik*).⁶⁷

Ταυτόχρονα, η παρουσία ενός δικηγόρου δεν είναι αναγκαία αν ένα άτομο ανακρίνεται από την αστυνομία χωρίς να κρατείται, ακόμη και αν αργότερα το άτομο αυτό μετατρέπεται σε ύποπτο (*Aleksandr Zaichenko κατά Ρωσίας*, § § 46-51).

Κατά γενικό κανόνα οι κατηγορούμενοι πρέπει να δικαιούνται βοήθειας δικηγόρου από τη στιγμή που τίθενται υπό κράτηση και όχι μόνο όταν ανακρίνονται ενόσω βρίσκονται υπό κράτηση (*Dayanan*, § § 29-34). Παράλληλα, η ευθύνη της απουσίας δικηγόρου αμέσως μετά τη σύλληψη ενδέχεται να μην αποδοθεί στο κράτος ακόμη και όταν μια ομολογία λαμβάνεται στο πλαίσιο αυτό- εάν ο κατηγορούμενος αδυνατεί να καταβάλει εύλογες προσπάθειες ή να επιδειξει τη δέουσα

⁶⁶ Βλ. επίσης σελ. 14, Ποινική δίωξη.

⁶⁷ Βλ. επίσης σελ. 64, Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης- εξαναγκασμένη ομολογία.

επιμέλεια για τη νόμιμη εκπροσώπησή του (*Zhelezov*, Δεκέμβριος, *Latimer*, Δεκέμβριος) και εάν η παρουσία δικηγόρου δεν αποκλείεται από την ισχύουσα νομοθεσία.

Η παραίτηση υπόπτων από τη νομική συνδρομή κάτω από ύποπτες συνθήκες μπορεί να θεωρηθεί άκυρη. Αν οι κατηγορούμενοι επικαλούνται το δικαίωμα βοήθειας από δικηγόρο κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, η εγκυρότητα της παραίτησης δεν μπορεί να διαπιστωθεί μόνο βάσει του γεγονότος ότι απάντησαν σε συγκεκριμένες ερωτήσεις της αστυνομίας, ακόμη και αν δεν αμφισβητείται ότι οι ύποπτοι είχαν ενημερωθεί για τα δικαιώματά τους (*Pishchalnikov*, § § 72-91).

Δεν υπάρχει σταθερή νομολογία σχετικά με την απαίτηση παρουσίας δικηγόρου κατά τη διάρκεια της ανακριτικής διαδικασίας, εκτός από την αρχική ανάκριση. Φαίνεται, ωστόσο, ότι η παρουσία δικηγόρου όταν ο κατηγορούμενος βρίσκεται αντιμέτωπος με μη-βασικό μάρτυρα κατά τη διάρκεια του προδικαστικού σταδίου δεν αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο των δικαιωμάτων υπεράσπισης (*Isgro κατά Ιταλίας*, § § 31-37).⁶⁸ Ταυτόχρονα, η παρουσία δικηγόρου μπορεί να απαιτείται κατά τη διάρκεια μιας διαδικασίας αναγνώρισης υπόπτου, ιδίως όταν παίζει κρίσιμο ρόλο σε ενδεχόμενη καταδίκη (*Laska και Λίκα*, § § 63-72).

Ο τρόπος με τον οποίο παρέχεται η νομική συνδρομή - δωρεάν ή επί πληρωμή - θα πρέπει να είναι «πρακτικός και αποτελεσματικός» και όχι απλώς «θεωρητικός και απατηλός» (*Artico κατά Ιταλίας*, § § 31-38).

Δεν υφίσταται αυτόνομο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο ανά πάσα στιγμή της διαδικασίας, ενώ μπορούν να τεθούν περιορισμοί σχετικά με τον αριθμό ή τη διάρκεια των συναντήσεων, ειδικά κατά το προδικαστικό στάδιο (*Bonzi*), με την προϋπόθεση ότι η επιτακτική ανάγκη της πρόσβασης σε νομικές συμβουλές τηρείται αμέσως μετά τη σύλληψη (*John Murray*).

Επί της αρχής, ο κατηγορούμενος σε ποινική υπόθεση έχει το δικαίωμα να επικοινωνήσει κατ'ιδίαν με τον δικηγόρο του (*Sakhnovskiy [GC]*, § § 99 έως 107), αν και η οπτική εποπτεία των επαφών τους είναι επιτρεπτή. Ωστόσο, το δικαίωμα της κατ'ιδίαν επικοινωνίας με δικηγόρο δεν είναι απόλυτο και η επιτήρηση των συναντήσεων μεταξύ πελατών και δικηγόρων μπορεί να διεξάγεται κατά το στάδιο της προδικασίας, έτσι ώστε, είτε να αποτρέπεται τυχόν αθέμιτη συμπαίγνια (*S. κατά Ελβετίας*, § § 48-51), και η διάπραξη νέων εγκλημάτων (*Brennan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 42-63), είτε να προστατεύονται οι μάρτυρες (*Kurup*, Δεκέμβριος).

Ο τρόπος και η διάρκεια της επιτήρησης της επικοινωνίας μεταξύ του κατηγορουμένου και του δικηγόρου του προϋποθέτουν ότι: α) συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι, δηλαδή, βάσιμες υπόνοιες ότι όχι μόνο ο κατηγορούμενος αλλά και ο δικηγόρος ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν ή να διευκολύνουν τυχόν επιζήμιες ενέργειες, όπου η εκτίμηση βασίζεται στο αντικειμενικό κριτήριο και β) η αντίδραση είναι ανάλογη με την αντιλαμβανόμενη ανάγκη (*S. κατά Ελβετίας*, *Brennan*, *Kurup*). Τα μέτρα αυτά, όπως οι υποκλοπές των επαφών του κατηγορουμένου με τους δικηγόρους του θεωρούνται νόμιμα, μόνον εφόσον είναι "απολύτως αναγκαία". Τέτοιου είδους μέτρα ενδέχεται να παραβιάζουν το άρθρο 6 § 3γ, ακόμα και όταν δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια άμεση σχέση με την ουσία των κατηγοριών ή τη στρατηγική της υπεράσπισης (*Zagaria κατά Ιταλίας*, § § 32-36).

Παραβιάσεις του άρθρου 6 §3γ

Άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία στο προδικαστικό στάδιο για τον λόγο ότι ο κατηγορούμενος είχε επιλέξει να εκπροσωπήσει ο ίδιος τον εαυτό του, ενώ η πρόσβαση βάσει του εσωτερικού δικαίου χορηγείται μόνο σε δικηγόρο (*Foucher*). Βλ. επίσης Ισότητα των όπλων.

⁶⁸ Βλ. επίσης παρακάτω, σελ. 99, Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων.

<p>Η πρόσβαση σε δικηγόρο εμποδιζόταν λόγω διακριτικής απόφασης του διοικητή των φυλακών κατά την ακρόαση της πειθαρχικής υπόθεσης εναντίον κρατουμένων, ενώ το δικαίωμα νομικής συμβουλής από δικηγόρο χορηγήθηκε κατά τη διάρκεια της αναβολής (<i>Ezeh και Connors</i>).</p>
<p>Δικηγόρος ήταν υποχρεωμένος να ζητάει άδεια κάθε φορά από τον ανακριτή, προκειμένου να διαβουλευθεί με τον πελάτη του, πρακτική που δε βασιζόταν στο εθνικό δίκαιο (<i>Moiseyev</i>).</p>
<p>Πάνω από ένα χρόνο καθυστέρηση ανταπόκρισης στο αίτημα νομικής βοήθειας του προσφεύγοντος, αν και στη συνέχεια του χορηγήθηκε δωρεάν νομική συνδρομή (<i>Berlinski</i>).</p>
<p>Αδυναμία του επίσημου νομικού συμβούλου του προσφεύγοντος να παραστεί στο εφετείο, σε συνδυασμό με την αδυναμία του προσφεύγοντος να λάβει ειδικό βοήθημα ακοής που θα του επέτρεπε να συμμετάσχει αποτελεσματικά στην εκδίκαση της έφεσης παρά το πρόβλημα ακοής του (<i>Timergaliyev</i>, βλ. επίσης Αποτελεσματική συμμετοχή).</p>
<p>Έλλειψη δωρεάν νομικής βοήθειας σε μη περίπλοκη υπόθεση, εν όψει της συσώρευσης γεγονότων στα οποία εμπλεκόταν ένας νεαρός αλλοδαπός χωρίς βιοποριστικά μέσα και με ιστορικό χρήσης ναρκωτικών, ο οποίος αντιμετώπιζε πραγματική ποινή φυλάκισης τριών ετών (<i>Quaranta</i>).</p>
<p>Άρνηση νομικής βοήθειας κατά την εκδίκαση προσφυγής, παρά το γεγονός ότι είχαν προκύψει ουσιαστικά νομικά ζητήματα (<i>Pakelli</i>, αλλά βλ. <i>Monnell και Morris</i>).</p>
<p>Παράλειψη επανεκτίμησης των συμφερόντων της δικαιοσύνης όσον αφορά την παροχή νομικής βοήθειας, λόγω των πολύπλοκων νομικών ζητημάτων που ενέσκυψαν κατά τη διάρκεια της εκδίκασης της προσφυγής (<i>Granger</i>).</p>
<p>Έλλειψη δυνατότητας επιλογής διορισμένου δικηγόρου σε περίπτωση κατηγορουμένου που διέφυγε και δικάστηκε ερήμην (<i>Karatas και Sari</i>).</p>

<p>Δυσμενείς επιπτώσεις ως προς την ενοχή κατηγορουμένου χωρίς νομική εκπροσώπηση συναγόμενες από τη σιωπή του κατά τη διάρκεια της αρχικής ανάκρισης αμέσως μετά τη σύλληψη (<i>John Murray</i>, αλλά βλ. <i>Zhelezov και Latimer</i>, Δεκέμβριος, επίσης σελ. 46).</p>
<p>Ομολογία υπόπτου χωρίς νομική εκπροσώπηση αμέσως μετά τη σύλληψή του, πάνω στην οποία βασίστηκε στη συνέχεια η καταδικαστική απόφαση εις βάρος του (<i>Magee</i>, βλ. επίσης σελ.46).</p>
<p>Ομολογία που χρησιμοποιήθηκε για να καταδικαστεί άτομο χωρίς νομική εκπροσώπηση που ήταν επισήμως μάρτυρας κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα (<i>Shabelnik</i>, βλ. επίσης σελίδα 46).</p>
<p>Ομολογία υπόπτου χωρίς νομική εκπροσώπηση όπου ο ανακριτής της αστυνομίας χειραγώγησε τη διαδικασία καθορισμού του αδικήματος προκειμένου να εμποδίσει την παροχή υποχρεωτικής νομικής βοήθειας, ασκώντας επίσης πίεση στον ύποπτο να υπογράψει παραίτηση από τη νομική συνδρομή (<i>Yaremenko κατά Ουκρανίας</i>).</p>
<p>Αστυνομική επιτήρηση σχεδόν όλων των συναντήσεων μεταξύ προσφεύγοντος και δικηγόρου στο προδικαστικό στάδιο σε υπόθεση που αφορούσε δεκαέξι άλλους κατηγορουμένους, παρά την εύλογη πιθανότητα ότι ο δικηγόρος μπορεί να είχε εμπλακεί σε συμπαιγνία (<i>S. κατά Ελβετίας</i>, αλλά βλ. <i>Bonzi, Kurup</i>).</p>
<p>Αστυνομική επιτήρηση της πρώτης συνάντησης μεταξύ ύποπτου για τρομοκρατία και του δικηγόρου του, όπου απαγορεύτηκε η ανταλλαγή οποιωνδήποτε ονομάτων, λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη εύλογων ισχυρισμών ότι ο δικηγόρος μπορούσε να μεταφέρει επιζήμιες πληροφορίες σε καταζητούμενους υπόπτους (<i>Brennan</i>).</p>
<p>Αδυναμία δικηγόρου της νομικής βοήθειας να παράσχει αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση σε αλλοδαπό κατηγορούμενο, καθώς είχε διοριστεί μόλις τρεις ημέρες πριν από την εκδίκαση της προσφυγής από το Ανώτατο Δικαστήριο (<i>Daud κατά Πορτογαλίας</i>, αλλά βλ. <i>Tripodi</i>).</p>
<p>Αδυναμία αντικατάστασης συνηγόρου υπεράσπισης της νομικής βοήθειας, παρά την πρόδηλη ολιγωρία που επέδειξε, συμπεριλαμβανομένης της αδυναμίας τεκμηρίωσης της προσφυγής με οποιαδήποτε νομικά επιχειρήματα (<i>Czekalla</i>, αλλά βλ. <i>Tripodi</i>).</p>

Άρνηση αντικατάστασης συνηγόρου υπεράσπισης της νομικής βοήθειας που παρέλειψε να επικοινωνήσει με τον προσφεύγοντα πριν από την τελευταία ακρόαση της διαδικασίας προσφυγής σε υπόθεση δολοφονίας (<i>Sakhnovskiy</i>).
Υποκλοπή συνομιλιών που πραγματοποιήθηκαν μέσω τηλεδιάσκεψης μεταξύ κατηγορουμένου και του δικηγόρου του (<i>Zagaria</i>).
Προσφεύγων ο οποίος αρχικά εκπροσωπήθηκε από ασκούμενο δικηγόρο, έπειτα από πιο έμπειρο δικηγόρο (ο οποίος όμως δεν προέβη σε καμία ενέργεια ζητώντας απαλλαγή από την υπόθεση) και στη συνέχεια από τρίτο δικηγόρο της νομικής βοήθειας, ο οποίος είχε μόνο πέντε ώρες στη διάθεσή του για να μελετήσει τη δικογραφία (<i>Bogumil</i>).

Η δυνατότητα συντονισμού της στρατηγικής υπεράσπισης μεταξύ πολλών δικηγόρων σε υποθέσεις που αφορούν πολλαπλούς κατηγορουμένους δεν πρέπει να συγγέεται από τις αρχές με απόπειρα συμπαιγνίας εκ μέρους των δικηγόρων και δεν μπορεί να αιτιολογήσει τη συνεχή επιτήρηση των συναντήσεων πελατών/δικηγόρων (*S. κατά Ελβετίας*).

Η αναγκαιότητα της επίβλεψης των αρχικών συναντήσεων μεταξύ του κατηγορουμένου και του δικηγόρου του υποβάλλεται σε εξονυχιστικό έλεγχο (*Brennan*, σε αντίθεση με *Kurup, Bonzi*).

Τα κράτη δεν θεωρούνται υπεύθυνα για τη συμπεριφορά του δικηγόρου του κατηγορουμένου. Παράλληλα, όπου η αποτυχία παροχής αποτελεσματικής εκπροσώπησης εκ μέρους του διορισμένου υπό το καθεστώς της νομικής βοήθειας συνηγόρου είναι προφανής, υφίσταται θετική υποχρέωση για το κράτος να παρέμβει για την αντικατάσταση του δικηγόρου (στο πλαίσιο της νομικής συνδρομής) που ενεργεί κατά εσφαλμένο τρόπο (*Czekalla κατά Πορτογαλίας*, § § 59 - 71) ή, εναλλακτικά, επιτρέποντας στον δικηγόρο να ασκήσει τα καθήκοντά του αποτελεσματικά μέσω αναβολής (*Artico, Sakhnovskiy* [GC], § § 99-107). Εάν το πρόβλημα της νομικής εκπροσώπησης είναι καταφανές, τα δικαστήρια πρέπει να αναλάβουν την πρωτοβουλία να το επιλύσουν, για παράδειγμα, με διαταγή αναβολής ώστε να επιτραπεί στο νεοδιορισθέντα δικηγόρο να λάβει γνώση της δικογραφίας (*Bogumil*, § § 47-50).

Μη παραβίαση του άρθρου 6 §3γ

Άρνηση νομικής βοήθειας επί της προσφυγής μετά την εξέταση και λήψη απόφασης ότι η προσφυγή δεν θα είχε εύλογη προοπτική επιτυχίας (*Monnell και Morris* αλλά βλ. *Granger και Pakelli*).

Αδυναμία επιλογής επίσημου συνηγόρου υπεράσπισης (*Kremrovskij, Δεκέμβριος*).

<p>Περιορισμός στον αριθμό των δικηγόρων (τρεις ανά κατηγορούμενο) , λόγω αποκλεισμού μεμενομένων δικηγόρων ως υπόπτων για υποστήριξη εγκληματικής οργάνωσης στην οποία φερόταν να εμπλέκεται ο κατηγορούμενος (<i>Ensslin και άλλοι</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Έλλειψη εύλογων προσπαθειών από την πλευρά του συλληφθέντος να υπερασπιστεί τον εαυτό του αφού υπέγραψε την ομολογία του αμέσως μετά τη σύλληψή του, δηλώνοντας επίσης ότι δεν χρειάζεται δικηγόρο σε αυτό το στάδιο (<i>Zhelezov</i>, Δεκέμβριος, <i>Latimer</i>, Δεκέμβριος, αλλά βλ. <i>John Murray</i>).</p>
<p>Κατηγορούμενος που τέθηκε σε απομόνωση που εμποδίστηκε να επικοινωνήσει με δικηγόρο για περιορισμένα χρονικά διαστήματα, δεδομένης της δυνατότητας ελεύθερης επικοινωνίας με δικηγόρο κατά τον υπόλοιπο χρόνο (<i>Bonzi</i>).</p>
<p>Υποχρέωση συμβούλου υπεράσπισης να μην αποκαλύψει την ταυτότητα ενός συγκεκριμένου μάρτυρα στον πελάτη του στο πρώιμο στάδιο της διαδικασίας, με σκοπό την προστασία του μάρτυρα από ενδεχόμενη παρέμβαση (<i>Kurup</i>).</p>
<p>Απουσία ευθύνης των κρατικών αρχών για παραλείψεις, καθώς ο συνήγορος υπεράσπισης δεν μπορούσε να παραστεί σε ακρόαση λόγω ασθένειας, αλλά ο ίδιος δεν έκανε καμία εύλογη προσπάθεια για την αντικατάστασή του (<i>Tripodi</i>).</p>
<p>Κατηγορούμενος για πλημμέλημα, ο οποίος υπέγραψε έντυπο άρνησης βοήθειας δικηγόρου, η οποία θεωρήθηκε ως έγκυρη παραίτηση λόγω έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων άσκησης πίεσης από την αστυνομία (<i>Galstyan κατά Αρμενίας</i>).</p>
<p>Άρνηση νομικής συνδρομής, όπου όμως δόθηκαν οδηγίες από το δικαστήριο για τη συμπλήρωση του φακέλου της υπόθεσης στον κατηγορούμενο που αντιμετώπιζε ποινική δίωξη για φορολογικές παραβάσεις και αφού δεν υπήρχε κίνδυνος στέρησης της ελευθερίας του. (<i>Barsom και Varli κατά Σουηδίας</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Άρνηση δικαστηρίου να κάνει δεκτή τη συμμετοχή στη διαδικασία νέου, τρίτου κατά σειρά, δικηγόρου για την παροχή συμβουλών στον προσφεύγοντα σε θέματα διεθνούς δικαίου, θεωρώντας ότι δεν υπάρχει συνάφεια με τη συγκεκριμένη υπόθεση (<i>Klimentyev κατά Ρωσίας</i>).</p>

Ωστόσο, η εξέταση του κριτηρίου της πρόδηλης αμέλειας είναι μάλλον αυστηρή, δεδομένου ότι ένα μεμονωμένο παράδειγμα έλλειψης εύλογων προσπαθειών/δέουσας επιμέλειας εκ μέρους του δικηγόρου δεν μπορεί να είναι επαρκές για τη δημιουργία θετικής υποχρέωσης του κράτους για την αναπλήρωση των ελλείψεων του δικηγόρου (*Tripodi κατά Ιταλίας*, § § 27-31).

Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων

Υπάρχει μια ορισμένη επικάλυψη μεταξύ αυτής της διάταξης και των αρχών της εκατέρωθεν ακρόασεως και ιδιαίτερα της ισότητας των όπλων (*Vidal*), οι οποίες αποτελούν συναγόμενα κριτήρια της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1, του δικαιώματος σε επαρκή χρόνο και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης υπό το άρθρο 6 § 3β (*G.B. κατά Γαλλίας*), καθώς και του δικαιώματος σε νομική εκπροσώπηση σύμφωνα με την υποπαράγραφο (γ), (*S.N. κατά Σουηδίας*).⁶⁹

Το άρθρο 6 § 3δ αποτελείται από τρία διακριτά στοιχεία που είναι τα εξής: α) το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων από την κατηγορούσα αρχή (ή εξέτασης άλλων αποδεικτικών στοιχείων που υποβλήθηκαν από την πλευρά της κατηγορούσας αρχής προς υποστήριξη της επιχειρηματολογίας της, β) το δικαίωμα, υπό ορισμένες συνθήκες, της κλήτευσης μαρτύρων της επιλογής του ατόμου για να καταθέσουν στη δίκη, οι οποίοι είναι οι λεγόμενοι μάρτυρες υπεράσπισης (*Vidal*) και γ) το δικαίωμα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και για την εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης.

Η συνήθης προσέγγιση είναι η εξέταση της εικαζόμενης παραβίασης του άρθρου 6 § 3δ, προκειμένου να καταδειχθεί, μέσω της σωρευτικής ανάλυσης των διαφόρων δυσκολιών που αντιμετώπισε η υπεράσπιση σε σχέση με τους μάρτυρες, η συνολική επίδραση αυτών των ελαττωμάτων πάνω στην αρχή της δίκαιης δίκης στο σύνολό της, κατά την έννοια του άρθρου 6 § 1 (*Vidal*). Η απουσία ενός μάρτυρα σε μια ορισμένη χρονική στιγμή στη δίκη δεν συνιστά κατ'ανάγκη παράβαση του άρθρου 6 § 3δ, υπό την προϋπόθεση ότι ο μάρτυρας έχει καταθέσει νωρίτερα με τη συμμετοχή της υπεράσπισης, για παράδειγμα σε πρόσωπο με πρόσωπο αντιπαράθεση κατά το προδικαστικό στάδιο (*Isgrò*, § § 30-37), ή σε προηγούμενα στάδια των σχετικών διαδικασιών (*Klimentyev*, § § 124-127). Ωστόσο, η προδικαστική εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης δεν είναι επαρκής για την πλήρη εγγύηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης σε περίπτωση που δεν εφαρμόστηκαν οι κατάλληλες διαδικαστικές εγγυήσεις (*Melnikov κατά Ρωσίας*, § § 70 έως 84), ή όταν οι μάρτυρες στη συνέχεια άλλαξαν την κατάθεσή τους (*Orhan Çazan κατά Τουρκίας*, § § 31-43, *Vladimir Romanov κατά Ρωσίας*, § § 97-106).

Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων δεν επιτρέπει αιτιάσεις για υποτιθέμενη εσφαλμένη εκτίμηση από τα δικαστήρια των μαρτυρικών καταθέσεων ή των διαπιστώσεων επί των πραγματικών περιστατικών (*Perna κατά Ιταλίας [GC]*, § § 29-32), με την προϋπόθεση ότι τα δικαστήρια δεν κατέληξαν σε προδήλως καταχρηστικά ή αυθαίρετα συμπεράσματα (*Scheper κατά Ολλανδίας*, Δεκέμβριος).

Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων δεν αποκλείει επίσης την εξέταση και επίκληση από το δικαστήριο των γραπτών δηλώσεων των μαρτύρων που πραγματοποιήθηκαν κατά την προδικασία, υπό την προϋπόθεση ότι η υπεράσπιση είχε τη δυνατότητα να αντιπαρατεθεί απέναντι στο μάρτυρα σε ένα ορισμένο σημείο της διαδικασίας (*Bracci*, §§54-61; cf. *Orhan Çazan*, §§31-43). Επιπλέον, η προφορική μαρτυρία ενός μάρτυρα στη δίκη δεν υπερισχύει κατ'ανάγκη της προηγούμενης κατάθεσής του που έχει καταγραφεί από την αστυνομία.

Το άρθρο 6 § 3δ απολαμβάνει σημαντικής αυτονομίας, αλλά δεν είναι πλήρως αυτόνομο από το εθνικό δίκαιο, καθώς η διάταξη αυτή λαμβάνει υπόψη τις εγγενείς διαφορές των κατηγορητικών συστημάτων (όπου τα διάδικα μέρη αποφασίζουν ποιους μάρτυρες θα καλέσουν, ενώ οι μάρτυρες ερωτώνται μόνο από τους διαδίκους ή τους εκπροσώπους τους) και των ανακριτικών συστημάτων (όπου το δικαστήριο αποφασίζει ποιους μάρτυρες θα καλέσει και τους υποβάλλει σε ερωτήσεις παράλληλα με τα διάδικα μέρη). Ο προσφεύγων σε ένα ανακριτικό σύστημα δεν μπορεί ως εκ τούτου, να επικαλεστεί το άρθρο 6 § 3δ προκειμένου να καλέσει οποιονδήποτε μάρτυρα της επιλογής του για να καταθέσει στη δίκη (*Perna, Vidal*).⁷⁰

⁶⁹ Βλ. επίσης σελ. 46, Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακρόασεως και σελ. 48, Ισότητα των όπλων, σελ 89, Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης, και σελ. 92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

⁷⁰ Βλ. επίσης σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

Ωστόσο, η ίδια η λέξη «*μάρτυρας*» στο άρθρο 6 § 3δ διαθέτει ένα πλήρως αυτόνομο νόημα, το οποίο ισχύει όχι μόνο για τα πρόσωπα που καλούνται να καταθέσουν στη δίκη αλλά περιλαμβάνει επίσης τις μαρτυρίες που καταγράφηκαν πριν από τη δίκη και διαβάζονται στο δικαστήριο (*Kostovski κατά Ολλανδίας*, § § 38-45), τις καταθέσεις συγκατηγορουμένων (*Luca κατά Ιταλίας*, § § 38-45), καθώς και πρόσωπα με ειδικό καθεστώς, όπως οι εμπειρογνώμονες (Boenisch, Brandstetter).

Εναπόκειται στο δικαστήριο, όπως συνήθως συμβαίνει στο ανακριτικό σύστημα, να διαπιστώσει αν η κλήση ενός συγκεκριμένου μάρτυρα σε κατάθεση θα ήταν συναφής για τη δίκη (*Perna κατά Ιταλίας* [GC]). Σε ορισμένες υποθέσεις, ωστόσο, το Δικαστήριο ήταν πρόθυμο, κατ' εξαίρεση, να επανεξετάσει τα πορίσματα των εθνικών δικαστηρίων ως προς τη συνάφεια και τη σημασία των μαρτυρικών καταθέσεων που είχε προτείνει η υπεράσπιση (*Ohujić*, § § 78-85).

Όσοι καταγγέλλουν παράβαση του άρθρου 6 § 3δ πρέπει να αποδείξουν όχι μόνο ότι δεν είχαν τη δυνατότητα να καλέσουν ένα συγκεκριμένο μάρτυρα, αλλά και ότι η ακρόαση αυτού του μάρτυρα ήταν απολύτως αναγκαία για την εξακρίβωση της αλήθειας, καθώς και ότι η απουσία ακρόασης της συγκεκριμένης μαρτυρίας θίγει τα δικαιώματα υπεράσπισης και το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας στο σύνολό της (*Butkevičius*, Δεκέμβριος, *Kremposkij*, Δεκέμβριος). Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων για την υπεράσπιση ερμηνεύεται ευρέως και αναφέρεται επίσης στο δικαίωμα της υπεράσπισης να ζητήσει την εξέταση και άλλων αποδεικτικών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένων των υλικών αποδεικτικών στοιχείων, εκθέσεων εμπειρογνομώνων, κ.λπ.

Μόνο ένας βασικός μάρτυρας κατηγορίας – του οποίου η κατάθεση χρησιμοποιείται στο σύνολό της, ή σε καθοριστικό ή κρίσιμο βαθμό, για να αιτιολογήσει πιθανή καταδίκη – δύναται να κληθεί δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 6 § 3δ (*Vidal, Doorson*).

Ένας μάρτυρας μπορεί επίσης να μετατραπεί σε βασικό μάρτυρα της υπόθεσης εφόσον η κατάθεσή του δύναται να επιβεβαιώσει ή να καταρρίψει μια συγκεκριμένη υπεράσπιση που επέλεξε ο προσφεύγων, όπως η υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης (*Ramanauskas*).⁷¹

Η εκτίμηση για το ποιος είναι ο βασικός μάρτυρας θα μπορούσε να γίνει με βάση την ανάλυση της σημασίας που αποδίδεται σε αυτή τη συγκεκριμένη κατάθεση ως αποδεικτικό στοιχείο στο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής του κατηγορητηρίου ή στο πλαίσιο της ενοχοποιητικής απόφασης (*Birutis και άλλοι κατά Λιθουανίας*, § § 28 - 35). Προκειμένου να αποφασιστεί εάν ένας συγκεκριμένος μάρτυρας αποτελεί «κλειδί» ή όχι για την υπόθεση, το Δικαστήριο εξετάζει κατά καιρούς την ποιότητα και την αξιοπιστία των άλλων αποδεικτικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται εναντίον του κατηγορουμένου. Συνεπώς, αν και η νομολογία δεν αποκλείει σε απόλυτους όρους τη χρήση διαδόσεων, οι διάδικοι δεν μπορούν να επικαλεστούν φημολογίες σε περίπτωση που ένας αυτόπτης μάρτυρας δεν έχει εξετασθεί (*V.D. κατά Ρουμανίας*, § § 107 έως 116). Παρόμοια λογική ισχύει και για τις ομολογίες των συγκατηγορουμένων, οι οποίες δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως θεμέλιο μιας καταδικαστικής απόφασης για το πρόσωπο που δεν ομολόγησε (*Vladimir Romanov κατά Ρωσίας*, § § 97-106). Γραπτές μαρτυρίες που έχουν ανακληθεί από μάρτυρα στη δίκη μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως μη επαρκώς αξιόπιστες για να υποστηρίξουν μια κατηγορία όταν δεν υπήρξε ορθή ανάκριση του βασικού μάρτυρα (*Orhan Çazan*, § § 31-43).

Το δικαίωμα εξέτασης του βασικού μάρτυρα ισχύει τόσο στα στάδια της δίκης όσο και της προσφυγής εφόσον τα πραγματικά ζητήματα της υπόθεσης εξετάστηκαν σε δεύτερο βαθμό (*Vidal*). Η εξέταση του βασικού μάρτυρα κατά την προσφυγή μπορεί να απαιτείται όταν το εφετείο ανατρέπει την πρωτόδικη απόφαση με την εκ νέου αξιολόγηση των καταθέσεων επί πραγματικών ζητημάτων που δόθηκαν ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου (*García Hernández κατά Ισπανίας*, § § 26-36).

Οι μάρτυρες έχουν αστική υποχρέωση να καταθέσουν και η άρνηση να προσκομίσουν αποδεικτικά στοιχεία δεν πρέπει να εμποδίζει το δικαστήριο να διατάξει να παρουσιαστούν στη δίκη, αν αυτό χρειαστεί (*Serves*)⁷²

Μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως στις υποθέσεις που αφορούν σεξουαλικά αδικήματα, όπως είναι ο βιασμός γυναικών ή η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, μπορεί η άρνηση κατάθεσης ενός βασικού μάρτυρα -του φερόμενου ως θύματος- να θεωρηθεί θεμιτός λόγος για τη χρήση της καταγεγραμμένης κατά την προδικασία μαρτυρίας χωρίς κλήτευση του μάρτυρα. Ο στόχος εδώ είναι η μέριμνα για την ψυχική κατάσταση του μάρτυρα και η αποφυγή ανεπιθύμητης δημοσιότητας στη δίκη (*Scheper κατά Ολλανδίας*, Δεκέμβριος, *S.N. κατά Σουηδίας*, Δεκέμβριος, αλλά βλ. *V.D. κατά Ρουμανίας*, § § 107 – 116). Άλλες παρόμοιες περιπτώσεις ενδέχεται να περιλαμβάνουν καταστάσεις όπου απουσιάζουν οι μάρτυρες, έχοντας διαφύγει στο εξωτερικό ή εξαφανιστεί ή όπου απαίτησαν την

⁷¹ Βλ. επίσης σελ. 60, *Υπεράσπιση έναντι αστυνομικής παγίδευσης*.

⁷² Βλ. επίσης σελ. 64, *Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης- εξαναγκασμένη ομολογία*.

αωνυμία τους, άσκησαν το δικαίωμά τους σε σιωπή ή αυτοκτόνησαν. Το ερώτημα είναι κατά πόσον η εκτίμηση του δημοσίου συμφέροντος για τον εντοπισμό και την τιμωρία των αξιόποινων πράξεων δύναται να παρακάμψει την προϋπόθεση ότι ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει μια δίκαιη δίκη (*Al-Khawaja και Tahery*, § § 120 με 165).

Μια καταδικαστική απόφαση βασιζόμενη σε καθοριστικό βαθμό στην κατάθεση ενός βασικού μάρτυρα, ο οποίος δεν εξετάζεται στη δίκη, δεν συνεπάγεται αυτόματα παραβίαση του άρθρου 6 § 1, υπό τον όρο ότι εφαρμόστηκαν αυστηρές διαδικαστικές εγγυήσεις. Αυτές περιλαμβάνουν σαφείς κανόνες στο εθνικό δίκαιο που περιορίζουν τη διακριτική ευχέρεια του δικαστή να κάνει δεκτά αποδεικτικά στοιχεία από απόλυτα μάρτυρα, την ύπαρξη αποδεικτικών στοιχείων, την έλλειψη αποδείξεων συμπαιγνίας μεταξύ άλλων μαρτύρων, καθώς και σαφείς οδηγίες που δίνονται από τον δικαστή προς τους ενόρκους ως προς την ποιότητα της επίμαχης γραπτής κατάθεσης (*Al-Khawaja και Tahery*). Παραμένει ασαφές, ωστόσο, σε ποιο βαθμό το Δικαστήριο θα παρεκκλίνει (ή όχι) από τον κανόνα της εξέτασης του βασικού μάρτυρα σε δημόσια συνεδρίαση, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν ο μάρτυρας έχει βιαστεί ή δολοφονηθεί.⁷³

Η κατηγορούσα αρχή θα πρέπει να καταβάλει εύλογες προσπάθειες και να επιδείξει τη δέουσα επιμέλεια στην προσπάθεια να καλέσει ένα βασικό μάρτυρα, του οποίου η διεύθυνση είναι άγνωστη ή που διαμένει στο εξωτερικό. Ωστόσο, η αποστολή διερευνητικής αντιπροσωπείας για εξέταση του αλλοδαπού μάρτυρα στο προδικαστικό στάδιο είναι επαρκής, εφόσον η υπεράσπιση καλείται επίσης να λάβει μέρος στη διερευνητική διαδικασία (*Solakov κατά «πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας»*, § § 56-67, *Butkevičius*, Δεκέμβριος, *Thomas κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Δεκέμβριος).

Παράλληλα, οι ίδιοι οι κατηγορούμενοι πρέπει να καταβάλουν εύλογες προσπάθειες και να επιδείξουν τη δέουσα επιμέλεια ώστε να γνωρίζει η κατηγορούσα αρχή ότι θεωρούν ένα συγκεκριμένο μάρτυρα ως «κλειδί» της υπόθεσης και επομένως πρέπει να εξεταστεί ενώπιον του δικαστηρίου. Μόνο όταν η κλήτευση ενός μάρτυρα γίνεται προς το τέλος της δίκης ενδέχεται να είναι πολύ αργά για να αποκαλυφθεί τυχόν παραβίαση του άρθρου 6 § 3δ (*Solakov*).

Οι αρχές μπορούν να προστατεύσουν την ταυτότητα ενός μάρτυρα, όπως ενός αστυνομικού υπαλλήλου ή ενός πληροφοριοδότη, ή ακόμη μιας ευαίσθητης ανακριτικής μεθόδου, διατηρώντας την ανωνυμία των μαρτύρων. Σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3δ εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους να αποφασίσει σχετικά με την αναλογικότητα της αναγνώρισης ανώνυμων μαρτύρων. Θα πρέπει όμως να εξετάζεται σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3δ και η στάθμιση των συμφερόντων της υπεράσπισης σχετικά με την κλήση του μάρτυρα απέναντι στο δημόσιο συμφέρον για την προστασία του εν λόγω πρόσωπου (*Van Mechelen και άλλοι κατά Ολλανδίας*, § § 59-65).

Ακόμη και στην περίπτωση ενός ανώνυμου μάρτυρα που δεν είναι βασικός μάρτυρας, η υπεράσπιση θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αμφισβητήσει την αξιοπιστία του με τους εξής τρόπους: α) υποβάλλοντας γραπτές ερωτήσεις (*Kostovski*), β) καλώντας μεν τον δικηγόρο να συμμετάσχει στην ανάκριση αλλά εμποδίζοντας παράλληλα την αποκάλυψη της ταυτότητας του μάρτυρα στον προσφεύγοντα (*Doorson, Kurup*)⁷⁴ ή γ) επιτρέποντας στον προσφεύγοντα να υποβάλει ερωτήσεις κατά τη διάρκεια τηλεδιάσκεψης καλύπτοντας τη φωνή ή την εμφάνιση του μάρτυρα (*Birutis και άλλοι*).

Όπως ακριβώς έχει το δικαίωμα να αντιπαρατεθεί απέναντι σε ένα βασικό μάρτυρα κατηγορίας στη δίκη, η υπεράσπιση θα πρέπει να έχει επίσης πρόσβαση σε οποιαδήποτε άλλα κρίσιμα ή αποφασιστικής σημασίας αποδεικτικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των υλικών ή έγγραφων αποδείξεων (*Mirilashvili*, § § 200-209).⁷⁵

Παραβιάσεις του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων

⁷³ Βλ. επίσης παραπάνω, σελ. 70.

⁷⁴ Βλ. επίσης παραπάνω σελ. 92, Νομική εκπροσώπηση ή αυτοπρόσωπη υπεράσπιση.

⁷⁵ Βλ. επίσης σελ. 46, Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακροάσεως και σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

<p>Αδυναμία της υπεράσπισης να καλέσει μάρτυρες ενόπιον του εφετείου, το οποίο καταδίκασε τον προσφεύγοντα, αντιστρέφοντας τις διαπιστώσεις επί πραγματικών ζητημάτων που οδήγησαν στην αθώωσή του σε πρώτο βαθμό, ως επί το πλείστον μέσω νέας αξιολόγησης των μαρτυρικών καταθέσεων και άλλων διαπιστώσεων που έγιναν στη δίκη (<i>Vidal</i>, αλλά βλ. <i>Scheper, S.N. κατά Σουηδίας</i>, καθώς και <i>Al-Khawaja</i> και <i>Tahery</i> σχετικά με εξαιρετικές περιπτώσεις).</p>
<p>Αδυναμία κλήτευσης βασικού μάρτυρα προκειμένου να επιβεβαιώσει ή να αντικρούσει τους ισχυρισμούς παγίδευσης του προσφεύγοντος (<i>Ramanauskas</i>). Βλ. επίσης σελ.43.</p>
<p>Καταδίκη που βασίστηκε εξ ολοκλήρου (<i>Birutis και άλλοι</i>) ή σε καθοριστικό βαθμό (<i>Kostovsk, Van Mechelen και άλλοι</i>) σε ανώνυμες μαρτυρίες (αλλά βλ. <i>Doorson</i>).</p>
<p>Περισσότερο ουσιαστικός διαδικαστικός ρόλος του διορισμένου από το δικαστήριο πραγματογνώμονα (αστυνομικός αξιωματούχος στερούμενος ουδετερότητας όσον αφορά τον κατηγορούμενο) σε σύγκριση με τον πραγματογνώμονα της υπεράσπισης, στον οποίο δεν επέτρεψαν να παρακολουθήσει ολόκληρη την ακρόαση (<i>Boenisch</i>, αλλά βλ. <i>Brandstetter</i>). Βλ. επίσης σελ. 35.</p>
<p>Αιφνιδιαστική και πλήρης αλλαγή των αποδεικτικών στοιχείων που δόθηκαν από τον διορισμένο από το δικαστήριο εμπειρογνώμονα κατά τη διάρκεια της ίδιας ακροαματικής διαδικασίας έχοντας καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της άποψης των ενόρκων, λαμβάνοντας υπόψη την άρνηση του δικαστηρίου να διορίσει κάποιον άλλον εμπειρογνώμονα (<i>G.B. κατά Γαλλίας</i>, αλλά βλ. <i>Boenisch, Brandstetter</i> για την πιο συνηθισμένη προσέγγιση, βλ. επίσης σελ. 35 και 63).</p>
<p>Αδυναμία του προσφεύγοντος να εξετάσει τους πραγματογνώμονες που συνέταξαν τις εκθέσεις πάνω στις οποίες βασίστηκε η καταδίκη του (<i>Balsytė-Lideikienė κατά Λιθουανίας</i>).</p>
<p>Άρνηση του δικαστηρίου να καλέσει ειδικούς επιστήμονες να καταθέσουν για λογαριασμό του προσφεύγοντος, ο οποίος προέβαλε την ανάγκη για χειρουργική επέμβαση αλλαγής φύλου (<i>Schlumpf κατά Ελβετίας</i>).</p>
<p>Άρνηση του δικαστηρίου για εξέταση DNA σπέρματος που φερόταν να ανήκει σε κατηγορούμενο για βιασμό, κατηγορία που σε μεγάλο βαθμό βασιζόταν σε μαρτυρίες ηλικιωμένων γυναικών που δεν επιβεβαιώθηκαν στη δίκη, ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία της υπόθεσης ήταν ασαφή ή βασιζόνταν σε φημολογίες (<i>V.D. κατά Ρουμανίας</i>).</p>

Οι καταθέσεις μη βασικών μαρτύρων μπορούν να καταγραφούν και να χρησιμοποιηθούν σε δίκη, με την προϋπόθεση ότι τα δικαιώματα της υπεράσπισης προστατεύονται πλήρως κατά τη διάρκεια της προδικασίας. Αυτό προϋποθέτει ότι ο κατηγορούμενος έχει την ευκαιρία να υποβάλει ερωτήσεις στο μάρτυρα και να αμφισβητήσει την αξιοπιστία των αποδεικτικών στοιχείων. Η δυνατότητα αυτή μπορεί να δοθεί είτε κατά τη στιγμή της μαρτυρικής κατάθεσης είτε σε κάποιο άλλο προδικαστικό στάδιο (*Unterpertinger κατά Αυστρίας*).

Σε περίπτωση κατά την οποία ο κατηγορούμενος βρεθεί αντιμέτωπος με ένα μη-βασικό μάρτυρα κατά τη διάρκεια του προδικαστικού σταδίου, η παρουσία του δικηγόρου δεν αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο των δικαιωμάτων υπεράσπισης (*Isgrò*).

Οι εμπειρογνώμονες αντιμετωπίζονται, κατά κανόνα, σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3δ όπως όλοι οι υπόλοιποι μάρτυρες (*Mirilashvili*, § § 200-209), ενώ δεν είναι υποχρεωμένοι να συμμορφώνονται με το κριτήριο της ουδετερότητας. Ωστόσο, υπό ορισμένες συνθήκες, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απουσία ουδετερότητας από πλευράς του εμπειρογνώμονα μπορεί να εγείρει ένα ζήτημα, για παράδειγμα, όταν ένας διορισμένος από το δικαστήριο πραγματογνώμονας (ή επίσημος πραγματογνώμονας), απολαμβάνει διαδικαστικά προνόμια έναντι των εμπειρογνομόνων της υπεράσπισης ή των ιδιωτικώς απασχολούμενων εμπειρογνομόνων (*Boenisch, Brandstetter*). Το κριτήριο της ουδετερότητας των εμπειρογνομόνων φαίνεται να είναι πιο αυστηρό για τον προσφεύγοντα σε σύγκριση με το κριτήριο της αμεροληψίας δυνάμει του άρθρου 6 § 1, καθώς απαιτούνται αποδείξεις για τη μεροληψία του πραγματογνώμονα σύμφωνα με το υποκειμενικό κριτήριο και όχι σύμφωνα με το αντικειμενικό κρίνοντας απλά κατά τα φαινόμενα (*Brandstetter*).⁷⁶

Σε εξαιρετικές περιπτώσεις - όπως σε μια αιφνιδιαστική και πλήρη αλλαγή των στοιχείων που δόθηκαν από τον διορισμένο από το δικαστήριο πραγματογνώμονα κατά τη διάρκεια της ίδιας ακρόασης - μπορεί να προκύψει ζήτημα σε σχέση με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα δικαιώματα υπεράσπισης, εάν το δικαστήριο δεν θεωρήσει απαραίτητο να ζητήσει την επιπρόσθετη κατάθεση κάποιου άλλου εμπειρογνώμονα, αντικαθιστώντας τον προδήλως ανίκανο εμπειρογνώμονα (*G.B. κατά Γαλλίας*).⁷⁷

Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων από πλευράς της υπεράσπισης ερμηνεύεται ορισμένες φορές με την ευρύτερη έννοια, όπως το δικαίωμα της υπεράσπισης να συλλέγει και να εισαγάγει απαλλακτικά στοιχεία, π.χ. έγγραφα, εκθέσεις εμπειρογνομόνων, κ.λπ. Εναπόκειται κυρίως στα εθνικά δικαστήρια να αποφασίσουν αν τέτοιου είδους στοιχεία που προτείνει η υπεράσπιση είναι αναγκαία και επαρκή, αλλά το Δικαστήριο του Στρασβούργου δύναται να διαφωνήσει με τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων να μην δεχθούν αποδεικτικά στοιχεία υπό τον όρο ότι: α) οι αποφάσεις αυτές δεν στηρίζονται σε επαρκή κίνητρα, β) τα απαλλακτικά στοιχεία μπορούν πράγματι να υπονομεύσουν σοβαρά την στοιχειοθέτηση της δίωξης από την κατηγορούσα αρχή και γ) η αποδεικτική βάση της δίωξης από την κατηγορούσα αρχή είναι αδύναμη (*V.D. κατά Ρουμανίας*, § § 107 έως 116).

Όταν τα αποτελέσματα της εξέτασης των εμπειρογνομόνων είναι ζωτικής σημασίας για την έκβαση της υπόθεσης, η υπεράσπιση έχει δικαίωμα όχι μόνο να αμφισβητήσει τα συμπεράσματα της έκθεσης των εμπειρογνομόνων στο δικαστήριο αλλά και να συμμετάσχει στην εξέταση του εμπειρογνώμονα στο προδικαστικό στάδιο, για παράδειγμα με την υποβολή επιπλέον ερωτήσεων στον εμπειρογνώμονα (*Cottin κατά Βελγίου*, § § 31-33, *Μαντοβανέλι κατά Γαλλίας*, § § 31-36).

Μη παραβίαση του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων

⁷⁶ Βλ. επίσης παραπάνω σελ. 39, “Αμερόληπτο” δικαστήριο, και σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

⁷⁷ Βλ. επίσης παραπάνω σελ. 48, Ισότητα των όπλων, και σελ. 89, Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης.

<p>Διερευνητική αποστολή που οργανώθηκε από την κατηγορούσα αρχή με στόχο την ανάκριση βασικού μάρτυρα στο εξωτερικό σε προδικαστικό στάδιο παρουσία του δικηγόρου του κατηγορουμένου, χωρίς στη συνέχεια να παραστεί ο μάρτυρας στο δικαστήριο (<i>Solakov, Butkevicius</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Τρεις βασικοί μάρτυρες - θύματα βιασμού - αρνήθηκαν να καταθέσουν στη δίκη, προκειμένου να αποφύγουν σοβαρή ψυχική αναστάτωση ερχόμενοι αντιμέτωποι με το δράστη, αλλά οι μαρτυρίες τους είχαν καταγραφεί πριν από τη δίκη και χρησιμοποιήθηκαν για την καταδίκη (<i>Scheper κατά Ολλανδίας</i>, Δεκέμβριος, αλλά βλ. <i>Vidal</i> για την πιο συνηθισμένη προσέγγιση).</p>
<p>Βασικός μάρτυρας - ανήλικο θύμα εικαζόμενης σεξουαλικής κακοποίησης από δάσκαλο - έδωσε βιντεοσκοπημένη κατάθεση πριν από τη δίκη παρουσία του δικηγόρου υπεράσπισης, όπου το συγκεκριμένο αποδεικτικό στοιχείο αποτέλεσε στη συνέχεια τη βάση για την καταδίκη του δασκάλου (<i>S.N. κατά Σουηδίας</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Αυτοκτονία του βασικού μάρτυρα πριν από τη δίκη, του οποίου η προδικαστική κατάθεση ελήφθη υπόψη ως καθοριστικό κομμάτι των ενοχοποιητικών αποδείξεων, με αντιστάθμιση ποικίλων διαδικαστικών εγγυήσεων (<i>Al-Khawaja και Tahery</i>).</p>
<p>Θάνατος βασικού μάρτυρα (θύμα βιασμού) πριν από τη δίκη, όπου η καταδικαστική απόφαση βασίστηκε στην γραπτή κατάθεση του θύματος στην αστυνομία και η οποία επιβεβαιώθηκε από άλλα αποδεικτικά στοιχεία, όπως ίχνη σπέρματος του προσφεύγοντος στο σώμα του θύματος (<i>Mika κατά Σουηδίας</i>, Δεκέμβριος).</p>
<p>Αίτημα εξέτασης βασικού μάρτυρα που υποβλήθηκε προς το τελικό στάδιο της δίκης (<i>Solakov</i>).</p>
<p>Απόφαση εφετείου βάσει της διακριτικής του ευχέρειας σχετικά με τη συνάφεια της ανάγκης εξέτασης ορισμένων μαρτύρων, χωρίς επανεξέταση των ευρημάτων του κατώτερου δικαστηρίου επί των πραγματικών ζητημάτων (<i>Perna</i>, αλλά βλ. <i>Vidal</i>).</p>
<p>Εξέταση μη βασικού ανώνυμου μάρτυρα σε προσφυγή παρουσία του δικηγόρου του κατηγορουμένου (<i>Doorson</i>, αλλά βλ. <i>Kostovski</i>).</p>

Αντιπαράθεση μεταξύ κατηγορουμένου και μη-βασικού μάρτυρα, η οποία πραγματοποιήθηκε πριν από τη δίκη απουσία δικηγόρου και επακόλουθη αδυναμία εντοπισμού του μάρτυρα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η κατάθεσή του στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε για να στηρίξει την καταδίκη, χωρίς όμως να αποτελέσει καθοριστική / κρίσιμη βάση της καταδικαστικής απόφασης (*Isgro*).

Περισσότερο ουσιαστικός διαδικαστικός ρόλος του διορισμένου από το δικαστήριο πραγματογνώμονα, ο οποίος κρίθηκε «ουδέτερος», παρά το γεγονός ότι ήταν μέλος του ιδρύματος με πρωτοβουλία του οποίου κινήθηκε έρευνα για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του προσφεύγοντος υποκινώντας τη δίωξη εναντίον του (*Brandstetter*, αλλά βλ. *Boenisch*).

Δωρεάν βοήθεια από διερμηνέα

Υπάρχει μια ορισμένη επικάλυψη μεταξύ αυτής της διάταξης και των αρχών της εκατέρωθεν ακροάσεως και της ισότητας των όπλων, οι οποίες αποτελούν συναγόμενα κριτήρια της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1,⁷⁸ του δικαιώματος κοινοποίησης του κατηγορητηρίου σε μια γλώσσα που κατανοεί ο άμεσα ενδιαφερόμενος (*Brozicek*),⁷⁹ του δικαιώματος σε επαρκή χρόνο και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισής του σύμφωνα με το άρθρο 6 § 3β, και του δικαιώματος σε νομική εκπροσώπηση σύμφωνα με την υποπαράγραφο (γ) (*Quaranta, Czekalla*).⁸⁰

Η διάταξη αυτή εγγυάται το δικαίωμα σε δωρεάν διερμηνεία για κάποιον που δεν κατανοεί τη γλώσσα του δικαστηρίου και όχι κατ' ανάγκη την παροχή βοήθειας στη μητρική γλώσσα όταν η ερμηνεία αμφισβητείται, με τις αρχές να έχουν την ευθύνη να αποδείξουν ότι ο κατηγορούμενος έχει επαρκή γνώση της γλώσσας του δικαστηρίου (*Brozicek*).

Η δωρεάν διερμηνεία πρέπει να παρέχεται σε τέτοιο βαθμό ώστε να διασφαλίζεται η δίκαιη δίκη (*Cuscani κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § § 38-40).

Η ευθύνη βαρύνει τον δικαστή, ο οποίος πρέπει να επιδειξει τη δέουσα επιμέλεια ώστε να εξακριβώσει ότι η απουσία διερμηνέα δεν επηρεάζει την πλήρη συμμετοχή του προσφεύγοντος σε θέματα ζωτικής σημασίας για τον ίδιο (*Cuscani*). Η υποχρέωση αυτή των αρχών δεν περιορίζεται απλά και μόνο στον διορισμό διερμηνέα αλλά αφορά και την άσκηση ελέγχου σε ορισμένο βαθμό σχετικά με την επάρκεια της διερμηνείας (*Cuscani, Kamasinski*).

Παραβιάσεις της απαίτησης δωρεάν διερμηνείας

⁷⁸ Βλ. επίσης σελ. 46, Η αρχή της “εκατέρωθεν” ακροάσεως και σελ. 48, Ισότητα των όπλων.

⁷⁹ Βλ. επίσης σελ. 86, Κοινοποίηση του κατηγορητηρίου.

⁸⁰ Βλ. επίσης σελ. 89, Επαρκής χρόνος και αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης.

Παράλειψη παροχής σε Γερμανό κατηγορούμενο οποιασδήποτε μετάφρασης σε οποιαδήποτε γλώσσα της κατηγορίας που είχε συνταχθεί στη γλώσσα του δικαστηρίου, δηλαδή τα ιταλικά, δεδομένης της έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων ότι ο ίδιος είχε αντιληφθεί επαρκώς την κατηγορία (*Brozicek*, βλ. σελ. 62).

Δικαστής ο οποίος δεν επέδειξε τη δέουσα επιμέλεια κατά την υποβολή ερωτήσεων σχετικά με τις δυσκολίες που συνάντησε ως προς την κατανόηση της γλώσσας του δικαστηρίου Ιταλός υπήκοος που δικάστηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο για φορολογική παράβαση (*Cuscani*).

Απουσία νομικής εκπροσώπησης ή ανεπαρκής εκπροσώπηση αλλοδαπών που είχαν δυσκολία στην κατανόηση της γλώσσας του δικαστηρίου (*Quaranta, Czekalla*, βλ. επίσης σελ. 88).

Η εφαρμογή του άρθρου 6 § 3ε επεκτείνεται και στη μετάφραση ορισμένου υλικού της υπόθεσης, αλλά όχι όλων των σχετικών εγγράφων. Καλύπτει τη μετάφραση ή διερμηνεία μόνο εγγράφων ή καταθέσεων- όπως το κατηγορητήριο, οι καταθέσεις βασικών μαρτύρων κ.λπ. - που είναι αναγκαία προκειμένου ο κατηγορούμενος να απολαύσει μια δίκαιη δίκη (*Kamasinski*).

Η παροχή δωρεάν μετάφρασης ή διερμηνείας σε αλλοδαπούς είναι εξαιρετικά σημαντικό να συμπληρώνεται αρμοδίως από την παροχή νομικής συνδρομής επαρκούς ποιότητας (*Quaranta, Czekalla*).

Η λέξη «δωρεάν» σημαίνει ότι οι αρχές δεν μπορούν να λάβουν επιστροφή της δαπάνης για διερμηνεία στο τέλος της διαδικασίας ανεξάρτητα από την έκβαση της (*Izgar κατά Βουλγαρίας*, § § 46-49).

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι σε περίπτωση αδυναμίας κατανόησης ή ομιλίας λόγω σωματικής αναπηρίας ή όταν κάποιος είναι πολύ μικρός ή πολύ μεγάλος σε ηλικία δύναται να εφαρμοστούν οι εγγυήσεις του άρθρου 6 § 3ε, ακόμα κι αν έπειτα από την υπόθεση *T. και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το ζήτημα αυτό θα ήταν ενδεδειγμένο να εξετάζεται από την άποψη του γενικότερου δικαιώματος σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με την παράγραφο 1 και την αρχή της αποτελεσματικής συμμετοχής ως κριτήριο αυτής (*Stanford*, Δεκέμβριος).⁸¹

Μη παραβίαση της απαίτησης δωρεάν διερμηνείας

Προφορική διερμηνεία της κατηγορίας εναντίον αλλοδαπού που δεν γνώριζε τη γλώσσα του δικαστηρίου (*Kamasinski*, βλ. επίσης σελ. 62).

Υποπτος για λαθρεμπόριο ηρωίνης από τη Γαλλία υποβλήθηκε σε ερωτήσεις από Σουηδό τελωνειακό χωρίς διερμηνεία κατά τη διάρκεια της πρώτης ανάκρισης στο τελωνείο, όπου ο τελωνειακός υπάλληλος είχε επαρκή γνώση της γαλλικής γλώσσας (*Diallo κατά Σουηδίας*, Δεκέμβριος).

⁸¹ Βλ. επίσης σελ. 56, **Αποτελεσματική συμμετοχή**.

Ο Grigory Dikov εργάζεται ως νομικός στη Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχεδόν δέκα χρόνια. Πρωτίτερα ασκούσε τη δικηγορία στη Ρωσία, επιβλέποντας παράλληλα μια σειρά σχεδίων νομοθετικής μεταρρύθμισης στη χώρα, διοργανώνοντας σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και δημοσιεύοντας εργασίες ως εμπειρογνώμονας με ειδίκευση στην ποινική δικαιοσύνη και τη δίκαιη δίκη. Σήμερα είναι επίσης Επίκουρος Καθηγητής του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων στο Πανεπιστημιακό Κέντρο Syracuse στο Στρασβούργο.

Ο Dovydas Vitkauskas είναι Σύμβουλος σε θέματα δικαιοσύνης και χρηστής διακυβέρνησης. Με σχεδόν δέκα χρόνια δικηγορίας κατά το παρελθόν στη Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ακαδημαϊκό υπόβαθρο στο λιθουανικό και το αγγλικό δίκαιο, ο Dovydas συμβουλεύει σήμερα μια σειρά από ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για τη νομοθετική και θεσμική μεταρρύθμιση του τομέα της δικαιοσύνης ως επικεφαλής κορυφαίων ομάδων εμπειρογνομόνων, συμβάλλοντας παράλληλα στην εφαρμογή διαφόρων δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πραγματοποιεί επίσης συχνά σεμινάρια για επαγγελματίες νομικούς σε διάφορες χώρες σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και άλλα θέματα που σχετίζονται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Ευρετήριο υποθέσεων

Οι υποθέσεις αναφέρονται σύμφωνα με την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης ή, αναλόγως, σύμφωνα με την οριστική απόφαση. Σε περίπτωση που και τα δύο αναφέρονται στο κείμενο, η ημερομηνία εμφανίζεται ξεχωριστά στην καταχώρηση του ευρετηρίου.

Παρακαλείστε να συμβουλευθείτε τη βάση δεδομένων HUDOC on-line, <http://hudoc.echr.coe.int/> για περισσότερες πληροφορίες.